

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

పెరిటోటో లక్ష్మీదేవి ప్రణీతము

శ్రీ వైడిపాటి లక్ష్మణకవి విరచిత

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

న టి క ము

క. శ్రీపతివంద్య విశాలా

క్షీవతిని భజించి యిష్ట ర సిద్ధులువరుస

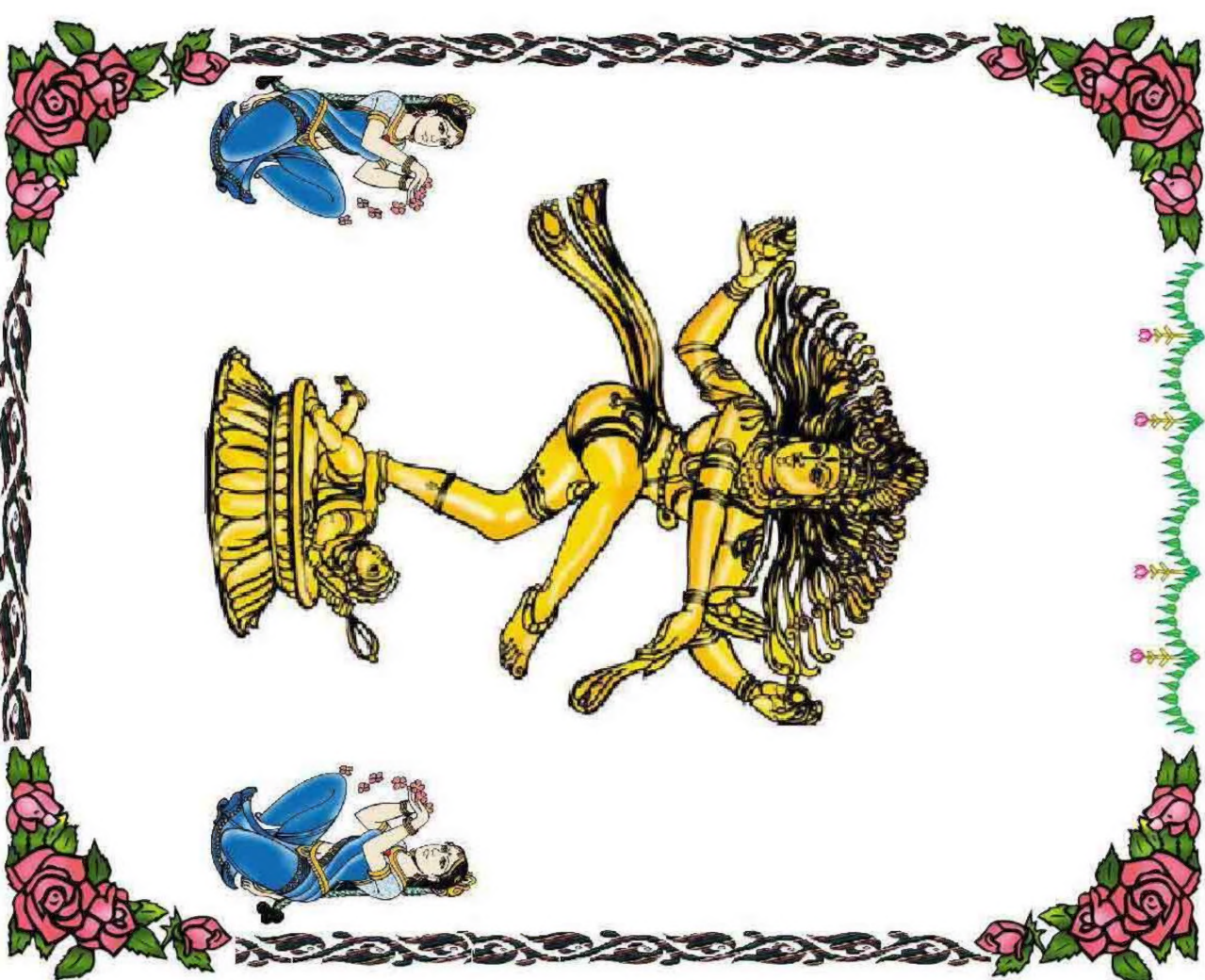
బ్రాహ్మింవఁగఁ గణనాథుని

(శ్రీ) పాదంబులకు నెఱఁగి ర చెందినవేడ్కన్ . 1

కవి శంకరభక్తుఁడు. కవులు తాము రచించునది సంపత్కరముగ నుండ నాశించురు. కాబట్టి వారు శ్రీశారముతోఁ దమ శాస్త్యముల నారంభించుట పరిపాటి. అందుచే అత్యుణకవియు, అత్యునామము తోనే, కృతి నారంభించుచున్నాఁడు. కాని యితని ప్రయోగము సాగనుగ నున్నది. అత్యుకథివతియైనవానికి వంద్యుఁడైనవాఁడు. కాబట్టి తనకుఁగాని తన కృతికిఁగాని సన్మంగళముల నీయుటలో సందియ మేమి యుండును? ఒక్క సంపదయేగాదు కవి విశాలాక్షీవతీయని సంబోధించిన యన్న పూర్వ భుక్తిదాయని, అట్టి శాంతకుఁ బతిని భజించు చున్నాఁడు. ఈ రెండు పదములతో మంగళములును భుక్తియు లభించునని భజించి = సేవించి, ఇహనీదులు = (అణిమూర్ధ్వజి) నీదులు (ఇఁక నివియేగదా వాంఛనీయములు) వరుసన్ = క్రమముగ, వ్యాపిం పఁగన్ = పొందించుటకు, గణనాథుని = ప్రభుభగణముల కధిపతియై విష్ణునివారకుఁడైన గణపతియొక్క, శ్రీపాదంబులకు = మంగళకరము లైన పాదములకు, ఎఱఁగి = నమస్కరించి, చెందిన = వారి మునఁ గలిగిన, వేడ్కన్ = ఉత్సాహముతో (క్రింది పద్యముతో నన్వయము).

క. నతభక్తలోక రత్నా

రతికిఁ జంచుల్కృపాత ర రంగితమతికిఁ

శతమఖముఖసురనుతిసం

గతికిఁ మహిమోన్నతికిని ర గాశీవతికిన్.

2

సతభ క్తలోక = సమస్కరించిన భక్తుల సమాహమము, రత్నారతికిఁ = రక్షించు నక్షేత్రగలవానికి, పంచత్ = ప్రకాశించు, కృపాతరంగిత = దయయును నలలుగలదిగాఁ జేయఁబడిన, మతికిఁ = మనస్సుగలవానికి, శతమఖముఖ = నూతన యాగములు సలిపిన యింద్రుఁడు మొదలగు, సురసుతి = దేవతల స్తోత్రముచే, సంగతికిఁ = కూడినవానికి, మహిమోన్నతికిఁ = మహిమచే గొప్పవాఁడైనవానికి, శాశీవతికిఁ = శాశివిశ్వనాథునకు (క్రింది పద్యముతో నన్వయము).

తే. అంకితమైన రుద్రుఁడైనందుచే ర శృరసి కూర్చి

గరిమతో నాంధ్రనామ సం ర గ్రహమనంగ

నమరుకృత్తిఁ బైఁడిపాటి ర యేకామ్రమంత్ర

సుతుఁడఁ గవి లక్ష్మణాఖ్యుఁడ ర సుజన హితఁడ.

3

పైఁడిపాటి ఏకామ్రమంత్రసుతుఁడఁ = పైఁడిపాటి ఏకామ్రమంత్ర భూమారుఁడనై, కవి లక్ష్మణాఖ్యుఁడఁ = లక్ష్మణకవీయని శేరుగల వాఁడను, సుజనహితఁడఁ = సజనలకుఁ గావలసినవాఁడనైన నేను, తెనఁగుశ్లేశు = తెనఁగునందలి శ్లేశును, అరసికూర్చి = సంగ్రహించి యొకచోఁజేర్చి, ఆంధ్రనామసంగ్రహమనంగఁ = ఆంధ్రనామసంగ్రహ మను శేరుతో, అమరుకృత్తిఁ = ఓవృనటువంటి గ్రంథమును, అంకిత మొనరుఁ = సమర్పించుకొనుచున్నాను. భగవదర్చిత మొనరించి కవి భుక్తుఁడయ్యెను.

ఈ కవి తండ్రి యేకామ్రమంత్ర యనియుఁ దా నీశ్వర భక్తుఁడనియు, సుజనలకు మిత్రుఁడనియుఁ బెలిసి ద్భవినందుచున్నాఁడు. తననుకూర్చి మిత్రునియుఁ జెప్పికొనకపోవుట స్వయం ప్రకరణమని జూపుచున్నది.

తే. దేవ మానవ స్థావర త్తిర్యగ్గాఖ్య

వర్షులొనరింతు నానారథ వర్షుఁగూడ

వర్షములు గాగఁ గూర్తు నార హ్యాయములందు

నిడుదు వివరించునెడల సం ర స్మృతపదంబు

4

ఈ రచనమునందు, లక్ష్మణకవి సార్థ్యమైనంతవఱకు సమర లోకము ననుసరించి, దేవాది వర్షములలో వ్రాసియున్నాఁడు. అందుఁ దా నేనేమి వ్రాసినదియు నిం దుదహరించుచున్నాఁడు. దేవ మానవ, స్థావర, త్తిర్యగ్ + అఖ్యఁ = దేవతలు, మానవులు, స్థావరములు, (నదులు కొండలు) తిర్యక్తులు (పశుపక్ష్యాదులు) అను శ్లేశుగల, వర్షలు = వదనముదాయములను, ఒనరింతుఁ = వ్రాయుదును. నానారథ వర్షఁ = ఒకే పదమునకుఁ బెక్కిరములు గల పద సముదాయమును, కూడఁ = చేరగా, వర్షములు కాగఁ = అయిదు విభాగములు కలుగు నటుగా, కూర్తుఁ = రచింతును, ఆహ్యాయములందు = విషయ వివరణము నందు, సంస్మృత పదంబు = సాంస్కృతిక పదమును, ఇడుచుఁ = ఉంతును.

క. త్రిలలనాధిపవంద్య వి

శాలాక్షీ, ప్రాణనాథ ర శతమఖముఖ ది

త్పాలాభీషద సమధిక

శీలా కాశీనివేశ ర త్రివిశ్వేశా!

5

త్రిలలనాధిపవంద్య = లక్ష్మీదేవికి నాయకుఁడైన విష్ణునిచే నమస్కరింపఁబడువాఁడా! విశాలాక్షీ, ప్రాణనాథ = విశాలాక్షికి భార్యయైనవాడా? శతమఖముఖ = ఇంద్రుఁడు మొదలైన, దిత్పాలాభీషద = దిత్పాలులర లోర్పులఁ దీర్చువాఁడా! సమధికశీలా = మిక్కిలి గొప్పయైన ప్రవర్తనఁ గలవాఁడా! కాశీ నివేశ = కాశి నివాసముగాఁ గలవాఁడా, త్రివిశ్వేశా = సంపత్కరుఁడైన విశ్వనాథా! నా గ్రంథ మును చిత్రింపవలయును అని కవి తన యిష్టమొనర్చుచున్నాఁడు.

దేవతలకు సంబంధించిన పదసముదాయము

నీ. ముక్కంటి యరచది ర మోములవేలుపు

మినుసిగదయ్యంబు ర మిత్తిగొంగ

గట్టువిలుండు గఱ ర కంఠండు మిక్కిలి

కంటిచేవర జేసి ర కంటివేల్పు

వలిమలల్లుండు మిన్ను ర వాకతాలుపు కొండ

వీటిజంగము గుజ్జ ర వేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జ ర క్కులతేని చెలికాండు

బూచులయెకిమిండు ర పునుకతాలు

తే. వినపు మేతరి జన్నంపు ర వేటకాండు

బుడుతనెలతాలు వెలియాలు ర పోతుకాతు

తోలుదాలుపు ముమ్మైన ర వాలుదాలు

నాంగ భవదాఖ్యలొప్ప (సం ర ధకవిపక్ష).

6

అంధకవిపక్ష = అంధకాసురునకు శత్రువైనవాడా! ముక్కంటి = మాడు + కన్నులుగలవాడు (త్రిలోచనుడు), ఆరపడి మోముల వేలుపు = ఆయిదుముఖముల దేవుడు (పంచాననుడు), మినుసిగ దయ్యంబు = ఆకాశముజుట్టుగాగల వైవము (వ్యోమకేశుడు), మిత్తిగొంగ = న్మృత్యువునకు శత్రువు (స్మృత్యుంజయుడు), గట్టువిలుండు = మేరువుధనువుగాగలవాడు (మేరుధనిస్య), కఱకంఠంబు = నల్లని కంఠముగలవాడు (నీలకంఠుడు), మిక్కిలి కంటిచేవర = ఎక్కువగాగల కన్నుగలవైవము, జేసికంటివేల్పు = మాడు కన్నులుగలవాడు (అనమనయనుడు), వలిమల + అల్లుడు =

1. మహాకవి ప్రయోగమగుట నిది గ్రాహ్యమయ్యెను.

2. ఆరునకు సంధి వైకల్పికము.

హిమాలయమున కల్లుండు. మిన్ను వాకతాలుపు = ఆకాశమందలి నదిని ధరించినవాడు (గంగాధరుడు), కొండపిటి జంగము = కొండనివాసముగాగల బిచ్చుగాడు, గుజ్జవేల్పుతండ్రి = వినాయకుని తండ్రి, వలరాజు సూడు, మన్మథునిశత్రువు (మదనారి), జక్కులతేని చెలికాండు = యక్షుల రాజైన కుచేరుని మిత్రుండు (యక్షేశసఖుండు), బూచులయెకిమిండు = పిశాచములకు నాయకుడు (భూతేశుండు), పునుకతాలు = బ్రహ్మకుండిన యెదవతల త్రెంచి యా కపాలమును ధరించినవాడు (కపాలభృత్తు), వినపుమేతరి = వినమును తినినవాడు, జన్నంపు? వేటకాండు = దక్షుని యజ్ఞమును ధ్వంసము చేసినవాడు (కతుధ్వంసి), బుడుతనెలతాలు = చిన్ని నెలను తొల్లినవాడు (బాలేందు శేఖరుండు), వెలియాలుపోతు కాతు = త్రెలనియెదు వాహనముగాగలవాడు, తోలుదాలు = వ్యాఘ్ర (గజ) చర్మము ధరించినవాడు, ముమ్మైన (మాడు మొనలుగలది) వాలు తాలు = శూలమును ఆయుధముగాగలవాడు (శూలి), నాంగ = అనగా, అంధకవిపక్ష = చీకటివొంగ! భవదాఖ్యలు + ఓప్ప = నీ శేరులగును.

నీ. పోతుమూలకలగొంగ ర చుట్టెన్దెరువుజోదు

పచ్చనిల్లునితండ్రి ర లచ్చిమగండు

పులుంగుత త్తడికాతు ర వలమరి తాలుపు

వెన్నుండు కఱివేల్పు ర వెన్నదొంగ

నునుగాడ్పుదిండి సా ర నుపునఁ బండెడుమేటి

బమ్మదేవరతండ్రి ర తమ్మికంటి

బదివేనములసామి ర పసిండి పుట్టముదాలు

కఱివెచ్చెలి తరి ర గట్టుదారి

1. మేత + అరి. మతుబరకమునందు 'అరి' వరకంబు జాలాదులకగు.

2. కర్మధారయమునందలి మువరకమునకు పుంపులగు, (వినపుమేతరి.)

తే. యూలకాపరి వ్రేతల ర నేలువాఁడు

పాలకడలలుండును బక్కిర డాలుత్రేడు

త్రేయు బవలును జేయు క ర స్థాయివాఁడు

మామమామన హరియొప్పు ర (శ్రీ)మహేశ! 7

సోఁకుమాఁకలగంగ = రాక్షసులకు శత్రువు (చైత్యాని, మేలుఁ

గైదువు జోడు = చక్రాయుధముగల పీరుఁడు (చక్రపాణి), పచ్చనియని

త్రేండ్రి = మనస్సుభువనఁ దండ్రీ, అచ్చియగుఁడు = శ్రీవని, పులుఁడుతో త్రేడి

చాతు = గరుడుఁడు వాహనముగాఁ గలవాఁడు. (గరుడవాహనఁడు),

వలమరితాలువు = పాంచజన్యము ధరించువాఁడు, వెన్నుఁడు = (విష్ణు

శబ్దవము) అంతట నిండియుండువాఁడు, కఱివేల్పు = నల్లని చైవము,

వెన్నవొంగ = కృష్ణతారమున వెన్న నవహరించెనుగనుక, (నవనీత

చోరుఁడు) సుసుగాడ్చు = మెలనిగాలిని, తిండి = తినుపామను,

పానుపునఁ బండెడుమేటి = పటపుపై బరుండువాఁడు. (వాతాశన శయ

నుండు) బుద్ధుడేవరతండ్రి = బ్రహ్మదేవుని జనకుఁడు, తమ్మికంటి² = వద్ద

శేత్రుఁడు (పుండరీకాక్షుఁడు), పదివేసములసామి = దశవతారముల

నైతివ దేవుఁడు (స్వామి ప్ర. సామి వికృతి), పసిడిపుటముదాలు =

పచ్చనిబట్ట గట్టినవాఁడు (పీతాంబరుఁడు) కఱి నెచ్చెలి³ = అరుసునకు

మిత్రుఁడు. తిరిగిటువారి = మందరము ధరించినవాఁడు (మందర మొక

ప్పుడు దేవ రాక్షసులచే కవ్యముగాఁ జేయబడినది కాన తిరిగి టవఁ

బడెను, ధారితబ్ధ భవము దారి యని (గ్రహింపవలెను.) అలకాపరి⁴ =

1. ఉదంత స్త్రీ సమంబులకుఁ బుంపులకు నుగాగమము.

2. కన్నులు గలవాఁడనుటకు బహుప్రీహినాచ్చి కమన కంటి

యగుట గమనించునది. (ముక్కంటి).

3. కవ్యుడి ప్ర-కఱి-ని-నెఱ + చెలి - ప్రాంతాదుల యాద్యక్షర

శేషములకు పరుషసరళములు పరమగీనపుడు మీఁది హలునకు ద్విత్వము.

4. ఆవు ప్రభృతులకు బహువచనము పరంబగునపుడు తుదివర

మునకు లోపము విభాష. ఆవులు-ఆలు.

కడలలుఁడు = కడలి + అలుఁడు. ఇతునకు సంధి బహుళము.

(సాధుత్వము విచార్యము.)

గోపాలుఁడు, వ్రేతల నేలువాఁడు = గొల్లపడుచులను పలు ప్రియమైన వాఁడు (గోపికా వల్లభుఁడు), పాలకడలలుఁడు = క్షీరసముద్రమునకు లక్ష్మిని పెండ్లియగుట నల్లుఁడు, పక్కిరాాలుండ్రేఁడు = పక్షిజెండాపైఁ గలవాఁడు (గరుడధ్వజుఁడు), తేయు¹ బవలునుజేయు² కస్థాయివాఁడు = రాత్రింబగళ్లు సేయు మార్గ సుంద్రులు కన్నులుగాఁ గలవాఁడు; మామ మామ = తన మామకు మామయైనవాఁడు (లక్ష్మినిచ్చిన సుమద్రునకు, తన బిడ్డయగు (విష్ణుపది) గంగనిచ్చి మామయయ్యెను), ఆనక³ = ఆనగా. వారి ఓప్ప... = విషువు అగును. శ్రీ మహేశ = శివుని సంబోధనము. (అమరసింహునివలె నీ కవియుఁ గృష్ణనామములు పెక్కు విషున కొసం గెననుట గమనింపదగు.)

నీ, పక్కిరాల్వేలువు ర పొక్కిలి పసిబిడ్డఁ

డంచుతేజీనెక్కిర యూడుచాల్చు

మనెడుప్రాదులనొన ర శృను వాయు దేవర

చదువుల వేలువు ర జన్నిగట్టు

తెలిదమ్మిగద్దియఁ ర గొలుపుండు రాయుఁడు

నిక్కపు జగమేలు ర నేర్పుకాఁడు

కడుపుబంగారు బొ ర క్క-సముఁ జేసినమేటి

పోగోగిరముతిండి ర పోయెంతండ్రీ

ఆ. నలున తమ్మిచూలి ర నలుమొగంబులవేల్పు

వేల్పుపెద పలుకు ర వెలఁది మగఁడు

తాత బమ్మయన వి ర ధాత నామములొప్ప

(నభువిరాశి యాశ ర యభ కేశ). 8

పక్కిరా-డాల్వేలువు = గరుడుఁడు భృజముగాగలదేవుఁడు; పొక్కిలి =

(పద్మమువంటి) బొడవనందలి. పసిబిడ్డ = చిన్న బిడ్డఁడు, అంచుతేజీనెక్కిర

1. ద్వింద్యంబుమీఁది పరుషములకు సరళము.

2. ప్రాంతాదులకార్యము.

యాదురౌతు = హంసవాహనముపై విహరించువాఁడు, నునెడుప్రాదల = ఆయుఃకాలమును, నొసళ్ళనుప్రాయు వేసర = ఫలములందు లీఖించు దేవుఁడు, చదువులవేలుపు = విద్యల కనికపటగు దేవుఁడు, జన్నిగలు = జన్నిదము తాల్చినవాఁడు, తెలివమ్మిగనియి = తెల్లతామరయును సింహ సనముపై, కొలువుండు వాయుఁడు = సభచేయు నాయకుఁడు, నిక్కపు జగమేలు నేర్పుగాఁడు = సత్యలోకము నేలు నిపుణుఁడు, కడుపు బంగారు బొక్కసముచేసిన మేటి = ఉదరములో బంగారును కనికపట గావించినవాఁడు - హిరణ్యగర్భుఁడు, పోలోగిరము తిండిపోతు తండ్రి = కలహళనుఁడగు నారదునకు జనకుఁడు, నలువ = నాలుగు వరములఁ జేసినవాఁడు, తమ్మిచూలి = వద్దమునుండి పుట్టినవాఁడు (పద్మగర్భుఁడు), నలు? మెగుంబులవేల్పు = నాలుగుముఖములదేవుఁడు, వేల్పు పేద = దేవతలలో మొదటివాఁడు (సురజ్యేష్ఠుఁడు), పలుకువెలఁది మగఁడు = సరస్వతీ పతి (వాక్పతి), తాత = తండ్రిలకు తండ్రి (పితామహుఁడు), ఆనక = అనఁగా, అఘవినాశ = పాపముల నశింపఁజేయువాఁడా!; ఈశ = లోక నాయకా! అభ్రక్షేత = ఆకాశము జటుగాఁగలవాఁడా, విభాత నామములు = బ్రహ్మశేత, ఓష్యక = తగియుండును.

తే. గట్టరాయనిపట్టి ము ర క్కంటి వెలఁది

యేనుఁగులఁగొంత త్తడి ర నెక్కదంట

సామిసామేనిఁ జేకొన్న ర చాన జగము

తల్లి యన గౌరి పేళ్ళొప్పున ర (ధర నుమేత). 9

ధరక = లోకమునందు, ఉమేశ = పార్వతీధవా! గట్టరాయని పట్టి = కొండల కధిపతియగు హిమవంతునిబిడ్డ (తేలేంద్రుఁడు), ముక్కంటివెలఁది = త్రిలోచనుని భార్య. ఏనుఁగులఁగొం = ఏనుఁగులకు విరోధియగు సింహమును, తత్తడి = గజమును, ఎక్కదంట = ఎక్కడు నిపుణురాలు, సామి సామేనిఁ జేకొన్న చాన = నాథుని

1. పదాంతే నిత్యమున కి యగాగమము.

2. సమాసంబునందలి నాలుగునకు నలువరకంబగు.

3. సగముమేనుసామేను. సాబాలిత్యాదులు ప్రయాగమునుబట్టి గ్రాహ్యములు.

సగము దేహముగానిన స్త్రీ. జగముతలి = లోకజనని (ఈ శేరులక్ష్యికః జెలును. 'లోకమాతా', మా, యని యమరము), ఆనక = అనఁగా, గౌరిపేరు = గౌరీదేవి పేరు ఓష్యను.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు ర పచ్చవిలు

తల్లి కటివేల్పు నిల్లాలు ర తల్లితల్లి

కడలి కూతురు సిరి లిచ్చి ర పడఁతి తమ్మి

యింటిగరితన (స్త్రీ) యెప్పు ర (మృగధరాంక). 10

లచ్చి = లక్ష్మీశబ్దము, కలుముల జవరాలు = సంపదలిచ్చు (స్త్రీ), పచ్చవిలుతల్లి = మదనునితల్లి, కటివేల్పుని? ల్లాలు = నీలాంగుఁడగు విష్ణుని భార్య, తల్లితల్లి = (మామమామ యన్నటు లిదియఁ బ్రత్యేకార్థము గలది. లోకమునకుఁ దలి గంగ ఆమెపుట్టిన విషునికి భార్య), కడలి కూతురు = క్షీరోదధి తనయ, సిరి = శ్రీశబ్దము, లిచ్చిపడఁతి = ధనరూపిణియైన (స్త్రీ); తమ్మియింటిగరిత = పద్మమునందు కాంత (పద్మాలయ) (ఇట గరిత + అన = గరితన అసాధువు) అనక = అనఁగా, స్త్రీ ఓష్యక = లక్ష్మీయగును.

క. తలవాకిటను మెలంగడు

పొలఁతుక పలుకుల వెలఁది ర పొత్తముమొత్త

నలువపడఁతి కలుములపైఁ

దలికోడలనంగఁ బరఁగు ర (ధర) వాణి (శివా). 11

ధరక = లోకమున, శివా! = ఓ శివుఁడా! వాణి = సరస్వతీదేవి, తలవాకిటను మెలంగడు పొలఁతుక = తలకు వాకిలి వంటిదగు నోరు నివాసముగాఁగల (స్త్రీ), పలుకుల వెలఁది = మాటలిచ్చుదేశత - (వాణి)

1. శేబాదుల కాలం శబ్దము వరంబగునపుడు రుగాగమము.

2. పశ్చి తత్పురుషమందలి ఉకారబుకారముల కచ్చు పరమగు

నపుడు సుగాగమము.

3. నెలఁతాదులకు నుకవరకంబగు.

పాత్రము ముత్యో = పుస్తకముగల ముత్యమున, నలువడలేతి = బ్రహ్మహ
నిలాలు, కలుముల పైదలికొడలు = లక్ష్మీకే గోడలు, ఆనంగ =
ఆనందా, పరంగ = ఓషధులు.

సీ. ఇద్దఱు తల్లుల ర ముద్దుబిడ్డఁడు పని

చెఱుపులవొర చేట ర చెవుల వేల్పు

వంకర తొండంబు ర వాఁడేనుఁగు మొంగంబు

చేవరపాఁస జం ర దెముల మేటి

మ్రొక్కువారలపనుల్ ర చక్కఁజేసెడు సామి

గఱికపూజల ర మెచ్చు గచ్చి వేల్పు

ముక్కంటిపండుల ర మెక్కడితిండిఁడు

ముక్కంటిగారాబు ర ముద్దుపట్టి

తే. పెద్ద కడుపు వేల్పు ర విశ్కారి కుడుముల

తిండికాఁడు కొక్కు ర తేజి చాతు

గుజ్జవేలు పొంటి ర కొమ్మి చేవర వైన

కయ్యయన వినాయ ర కాఖ్య (లీళ).

12

ఇద్దఱు తల్లులముద్దుబిడ్డఁడు = గంగాపార్వతులకుఁ బ్రియమైనకుమారుఁడు (వైష్ణవాదులఁడు), పని చెఱుపులవొర = పనులఁ బాడుచేయు రాజు (విఘ్నేశుఁడు), చేటచెవులవేల్పు = వీనుఁగుచెవులుగల చేవుఁడు (గజకరుఁడు), వంకరతొండంబువాఁడు = వంపుదిరిగిన తుండమువాఁడు (వక్రతుండండు). వీనుఁగు మొంగంబు చేవర = వీనుఁగు ముఖముగలచేవుఁడు (గజవదనుఁడు), పాపజంబెముల మేటి = పాములు జన్మింపముగా గల వాఁడు, మ్రొక్కువారల పనుల్ = చక్కఁజేసెడుసామి = నమస్కరించు వారి కార్యముల నిర్వహించువాఁడు, గఱిక పూజల మెచ్చు గచ్చి వేల్పు = శైవలము గఱికతో పూజించిన సే త్రిపుండగు చేవుఁడు, ముక్కంటి

1. నామూదుల కనుమూదులకు పక్షయగు. (పాముజంబెముపాఁపజంబెము).

సండుల = శైవశాయలు, మెక్కడితిండిఁడు, ఎక్కవగాఁ దినువాఁడు (కుడుములు దినుట జగద్విత్తముకాని శైవశాయలు దినుట విచార్యము. వీనుఁగు ముఖముగలిగి యుండుట వెలఁగకాయలదినుట సంభవము). ముక్కంటిగారాబు ముద్దుపట్టి = ఈశ్వరునకు విక్రీలి గూర్చెడు కుమారుఁడు. పెద్దకడుపు వేల్పు = పెద్ద పొటగల చేవుఁడు = (అంబోదరుఁడు) విశ్కారి (ఇది యదవలెక్క డుపయోగించునామము), కుడుముల తిండి కాఁడు! = కుడుముల తినువాఁడు, కొక్కు తేజిచాతు = కొక్కే వాహనముగాఁ గలవాఁడు. గుజ్జవేలుపు = పొట్టిచేవుఁడు, ఒంటికొమ్మిచేవర = ఒకదంతముగలవాఁడు - (వీకదంతుఁడు), వైనకయ్య (వినాయకశబ్ద భవమేమో) ఆనంద = ఆనందా, ఈళ! = ఓ శంకరా! వినాయక ఆఖ్యలు = వినాయకుని పేళ్లు.

సీ. పెనుఁబాఁసకవణంబు ర దినువారుపముచాతు

గట్టులయెకిమిని ర పట్టిపట్టి

తెల్లుచూ లార్చురు ర తల్లుల కొమరుండు

గాడుపుసంగడి ర శానికొడుకు

పుంజువారుపు వేలు ర పులతేనిదళవాయి

జంటము మోగములఁ ర దంట వేల్పు

కొంచగుబ్బలివక్క ర లించిన బలు దిట్ట

రెండొఱుచేతుల ర దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁక వేరిటి ర వెలఁది మగఁడు

వేల్పుగమికాఁడు వైనకయ్య ర వెనుక వాఁడు

కొమరుసా మన సేనాని ర కొమరుమిగులు

(విగత భవసాశ కాశీ ని ర వేళ యీశ!)

13

విగతభవసాశ = వదలింపఁబడు పుట్టుకయను (త్రాశుగలవాఁడా! (పుట్టుక లేనట్లు నల్పువాఁడు), కాశీనివేళ = కాశీ నివాసముగాఁగల

1. ఆటూదులకు పుంస్త్వస్త్రిత్వయుల కాఁడు, క తెలగు.

వాఁడ ! ఈశ = ఈశ్వరా! పెనుఁబాఁచకవణంబు = పెదనన్నమును కబళమును, తినువాఁడువసు రాకు = తినునట్టి నెమిలి వాహనముగాఁ గలవాఁడు, గట్టులయెక్కిమిని వట్టిపట్టి = కొండల నాయకుండగు హిమవంతుని బిడ్డలట్లు పార్వతికుమారుఁడు. తెలుగువారో బుట్టినవాఁడు (శరజన్మఁడు), ఆరువత్సరాలకొమరుఁడు = ఆరుద క్షత్రిక లకుఁ బుట్టిన వాఁడు (అగ్నిభవుఁడు), పుంజుదాలుపు = కొడిపి జెండాపెగలవాఁడు చేలుపులతోని దళవాయి = ఇంద్రుని సేనానాయకుఁడు, జంటము మోగముల దంట చేల్పు = రెండుమూళ్ల వదనములగలచేవుఁడు (పదాననండు), కొంచుగుబ్బలి ప్రక్కలించినదిట = క్రాంచపర్వతమును పరశురాముని త్రోడిపంపెములో త్రొఱచేసినవాఁడు (క్రాంచవిదారబుఁడు), రెండూలు చేతుల దండిమగఁడు = పల్లెఁడు చేతులగల మహావీరుఁడు, వేలుపుల మూఁక వేరిటి = చేవతల సేన సేదగల చేవ సేనయను, వెలఁదిమగఁడు = స్త్రీకి పతి, వేల్పుగమికాఁడు = దేవతల సేనపఁబిలి, వెనకయ్య వెనక వాఁడు = వినాయకుని తర్వాత పుట్టినవాఁడు, కొమారసామి = కుమారస్వామిశబ్దభవము, అనఁగా, సేనాని = పట్టుఖుఁడు, కొమరుమిగులు = బిడ్డను.

సీ, అలరువిల్తుండు క ర న్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చుక్కెఱ ర వింటివాఁడు
చెఱకువిల్కొఁడు కెం ర జగురుల విల్తుఁడు
వేడవిల్తుఁడును బచ్చ ర విల్తుఁ డించు
విలుదాలుపు టుంట ర విలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కొఁడును జమిలిము ర క్కొలినారి
విలుకాఁడు చొవంచ ర ములుకులుగలదంట
రాచిల్కొనెక్కెడి ర రాయకొత్తు
మీను మెసలిసిడంబుల ర మేటి చంద
తే. మామయల్లుఁడు వలరాజు ర మరుఁడు లచ్చి

కొమరుఁ డనుచేళ్ళ నొప్పును ర గునుమధన్వి
(విగతభవసాశ కాశీ ని ర వేశ యాశే).

14

అలరువిల్తుండు = పూవుచే విలుగాఁగలవాఁడు (పుష్పధన్యుఁడు), కన్నుల విల్తుండు = గణపులఁగల (చెఱకు) ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు! కమ్మ విలుకాఁడు = చక్కరవింటివాఁడు = తియ్యనైన చెఱకు ధనువుగాఁగల వాఁడు (ఇత్యధన్యుఁడు); కెంజగురుల! విల్తుండు = ఎఱ నైన చిగురుటాకులు ధనువుగాఁ గలవాఁడు; వెడవిల్తుండు = తేలికైన ధనువు గలవాఁడు; ఇంచు²విలుదాలుపు = చెఱకును విలుగా ధరించువాఁడు; తుంట విలుకాఁడు = చెఱకుతుంటను విలుగాఁగలవాఁడు; తియ్యవిల్కొఁడు = తియ్యని విలుగలవాఁడు; జమిలిముక్కొలినారి విలుకాఁడు = మూడు జంటల కాళ్ళుగల తుమ్మెద లల్లెత్రాడుగాగల విలుగలవాఁడు; చొవంచ ములుకులుగలదంట = అయిదు బాణములుగల జోరు (పంచబాణుఁడు); రాచిల్కొనెక్కెడు రాయకొతు = రాచిలుకను వాహనముగాఁగల రాజాశ్వీకుఁడు; మీను మెసలి నీదెంబులమేటి = చేవ మెసలి తెక్కిమున గుర్తులుగాఁగల ప్రోడ; చందమామ యల్తుండు = చంద్రుని యల్తుండు; వలరాజు = వలపునకు నధిపతి; మరుఁడు = మన్మథుఁడు; లచ్చికొమరుఁడు = లక్ష్మీదేవి కుమారుఁడు; అనుచేళ్ళలో; కునుమధన్వి = పూచిలుకాఁడు. బిడ్డను.

సీ. చలువలతోఁడు వె ర న్నెలతోఁడు రేతోఁడు
జూలిల్లి రేవెల్లు ర చందమామ
తమ్ముల సగవాఁడు ర కమ్మవిల్తునిమామ
కలువలతోఁడు పా ర ల్కడలిపట్టి

1. కంపు + చిగురు - కెంజగురు - ప్రాతాదుల లుస్తేశేషములకు వరుషసరళములు పరంబులగునపుడు సుగాగమంబు, సుగాగమమున కిటు బిందువు.

2. ఇతల (ప్ర) - ఇంచు (విక్ర)

A 2

జక్క-వకవవిస్సౌర ముక్కంటి తలపువ్వు
చుక్కలదొర ప్రొద్దు ర జోడుకోడె
తపసికన్నాప వి ర త్తరిజింక తాలుపు
కఱివేల్పుడాకన్ను ర కడలివెన్న

తే, పంటపైరులయెకిపిూడు ర జంటదంట
చౌకములపాళ్ళ తెలిముద్ద ర చలివెలుంగు
వేలుపులబువ్వు చీకటి ర వేరువిత్తు
నెలయనంగ జంద్రు పేల్లొప్ప ర (నీలకంఠ). 15

నీలకంఠ = నీలమైన మెడగల శంకరా ! చలువలతోడు = చల్లదనముల కధిపతి; వెన్నెలతోడు = వెన్నెలల కధిపతి; రేతోడు = రాత్రికీబిలి; జాబిలి = (జాను + బిలిక) = అందమైన బింబము; రేవెల్లు! (రేయి + వెలుంగు) = రాత్రివెలుతురు నిచ్చువాడు; చందమామ = చంద్రమాశనిభవము; తమ్ముల పగవాడు = తామరప క్షత్రువు (జలజారి)! కన్నువిలునిమామ = మన్మథుని తలితోయిటికవాడు; కలవలతోడు = కలవలబికసీంపకేయువాడు; పొల్కదలిపట్టి = పొలసముద్రమున వదయించినవాడు; జక్కవక వివ్వు = చక్రవాక్ దంపతుల విడచీయవవాడు; చక్రవాక్ముల పగలు, చకోరములు రాత్రి విహరించును, ముక్కంటితలపువ్వు = శివుని తలపైన పూవువంటివాడు (చంద్రశేఖరుడు); చుక్కలదొర = ఉడుపతి; ప్రొదుజోడుకోడె = (పర్ధుభవము) ప్రొదుసూర్యునితో (వెలుతురుచుట్టలో) సముడు; తివసి కన్నాప = తపస్వికంటిపాప (అత్రినయనములనుండి పుటినవాడని భావము); బి తరిజింక తాలుపు = అందమైన ఇఱిని ధరించినవాడు; కఱివేల్పుడాకన్ను = నల్లనిచేపుడగు విషుని ఎడమకన్ను; కడలి వెన్న = పాలసముద్రమునకు వెన్నవంటివాడు; పంటపైరుల యెకిపిూడు = పైరులకురాజు (ఓషధీనాథుడు); జంట దంట చౌకములపాళ్ళ తెలిముద్ద = రెండు రెండుల (నాలుగు) నాలుగు నాలుగుల (పదునాలుగు) భాగములగుల తెలినిముద్ద (చంద్రుడు)

1. ప్రాతాదుల తొలియచ్చుమీది వరంబులకు లోపము.

పోడకళలుగలవాడు); చలివెలుంగు = శీతకరుడు (చల్లని వెలుంగునిచ్చువాడు); వేలుపుల బువ్వు = వేవతలయాహారమైనవాడు (చంద్రుని కళలు సదున్నెదను చేవతల కాహారము); చీకటి వేలుపుతు = చీకటిని పోగొట్టువాడు; నెల = మాసమున కొకసారి మార్పునందువాడు; అనగా, చంద్రుని పేళ్లగును.

నీ, వెన్నునివలకన్ను ర వేడి వేలుపు ప్రొద్దు
తొవలరాయిడికాడు ర వనలు సేయు
వేలుపు పచ్చ గు ర త్రాలవణిరుండు
వేడివెలుంగు కే ర వెలుజోడు
జంటాటు మేనుల ర సామి చీకటిగొంగ
యెఱ్ఱని వేలుపు ర నివముసూడు
చదలుమానికముపా ర జదువులపెట్టియ
యేడుగుఱ్ఱముల తే ర రెక్కజోడు
మువ్వేలుపులయిక్క ర మొక్కులచేవత
గాములతోడు జ ర క్కవలతోడు
వేయిచేతులతోడు ర వెలుంగులయెకిపిూడు
చెయ్యువులసాకిరి ర చాయమంగడు

తే, మింటి తెరువరి తమ్మి వా ర లంటిమగడు
పోరనీలెడు మొనగాండు ర పోవుచారి
జగముచుట్టంబు జమునయ్య ర జలముకన్ను
నాంగ సూర్యుని పేల్లొప్ప ర (నాగభూష). 16

నాగభూష = పాములు భూషణముగాంగలవాడ! వెన్నుని వలకన్ను = విషుశబ్దము వెన్నుడు, అతని బడికన్ను; వేడివేలుపు = వేడిరసముగల చేపుడు; ప్రొద్దు = కాలుమును చెలువువాడు; తొదలరాయిడికాడు = కలవలసంకటపేటువాడు; పనలునేయువేలుపు = పగటికాథా

రము (దినపతి); పచ్చశుభ్రాల వజీరుడు = పచ్చనిశుభ్రములు రథవాహములు గాఁగలవాఁడు; వేడి వెలుంగు = వేడితనముగల వెలుతురుగాఁడు; కేవలజోడు = చంద్రునికి పెండోడు! జంటారు మేనులసాని = పం. కెండు రూపములగులవాఁడు - (స్వామిభవము - సాని); చీకటిగాంగ = చీకటికళ (త్రువు); ఎఱివేలుపు = (అరుణోదయమున) ఎఱగనగపదేవుఁడు; ఇవమునూడు = మంచునకు శత్రువు; చదలుమానికము = ఆశామనకు మణిపండివాఁడు - (మాణిక్యభవము - మానికము) నభోమఁ ప్రాంబదువుల పెట్టియ = వేదములకు మూలమైనవాఁడు - (సూర్యునిండి వేదములు వ్యాపించెనని కొందఱు); వీడుగుఱముల తేరెళ్ళజోడు = వీడు గుఱములుగల రథము నెక్కువీరుఁడు - సపాశ్వఁడముశ్వేలుపుల యిక్క = బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరలకు నిదానమే వాఁడు; మొక్కలదేవర = (ఉదయించినంత నెల్లరచే) నమస్కరింబడువాఁడు; గాములజేఁడు = గ్రహములకుఁబ్రతి; జక్కవలజేఁడు = చక్రవాకముల సంతనింపఁజేయువాఁడు; వేయిచేతులజేఁడు = వేదకిరణములగులవాఁడు; వెలుంగులయొకవీరాఁడు = కాంతులకధికతి; చైదవునిసాకిరి - కర్మలకుసాక్షి; చేపభవము - చెయ్యపు (భిక్షులికి మైనసాక్షి సాకిరయైనదేమో); ఛాయమగఁడు = ఛాయాదేవి భర (సంజఞ్చంట్రిని నిర్మించి ఛాయయని వేరిడియించిపోయినదంట); మింతెరువరి = ఆశాశ్చర్యమన చరించువాఁడు; (ఇది చంద్రునకు నయించును); తన్మివాలంటిమగఁడు = పద్మినీశాంతుఁడు; పోరసీతమొనగాండ్రు పోవుదారి = వీరమరణమందిన వారు సూర్యమండల; శ్లేషించుకొనిపోవుదురు గాన నట్టివారికి మార్గమైనవాఁడు; జగఃచుట్టు = (ప్రకాశమునిచ్చుటచే) లోకమునకు బంధువు; జమునయ్యుః (జముని + అయ్య) యమునికీదండ్రు; జగముకన్ను = వెలుతురిచ్చి విమలములు చూపుటచే లోకమునకుఁ గంటివంటి = వాఁడు - (జగచ్ఛక్తుస్తవారగ = ఆనందా; సూర్యుని శ్లేషు ఒప్పుచున్నవి, (చంద్రునిఁజె సూర్యుని జెప్పుట విశేషము).

సీ. చటమల్ దెగగట్లఁగ గొల్పెడుజెట్టి నూ

అంచులవాలు చేర మించుతోదు

Sun

దుగబొట్లపిఱిడియై ర దుకనుంగవల వేల్పు
సాటుతపసియింటి ర పంచకోడి
యొడలిచూపొడయఁ జెగ్గుడు మొగుల్ గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కిర నెక్కుచాతు
తెల్లయేనుఁగు నెక్కిర తిరిగెడువొర తూర్పు
మాగాని యేలెడు ర మణియకాఁడు

తే. జమిలిచొంచపదులు జర న్నములు సేసి
నట్టివేలుపు సోమాని ర వెల్లుఁజెట్టు
పొట్టితమ్మఁడు గల్గిన ర యట్టివేల్పు
నాఁగ నింద్రుని శేఖోప్పర (నాగభూష).

17

చుటుపల్ దెగగట్లఁగొల్పెడు జెట్టి = తొక్కులు తేనిపోవునటు
గొండలఁగొట్టిన వీరుఁడు - (ఒకానొకపుడు పర్యంతములు పక్షములగులిగి
లోకబాధనసరించుచుండ వజ్రముచే పక్షచ్ఛేదన మొనరించెనంట);
నూఱించుల వాలుచేమించుజోడు = నూఱు మొనలుగల వజ్రాయుధమున
చేతగలవీరుఁడు; దుగబొట్లపిఱిడి యొనుకనుంగవల వేల్పు = రెండు
సున్నలుగల యెదు (500) జంటలకన్నులు (1000) గలవాఁడు; పాటు
తపసియింటి పంచకోడి = గౌతమునియింటియందు కోడియైనవాఁడు
(గౌతముని భార్యయగు అహల్యను గామించి యాతపసి తెల్లనారకముచే
నడిశేగునటుచేయఁ గోడియై - యింద్రుఁడు కూసెనంట, ఆ ముని దాని నిజ
ముగాభావించినదికెడల నితఁడాతనిరూపులొ నామెను రమించెనంట);
ఒడలిచూపొడయఁడు = దేహమంతయుఁ జూపుగలవాఁడు (వైశార్యము
నకుఁ గనలి యాముని శపింప దేహమంతయు బొక్కులుపడెనంట, ప్రార్థ
నచే సదయుఁడై యా బుష్పి యని కన్నులుగా నితరుల కగుపడునని
యనుగ్రహించెను); ఎక్కుడు మొగుల్ గలప్రోడ = ఎక్కడగిన
(వాహనములైన) మేఘములగులమేటి; నిక్కువీనులజక్కిర నెక్కు
చాతు = పైకేచిన చెవులుగల (ఉచ్చేశవరసు) గుఱముపె సార్వ
చేయువాఁడు; తెల్లయేనుఁగునెక్కి తిరిగెడువొర = విరావతము వాహన

మేనవాఁడు; తూర్పుమాగాని యే లెడి మణియకాఁడు = తూర్పుపొలము (తూర్పుదిక్కు) పాలించు మణియగాఁడు (అధికారి); జమిలిచానంచ పదులు = రెండు అయిదుల పదులు (100); జన్మములు = యజ్ఞములు; చేసినట్టివేలుపు = చేసినదేవుఁడు (నూ అశ్వమేధములు చేసిన నింద్రత్వము వచ్చునని ప్రమాణము; సోమాసిపెట్టుఁ జెట్టు = సోమయాజులపాలికిఁ గల్పుకమువంటివాఁడు; పాటితమ్ముఁడు గల్గిన యట్టివేల్పు = వాసునిఁ దమ్మునిగాఁగల దేవుఁడు (బలిచక్రవర్తిచే నీడింపఁబడిన దేవతలరక్షింప నదితితోర నామెకఁ గశ్యపుఁడు వామనునిఁ బ్రసాదించెను); నాఁగఁ = అనఁగా, ఇంద్రుని శేఖనును.

ఆ. నీరుపాపగాలి ర నెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పు ర దెరువుబాడ
యంటరానివేల్పు ర జంట మోములసామి
యగ్గియనఁగనొప్పు ర ననలుఁ (జీశ).

18

నీరుపాప = నీటివలనఁ బుట్టినవాఁడు; గాలినెచ్చెలి = గాలికి మిత్తుఁడు; అన్నింటి తిండికాఁడు = అన్నింటిని దినువాఁడు (సర్వభక్షకుఁడు); కప్పుఁచెరువుబాడ = నల్లనైనయూరము పోకడగలవాఁడు; అంటరానివేలుపు = (మండుమండుటచే) తాళటకు పీలుకానిదేవుఁడు; జంట మోములసామి = రెండుముఖములుగల దేవుఁడు! అగ్ని = అగ్ని; అనఁగఁ = అనఁగా; అనలుఁడు = అగ్ని దేవుఁడు, ఒప్పును తూర్పున కధిపతినిఁ జెప్పి యాగ్నేయమున కధిపతి నిందుఁ జెప్పుచైనది.

తే. జమునపైఁదోడు పెత్తరుల ర సామి జముఁడు
ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు ర పోవుజక్కి
నెక్కి యూడెడుబలుకాతు ర దక్కిణంపు
సామియన నంతకుం డొప్పు ర (శ్రీమహేశ). 19
జమునపైఁదోడు = (యమునాభవము జమున, యశ్వే యముఁడు, జముఁడు) యమునానదికి నన్న; నూర్పుని ప్రథమకథ (త్రమువలన

యముడు, మనువు యమున పుట్టినటు పురాణములు చెప్పును.) పెత్తరుల సామి = పితృదేవతల కధిపతి (పితరులుభవము-పెత్తరులు, అశ్వే ప్రియము-పెత్తియము); జముఁడు = యముఁడు; ప్రొద్దుకొమరుఁడు = నూర్పునికి సంబాధేనలనఁ బుట్టినవాఁడు; గుదెతాల్పు = గుదియను పట్టుకొను వాఁడు (దండధరుఁడు); పోతుజక్కి నెక్కి యూడెడు కాతు = దున్నును వాహనముగాఁ గలిగి తిరుగువాఁడు; దక్కిణంపుసామి = దక్షిణమున కధిపతి; అనఁ = అన్నచో; అంతకుండు = యముఁడు; ఒప్పుకొ = ఓప్పారును.

Lord of South.

ఆ. మూలప్రేడు సోఁకు ర మూఁకలప్రేడు రే
ద్రిమ్మరీఁడు పొలసు ర దిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల ర ద్రావువాడనఁగను
నిర్మలిపేళ్లు నెల్లు ర (నీలకంఠ).

20

మూలప్రేడు = దక్షిణము పడమరల మూలయందుండువాఁడు; సోఁకు మూఁకలప్రేడు = రక్కసుల సేనల నాయకుఁడు; రేద్రిమ్మరీఁడు = రాత్రించరుఁడు; పొలసు దిండిపోతు = మాంసమును తినువాఁడు, రక్కసుఁడు (రాక్షసు శబ్దభవము); నల్లద్రావువాడు = రక్తమును త్రాగు వాఁడు; అనఁగను = అనినచో; నిర్మలిపేళ్లు; నెల్లుకొ = అగును.

ఆ. మేటినిరుచూలి ర మెయితాలుపులసామి
వల్లెతాడుదాల్పు ర నీళ్ళరాయఁ
డేటిజోటిమగల ర యెకిమీఁడు పడమటి
దొర యచంగ నొప్పు ర వరుణుఁ (జీశ).

21

మేటి¹నిరుచూలి మెయితాలుపులసామి = గొప్పవైన నీటియందుఁ బుట్టిన దేహధారుల (జంతువుల) పతి; వల్లెతాడు²దాల్పు = త్రాడు నాయుభముగాఁ గలవాఁడు (పాశి); నీళ్ళరాయఁడు = నీటికధిపతి (జలధిపండు) ఏటిబోటి మగలనికిమీఁడు = నీళ్ళను స్త్రీలభ ర్తులగు నముద్ర

1. ఏ. నీరుచూలి, త్రాడుతాల్పు అను ప్రయోగములు బోవ విభక్తి విభిన్నహింపమిని ప్రయోగింపఁబడినవి. (టీ ఆగమము.)

ములకు రాజు; పడమటి దొర = పడమటి చిహ్నన కథవతి; ఆనంగ = ఆనంగా, వరుణుడు; ఒప్పు = ఒప్పును.

సీ. వడిగలజింక త త్తడి నెక్కు నెఱకాల్తు

మేటిచాములమేత త నీటితాత

యెండలితాల్పులపిండు త కును రగుబలియుండు

సోకుదయ్యము మింటి త చూలి గాలి

కరువలి తైమ్మెర త గాడ్పుపయ్యర యెంటి

మాకుల పెనుముప్పు త ముబ్బునిప్పు

సురటిపీపులబుట్టు త నుడిగొట్టు చలిస్తట్టు

బక్కవారల పెను త బాధ యీద

తే. అబ్బురపుర దియ్యవిలుకాని త నిబ్బరంపు

చెబ్బచోరుల నలయిక్ త ప్రబ్బబోంట

గట్టిగుబ్బులచెమటల త యుబ్బడంచు

గట్టినాఁజను మారుతా త ఇల్లులు (మహేశ), 22

వడిగల జింక త త్తడి నెక్కు నెఱకాల్తు = వేగముగల జింక యను గుఱము, ఎక్కు-మేటి = సవారికాడు; మేటి పాములమేత = గొప్ప పాముల కాహార మైనవాడు (పాములు గాలిఁదిని బ్రతుకనని ప్రసిద్ధి); నీటితాత = నీటికిఁ దండ్రుడి (వాయువునుండి తేజము, తేజము నుండి నీరు పుట్టెనని ప్రమాణము); ఒడలితాలుపుల పిండుక = దేహ ధారుల సముదాయమునకు (జీవకోటికి); ఉసురగుబియ్యండు = ప్రాణము లైన బలకాలి (జగత్ప్రాణుండు); సోకు దయ్యము = స్పర్శన జ్ఞాన మునకు నధిపతి (స్పర్శనమువలనఁ జెలియఁదగినవాడు); మింటిచూలి = (మిన్న చూలి) ఆకాశమునుండి పుట్టినవాడు; గాలి, కరువలి, తైమ్మెర గాడ్పు = చలనిగాలి; పయ్యర = దక్షిణము తైమ్మెరనుండి వచ్చుగాలి; ఒంటి చూకుల పెనుముప్పు = ఒంటిగానుండు చ్చేద బడగొట్టుటచే నాపవైసవాడు; ముబ్బునిప్పు = మేఘముల విరియఁ జేయువాడు;

సురటి పీపుల బుట్టు = వీరనల పీచుటచే బుట్టువాడు; నుడిగొట్టు = నుడిగాలిగా నుండువాడు; చలిస్తట్టు = చలి పుట్టించువాడు; బక్కవారల పెనుబాధ = బక్క-చిక్కినవారి కెక్కువ బాధగానుండువాడు; ఈద = ఈదరగాలి; అబ్బురపు = అశ్రుకరుడైన; తియ్యవిలుకాని = మనస్సుకునియొక్క; నిబ్బరపు = దృఢమైన; చెబ్బు పోకుల = రతి క్షీణలందు; అలయిక్ = అలసటును; ప్రబ్బు = పొంచిన; బోంట = స్త్రీలయొక్క; గట్టిగుబ్బుల = బిగవైన పాలిండ్లయందలి; చెమటల యుబ్బు = చెమట నీటి గొప్పను; అడంచు = అణచివేయు, గట్టి = ప్రోడ (రతి క్షిణజనిత స్వేదము నార్చువాడు); నాక్ = ఆనంగా; మారుతాఇల్లులు = గాలి వేరులు; చనుక్ = ఒప్పును.

(కడపటి వీర సమాసము నిరుపయోగము. కావ్యశృంగారము తలకెక్కిన మీది వ్రాతయేమో?)

క, మరువాఇల్లు లొప్పుచుండును

ధర వినుచూలి యనసోకు త దయ్యమనం బ

య్యరయన గొట్టన నీదదనఁ

గరువలి యనఁ చెమ్మెగనఁగ త గాలియనంగన్, 23

ఈ పద్యము లక్ష్యణకవిగారిది గాక యెవరోవేర్చిన ప్రశ్ని పఠాగమైయుండును.

ధరక్ = భూమిలో; వినుచూలి = ఆకసమునఁ బుట్టినవాడు (ఆకాశాత్ వాయు అని ప్రమాణము); అనక్ = అనినను; సోకు దయ్యము, అనక్ = స్పర్శన చేతయనినను; పయ్యర అనక్ = పయ్యర రూపమే పయ్యర-పయ్యరయనినను; గొట్టు అనక్ = గొట్టు అనినను; ఈద అనక్ = ఈదర యనినను; కరువలియనక్ = కరువలి యనినను; తైమ్మెరనఁగన్ = తైమ్మెరయనినను; మరు బాఇల్లులు = గాలివేరులు, బిప్పుచుండును.

క. ముక్కంటి యనుఁగుఁజెలి వడ
చక్రేలిక చాగఁకాఁడు ర జక్కులవొర బల్
రొక్క మెకిమిఁడు మానిసి
నెక్కెడువాఁడనఁగ జను ధ ర నేకుం (డభవా), 24

అభవా = పుట్టుక లేని శంకరా! ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి = శివు
నకు మిత్రుఁడు (రావణాదులు అంకలానశానిన మీఁద శంకరుని తపముచే
నాశ్రయించి మిత్రుఁడయ్యెను); వడచక్రేలిక = ఉత్తరమునకు నధిపతి
(వడగాడ్చుచున్నో వేడిగాలియును. వడచక్ర ఆనుకొను తరమును
సరము మృగ్యము); చాగఁకాఁడు = త్యాగశాలి (త్యాగమునకుఁ జొగముని
మహాకవిప్రయోగము. అది విక్రమియగును); జక్కులవొర = యశ్వేశుఁడు.
బల్ రొక్క = మెకిమిఁడు = ఎక్కువ ధనముగలవాఁడు (రొక్కము
నకు + ఎకిమిఁడు సంధి గమనింపవలెను); మానిసి నెక్కెడువాఁడు =
నరుఁడే నాపాపముగాఁ గలవాఁడు (ధనముమీఁది వాంఛ మానవులకే
యని చూపుట కి నామానర్థ్యము); ఆనఁగ. ధ నేకుండు = కుపేరుఁడు;
చనున్ = ఒప్పును.

క. విడిముడి గలవేలుపు చెలి

జడముడి జంగంబు గడదె ర సం గాపరి యశా
యెడయందు పాఁపలొడవుల

నిడియెడి వే ల్పునఁగ నొప్పు ర నీశానుఁ డిలన్, 25

ఇలన్ = లోకమున; నిడిముడిగల = ధనముగల, వేలుపు! చెలి =
దేవుఁడగు కుపేరుని మిత్రుఁడు; జడముడి జంగంబు = జడలుముడిగాఁగల
బిచ్చగాఁడు (శోగి జంగ మను జాతీయము గ్రాహ్యము); కడదె సం గా
పరియోకా = ఎనిమిదవదిక్కు గానువాఁడెన; ఒడయందు = నాయకుఁడు
(ఆనను దిక్పాలకుఁడు) పాఁప లొడవుల నిడియెడు (పాము + లొడవు)
పాములే సొమ్ములుగా భరించు; నేల్పు = దేవుఁడు; ఆనఁగన్ = ఆనిన;
ఈశానుఁడు; ఒప్పును = అగును.

1. ఉదంత శ్రీ సమశార్ద్యమిట వదలఁబడినది.

(ఈ పద్యమున శంకరునే కవి యాశానిగాఁ దలంచి సంబుధి
జూడ మాని వ్రాసివాఁడు. ఈశానశబ్దము శంకరునకున్నను ఈశ బ్రహ్మచ్య
యని యొక్కర్థయు కుండని చెప్పఁబడినదిగాని దిక్కునిలేదు. ఏకాదశ
రుద్రులను గణవేత తీ దిక్కున కధిపతులని యందురు. రుద్రనామ.
సామ్యత. శేషమునబట్టి భరించి శాఁబోలు. ఏకములైన శంకరునికి
దిక్పాలకత్వ మిచ్చుట పొరపాటు.)

క. దేవాల యాహ్వాయంబులు
కోవెలయన దేవశంబు ర గుడి నా వెలయున్
దేవుశ్చన వేజేలనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయు ర గ్రతుభుగభిఖ్యల్, 26

కోవెలయనన్ = కోవెలయనినను; దేవశంబు; గుడి; నాన్ =
ఆనఁగా; దేవాలయాహ్వాయంబులు = దేవాలయపుఁ పేశ్యు;
వెలయున్ = ఒప్పును; దేవుశ్చ + ఆనన్ = దేవుశ్చ ఆనినను; వేజేలు;
ఆనఁగాన్, వేలుపులు; ఆనఁగా, క్రతుభు గభిఖ్యలు = యజ్ఞములందాహ్వా
రము దిను దేవతల పేశ్యు; వెలయును.

అ. టీతిని బేళ్ళు దనరు ర నీద్రంపుఁబెద్ర బల్
పాప త్రేడు వెన్ను ర పాను పనఁగ
బుడమి తాలుపనఁగ ర దడవులనిడుపఁడు
చిలువ త్రేడనంగ ర వేషునకును.

27

టీతిని = ప్రపంచమున; నీద్రంపుఁ బెద్ర = కులుననుగల పాము
లలో గొప్పవాఁడు; బల్ పాఁపత్రేడు = గొప్ప పాములరాజు; వెన్ను
పానుపు = (వెన్నుని పానుపు) బిష్ణువునకుఁ బడకయెనవాఁడు; పుడమి
(ప్ర. పృథ్వి) తాలుపు = భూమిని భరించువాఁడు; తేడవుల నిడుపఁడు =
నాలకాలము జీవించువాఁడు; చిలువత్రేడు = పాములరాజు; ఆనఁగన్
అనిన ఆనిశేషునకు; వేళ్ళు తనరు = నామము లొప్పును.

క. మరునయ్య తేజి పులుగుల

దొర పాములవేటకాఁడు ర తూరుపునాఁ డేల్

దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి

గరుటామంతుఁ డన నొవ్వు ర గరుడుం (డభవా). 28

మరునయ్యతేజి = మన్మథుని తండ్రికి వాహనమైనవాఁడు; పులుగుల దొర = పట్టులకు రాజు; పాముల వేటకాఁడు = సర్పముల వేటకాఁడువాఁడు; తూరుపునాఁడేల్ = తూర్పు దిక్కును పాలించు; దొరబువ్వకొ = రాజు నాహారమగు సమృతమును; కొన్నలావరి = అపహరించిన బలశాలి (తల్లి దాస్యమునీఁగ నితఁడు సర్పములకై యమృతమును హరించెను); గరుటామంతుఁడు = గరుత్ అనిన టైక్కులు అని గలవాఁడు; అనకొ = అనినవో; గరుడుండు, విన్నను.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు ర తైలని మైవంట

వెన్నదొంగయన్న ర వెత్తినిశ్శ

మేలువాఁడు దుక్కిర వాలుదాలుపు తాటి

పడగ వాఁ డనంగ ర బలుఁడు (రుద్ర).

29

ఈ పద్యమువలన నీ కవి యమరకళాశ్రమ ననుసరించెననుట స్పష్టమగుచున్నది:—నల్లవలువ తాల్పు = నల్లని బట్టనుగట్టువాఁడు (నీలాంబరుఁడు); తైలని మైవంట = తైలని దేహమును భరించువాఁడు; వెన్నదొంగయన్న = శ్రీకృష్ణునికన్న; వెత్తినిశ్శ మేలువాఁడు = పిచ్చి గలిగించు నీశ్వరియిన కల్లు త్రాగుటందు అభిలాషగలవాఁడు; దుక్కిర వాలుదాలుపు = నాగలి భరించువాఁడు (హాలాయుధుఁడు); తాటి పడగ వాఁడు = తాటి చెట్టు జండాపెగురుగా గలవాఁడు (తాలాంకుఁడు); అనంగ; బలుఁడు = బలరాముఁడు విష్ణును.

క. పడముడి యనఁగా గాడుపు

కొడు కన నివి చెండుఁ బేళ్ళ ర గున్ భీమునకుం

బుడమిం గత్తియనంగ

వ్వడి యన వివ్వచ్చుఁడనంగ ర వాసవి (యాశా). 30

ఈ పద్యమువలనఁ పాండవులందలి భీమారుద్రులకుఁ గలి చెవత్వము నొసంగి యమరసింహుని మించినాఁడు. వడముడి గాడుపు కొడుకు, అను రెండు భీమునకుల, పేళ్ళు, అనకొ = భీముని నామములు, పుడమినికొ = లోకమునందు; కత్తి = నల్లనివాఁడు¹ అనికను, కవ్వడి సవ్యసాచి (శబ్దభవము) అనినను వాసవి ఇంద్రుని కొడుకు అగును.

తే. వేలుపులత్రోవ యువ్వర ర పీడి యాక

సంబు విను విన్న మిను మిన్ను ర చదలు నింగి

దివి మెయిలుదారి చుక్కల ర తైరుపు బయలు

గాడ్పుతం డన నభ మొప్పు ర (గరళకంఠ). 31

వేలుపుల త్రోవ = వేవతలు పోవు మార్గము; ఉవ్వర పీడి = ఆకాశమార్గము; ఆకసంబు = ఆకాశ శబ్దవము; విను, విన్ను, మిను, మిన్ను; చదలు, నింగి, దివి (ద్యుశబ్ద భవము) మెయిలుదారి = మేఘముల దారి; చుక్కల తైరుపు = చుక్కలు తిరుగు మార్గము; బయలు = వీమిలేనిది; గాడ్పు తండ్రి = గాలి పుట్టినవోటు; అనకొ = అనఁగా; నభము విష్ణును.

తే. వెలయు భరణి జత్తురిశల్ ర నలుంగడ లన

నలరు దచ్చికడ లన ది ర శాషకంబు

దనరుసిరైదు కడలు నా ర దశేదిశేలును

(హాళిద్రృత గంగ యంగజ ర మదవిభంగ). 32

హాళిద్రృతగంగ = శిరముపై గంగనుంచుకొనినవాఁడా! అంగజ మదవిభంగ = మన్మథుని పొగడదలినవాఁడా! భరణికొ = లోకమునందు; చత్తురిశల్ = నాలుగు దిక్కులు, నలు² గడలు; (నాలుగు +

1. భరణి దుర్భుక్తమైన యనదాతవరము కలవాఁడని భారతము.

2. సహాసంబులందలి నాలుగునకు నలువర కంబగు.

ధృతకరంగ = లేడిని ధరించువాడౌ భవశవృషతురంగ = తెల్లని ఎదువాహనముగా గలవాడౌ! వలమరి = కడివెచ్చునకుఁ దిరిగియుండు నది; చుట్టు వాలుజోడు = సుదర్శనమునకు తోడైనది; కల్మిశొమ్మనుగని బూరగొమ్మ = సంపదలిచ్చు లక్ష్మీదేవి భర్త విషాదం గాల్గించి వాయించునది; ఆనంగ = పాంచజన్యమునకు, అభిఖ్యలు = వేళ్ళు.

తే. రిక్కలనఁ జొక్కలనఁగను ర్ముక్షములకు

నాఖ్యలై యెప్పుఁ దెఱంగంటి రయన్న లనఁగ
నచ్చరలనఁగ వేలుపు రమచ్చైకంటు

లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్యర లగు (గిరిక).

38

రిక్కలు = (ముక్షశబ్దవము) చక్కలు అనఁగ; ముక్షములకు = నక్షత్రములకు; ఆఖ్యలై = వేళై. యెప్పును తెఱంగంటి అన్నలు, అచ్చరలు, వేలుపు మచ్చైకంటులు, అనఁగ, సురకాంతలకు = దేవతాకాంతలకు; ఆఖ్యలు = వేళ్ళు.

తే. పవలు పగ లనఁ బేల్పొప్పు ర దివమునకును

రాత్రిపేల్పొప్పు రే రేయి ర రాత్రి రనఁగ

వెలయుచుండును రేయెండ ర నెన్నె లనఁగఁ

జుందొకకును సమాఖ్యలు ర (చంద్రవహళి).

39

పవలు, పగలు, అన = అనిన; దివమునకు = దివమునకు (దివము = ఆకాశము, పగలు) వేళ్ళు ఒప్పును; రే, రేయి, రాత్రి (రాత్రి శబ్ద భవము) అనునవి రాత్రి వేళ్ళు ఒప్పును; రేయెండ, వెన్నెల, ఆనంగ, చంద్రకక్ష = వెన్నెలకు, సమాఖ్యలు = వేళ్ళు; వెలయుచుండును = ఒప్పును.

క. మించు లన మెఱపు లనఁగను

జంచలలకుఁ బేళ్ళు దనరు ర జలధరములు రా

ణించుం బలుకంగ మొయి

శృంఘ మొగుశృంఘ మబ్బి ర లంచు (భర్తా). 41

మించులు, అన = మెఱపులు, అనఁగా, చంచలలకు = చలిం
చుటకు మెఱపులకు; వేళ్ళు, తనరును మొయింపు =
మొగుట, అంచు, మబ్బలు, అంచు, పలుకంగ = చెప్పఁగా;
జలధరములు = వేళుములు, రాణించు = ఒప్పును.

గ. తోలుచదువులు ప్రాజదువులు

దోలుమినుకులు ప్రామినుకులు ర దోలుపలుకులు ప్రా
బలుకులు పెనుమినుకులు నా

వెలయు ప్రాయలకును బేళ్ళు ర (విశ్వాధిపతీ). 41

తోలుచదువులు = మొదటి చదువులు; ప్రాజదువులు = ప్రాజ
దనువులు; తోలుమినుకులు; ప్రామినుకులు; (మినుకు = మినుకును
కాంతి. వేగము). తోలుపలుకులు; ప్రాబలుకులు; పెను మినుకులు;
నా = అనఁగా; శ్రుతులకును = వేదములకు; వేళ్ళు, వెలయును.

గ. ఇది దేవవర్త దీని

జదివిన వ్రాసినను వినిన ర జనులకు నిత్యా

భృద్రయంబు లొసఁగుచుండును

వదలక కాశీ నివాస ర వాసుడు పేర్నిన్, 42

ఇది సలశ్రుతి పద్యము. పూర్వము మన గ్రంథములు తాటాకులపై
వ్రాసఁబడియుండుట నని శిశిలమగునని వాని నెత్తి వ్రాయుట చెవాను
నివాసనకుఁ బ్రాత్రత యని కవులు కల్పించిరి.

తే. ఈ దేవవర్తను జదివినవారికిని, వ్రాసినవారికిని, వినినవారికిని
కాశీ నివాసం దైన శంకరుడు ఆదరముతో నిత్యములైన శుభములను వదలక
యిచ్చుచుండును.

తే. పాటుఁ డనఁగఁ బుడమివేల్పుర బాపఁ డనఁగ

జన్నిగట్టన విప్రుండుర జగతిఁ బరఁగు

నోడయఁ డేలిక యెకిమిఁడుర పుడమిఁజేడు

ఁజేడు దొర నామి యన నొప్పుర నృపతివేళు, 43

పాటుఁడు, పుడమివేలుపు (ధరాసురుఁడు) బాపఁడు, జన్నిగట్టు;

అనఁ = అనిన, జగతిఁ = లోకమున; విప్రుండు; పరగు = ఒప్పును,

ఒడయఁడు, ఏలిక, ఎకిమిఁడు, పుడమిఁజేడు, ఁజేడు,

దొర, సామి (స్వామిశబ్దవము) అనఁ, నృపతివేళు = రాజనామములు;

ఒప్పును. ఇందు క్షత్రియ వాచకము చెప్పవలసినది. రాజనామములు చెప్పఁబడినవి.

సీ. కోమట్టు మూఁడనర కోలమువాం డ్రన బేరు

లన వైశ్యనామముర ల్లనరుఁ; గాఁపు

వాండు నా నాలనర వాండు నా బలిజేవాం

డ్రనఁ జను సూద్రనర మాహ్యములు;

వడుగు నా గోఁచిబాఁర వఁడు నాఁగఁబహూచా

రికిఁ బేళ్ళు నడచు ధర రితియందు;

నాలుబిడ్డలు గలర యతఁ డిలుఁజేడు గే

స్తన నొప్పుఁ బేళ్ళుగ్రుర హాధిపతికి;

అ. నడవిమనికిపట్టుర జడదారి యన వన

వాసి యొప్పు; నిల్లుర వాసి తిరుగు

బోడ తపసి కానిర పుట్టగోఁచులసామి

యన యతీంద్రుఁ డలరుర (నలికనేత్ర).

అలికనేత్ర = నోసటఁగన్నగుల శంకరా! కోమట్టులు, మూఁడనర
గోలమువారు, వేరులు అనఁ వైశ్యనామములు తనరు.

వాండు, నాలనవాండు = నాలుక కలమువారు, బలిజేవాండు;

బాఁ = అనఁగా; కూద్రసమాహ్యములు = కూద్రులవేళ్ళు;చనఁ =

ఒప్పును. వడుగు (వటుబద్ధవము) గోఁచిబాపఁడు = కాపీనము

గగింమివాఁడు; నాఁగఁ = అనిన; బ్రహ్మచారికిఁ = బ్రహ్మచర్యము

బాసినవానికి, వేళ్ళు; అలుబిడ్డలుగల యతఁడు, ఇలు

బోఁడు = ఇంటికి నధినతి; కేసు (గృహసభవము) ధరిత్రియందు =

బోఁడున; గృహధిపతికిఁ = గృహస్థునకు, వేళ్ళు, ఒప్పును.

అడవి మనికిపట్టు = అడవియే నివాసముగా నుండువాఁడు;

బాదఁగారి (జటాధారి) అనఁ; వనవాసి = వానప్రస్థుఁడు, ఒప్పును,

ఇలువాసి తిరుగు = ఇలనిలేక తిరుగువాఁడు; బోడ =

తిలబోడి వేసికొనినవాఁడు; తపసి (తపస్విశబ్దవము) కావిపుటగోఁచుల

బామి = కానిరంగుల గోఁచిగలవాఁడు అనఁ, యతీంద్రుఁడు =

నానినీ; అలరు.

సీ. అమ్మ నాఁదలి నార నవ్వనాఁ గన్నది

యన మాతృ కాఖ్యులొర (సభ్రకేశ)

అబ్బ నాయన యయ్యర యనఁ దండ్రయన నప్ప

యన జనకాఖ్యులొర (సగనివేశ)

బోడఁ బుట్టనఁగఁ పైర దోడు తోఁబుట్టన

సోద రాహ్యయము లొర (నాదిచేవ)

భర్తృసహోదరుర భార్యకుఁ దోడికో

డలన నేరా లనర నలరు (సభవ)

సీ. పరియ లనఁ జెల్లె లనఁగనుర వెలయుచుండు

నాహ్యయములు కనిపకర న్యుగ (గిరిశ)

తేవుకన్యకు నాఖ్యులొర టితిని వెలయు

నప్ప యన నక్కయనఁగఁర (జంద్రాధమకుట) 45

అభ్రుకేశ = అశాశము వెంట్రుకలుగాఁ గలవాఁడా! అమ్మ, తల్లి, అవ్వ, కన్నది, అనక = అనిన; మౌళ్ళ కాళ్ళులు = తల్లిచేళ్ళు. నగ నివేశ = కొండవాసముగాఁ గలవాఁడా! అబ్బ, నాయన, అయ్య, తండ్రి, అప్ప, అనిన, జనకాళ్ళులు = తండ్రిచేళ్ళు; ఆదిదేశ = మొదటిదేశమైనవాఁడా! తోడబట్టు, పైదోడు, తోడబట్టు¹, అన సోదరావ్యయములు అవును = అన్నదమ్ముల చేళ్ళగును. భర్త సహోదర భార్యకు = మగని తోబుట్టువు పెండ్లము, తోడి కొడలు, ఏరాలు, అని అలరును; కన్యకు = తనకంటె తరువాతఁ బుట్టిన కన్యకు; చెలియలు, చెల్లెలు, అనఁగను, అహ్వయములు = చేళ్ళు, వెలియమందును. శ్వేదకన్యకు = తనకంటె ముందు పుట్టిన యాబిడకు, అప్ప, అక్క; అనిన; చంద్రాద్రమకుటు = బాలచంద్రుని కిటుముగాఁ గలవాఁడా! జగతి = లోకమున; ఆఖ్యలై = నామములై, వెలియను.

సీ, ముగకుఁ బేళ్ళగు ర ముగుద యనన్ ముద్ద
రాలు నా గోల నా ర బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ ర గయ్యాళి యన తొఁగ
యన భూర్తసతికి నా ర హ్వయము లమరు
నైదువ నాఁగ ము ర తైదువ నా నయి
దువరాలు నాఁ బుణ్య ర యువతి వెలియ
మృతజరంటికి నాఖ్య ర తెనఁగు బేరంటాలు
నాఁగను జక్కిని ర నా ధరిత్రి
తే, కేస్తురా లనునాఖ్యచే ర గృహిణివెలియ
నాలు పెండ్లాము రాణియి ర ల్లాలనంగ
భార్య దనరును; దొత్తన ర బానిసె యన
వరపు డన దానికాఖ్యతా ర (గరళకంఠ).

4

1. తోడ + పుట్టువు - ప్రాతాదుల లుప్తశేషముల కావ్యము.

గరళకంఠ = విషము కంఠమునఁ గలవాఁడా! ముగుద (ముగళవి
భాగము) ముద్దరాలు, ¹గోల, బేల అనఁగ, ముగళు - చేళ్ళు అగును.
గణివాయి = తోటి బిరుసుగలది, గయ్యాళి, తొఁగ, అనిన, భూర్తసతికి =
గడుసుఁడనముగల ప్తేకి, అహ్వయములు = చేళ్ళు - అమరును = ఒప్పును
(ముగళు వ్యతిరేకము ప్రాథ - ప్రాథ లోకవ్యవహారము నెఱిగి వర్తించు
బాని) నిదున (మంగళనాత్రము, పసుపు, కుంకుమ, గాజులు, చెవ్వాకు
లను పై దలంకారములు గలది). ముతైదువు (మత = వృద్ధ) అయిదు
నాలు, నాక = అనిన, పుణ్యయవతే = పుణ్యాంగన (భర్త గలది)
వెలియను; పేరంటాలు; జక్కిని (యక్షిణి శబ్దవము); నాగను =
అనినను; ధరిత్రిన్ = లోకమున; మృతచిరండికి = చనిపోయిన సుమం
గిలికి, అఖ్యలై = చేళ్ళు; ఎనగును = ఒప్పును; కేసురాలు (గృహిణి
శబ్దవము) అన అఖ్యవేక = పేరుతో, గృహిణి యొప్పును. అలు,
మందాము; రాణి, ఇల్లాలు అనునవి భార్య చేళ్ళు; తొత్తు, బానిసె,
నగవుఁడు, అనఁగా దానికి - నేవకురానికి, ఆఖ్యతాక = చేళ్ళగును.

సీ, కన్నియ కన్నెనాఁ ర గన్వయ పేళ్ళొప్పు
జవరాలు కొమరాలు ర జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి; ప్రోడ ర యన గట్టయనుది
యనఁ బ్రోడ దాల్చునీ ర యాహ్వయములు
ముసలి మిండలకోర ర ముద్దవియాతొండ
చనినది యను చేళ్ళ ర నెనయు లోల;
ముసలిది ముమసలి ర ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృ ర ద్రాంగనకుదు
ఆ, చెడిపె అంకులాడి ర చెడతొయ్యలి వెలి
చవులు గనిన దనఁగ ర బార దనరు
నిలను చిటులదూత ర యెడకాఁడు కుంచున
కాఁ డనంగఁ దనరు ర (గరళకంఠ)

47

1. పేదారుల కాలుజబ్బము పరంబినపుమరుగాగమము.

కన్నియ; కన్నె¹ నాక² = అనిన, కన్యకుఁచేళ్ళు, అగును. (కన్య ద్విభవము కన్నె); జవరాలు; కొమరాలు, జన్మని యనిన, యువతి = యవ్వనముగల స్త్రీ; తనరుక³ = ఒవ్వను; బ్రోడ, (ప్రాణ శబ్దభవము) గట్టి వయసుది⁴, వయసు దిగ జాతినిది; అనిన ఈ యాహ్వా యములు = ఈ వేళ్ళు ప్రాణ తాల్గును. ముసలి, మిండలకొర = అంభ తనముగలది; ముప్పదియాజ్ఞేండు చనినది (ఈ పదమునకుఁ ప్రయోగావ సరము నృగ్యము) అను వేళ్ళు, లోల = తౌల్యముగలది; ఎనయును = ఒవ్వను; ముసలిది, ముదుసలి, మెద (మెదది) అనఁగా, ఇది వృదాంగనకు = ముసలి స్త్రీకి, ఆఖ్యులై తనరు = వే శైయొప్పును; వైడిపై, అంకులాడి, వైడ్యోయ్యలి, వైచవులు గనినది = ఇతర పురుషుల మఱిగనది అనఁగ, జార = జారివే, తనరును, (ముసలి మొదలగు పైఁ జెప్పఁ బడిన పదములకు నీ పదములకుఁ గల యర్థభేదము గమనింపఁదగినది). విటులమాత = జారుల తొర్పుడుకాఁడు; ఎడకాఁడు = అవకాశమును జూచి వచ్చువాఁడు; వంపెనకాఁడు = తొర్చువాఁడు - అనఁగ - తనరును.

తే. వేల్పుభానిన వెలయాలు ర వేడకత్తె

లంజె బోగముచాన నె ర ల్లాటకత్తె

పడపుఁజెలి యాటచేడియ ర గడనకత్తె

నాగ నివి వేశ్య కాఖ్యులౌ ర (నగనివేశ)

48

వేల్పుభానిన (వేవదానీ), వెలయాలు = భవముచే నా లగునది; (లేక, వెలి + అలు = వెలయాలు = బయటి స్త్రీ)

వేడకత్తె¹ - వేడుకల గలిగించు స్త్రీ; లంజె, బోగము చాన - (బోగ స్త్రీ) = సుఖములీచ్ఛనది; వెల్లాటకత్తె = నాట్యమాడునది; పడపుఁ జెలి, ఆటచేడియ, గడనకత్తె = సంపాదించ మఱిగనది; నాగ = అనఁగా; ఇది, వేశ్యకు. ఆఖ్యులు = వేళ్ళు.

ఆ. వెచ్చుకాఁడు బొజుఁగు ర వేడుక కాఁడు మిం
డండు ననుపుకాఁడు ర మిండుగీఁడు

1. పవిత్రమందలి యెత్తమున కి యగ్రాగమంబగు, కన్నె కన్నియ.
2. ఆపదాది స్వరంబులు పరంబులగునపుడు సంధియగు-వయసు + అని.
3. మఱుపర మనందలి పుంవాచక స్త్రీవాచకములకు కాఁడుకత్తెలగు.

లంజెకాఁడు నా ధ ర రం జను బల్లవ
నామధేయములు (పి ర నాకహస్త)

49

పినాకహస్త = పినాకము చేతఁగలవాఁడా! వెచ్చుకాఁడు = ధగమును ధారాళముగ వ్యయపఱచువాఁడు; బొజుఁగు = విటుఁడు; వేడుక కాఁడు = వేడుకలు మఱిగినవాఁడు; మిండఁడు; ననుపుకాఁడు = స్త్రీకి గుంభముగ లోబడినవాఁడు, మిండగీఁడు; లంజెకాఁడు; నాక² = అనిన; ధగ = లోకమున; పల్లవ నామధేయములు = ఇతర స్త్రీల నుఱిగనవాని పిల్ల; ననుక³ = ఒవ్వను.

గీ. కోడెకాఁడనంగ ర గోవాడ నాఁగును
యువజనాఖ్య లొప్పు ర చుండు రెండు
నాగవాన మనఁగ ర నామపహ వేశ్యాజ
నంబు మేశమునకు ర (నంబికేశ)

50

కోడెకాఁడు = కోడెవయసు గలవాఁడు; గోవాళ్ళుగోవ + వారలు)
యువజను గలవాఁడు, అనిన; యువజనాఖ్యలు = యవ్వనము చుండువారి పిల్ల,
వేశ్యాజనంబు మేశమునకు = భోగపు స్త్రీల గుంపునకు; నాగవానమనఁగ, నామమగును.

నీ. నెలఁతుక వ్రాలంటి ర పొలఁతుక ముద్రియ
వాలుఁగంటి మగున ర పడఁది మడఁచి
చెలిమచ్చెకంటి యుగల్గిలి యింతి తొయ్యలి
నవలూ కలువకంటి ర నాతిగోతి
పూఁబోడి చిగురాటు ర బోడి పైదలి మిగుచు
బోడి ముద్దులగుమ్మ ర పొలఁతి కొమ్మ
ప్రాయా లువిన తీఁగె ర బోడి చేడియ యింపు
బోడి యన్న వెలంది ర బోటి జోటి

తే. చాన తైఱవ నెలందుక ర చామ లేమ
చెలువ యెలనాగ చిలుకల ర కొలికి కలికి
తలిరుఁబోడి యలరుఁబోడి ర నెలఁత పొలఁతి
గరిత యఱివన స్త్రీసమా ర శ్మలు (మహేశ) 51

నెలఁతుక, వ్రాలంటి = వ్రాలుకన్నులు గలది; పొలఁతుక, (పొలఁతి + ఉక) ముద్దియ, వాలుగంటి, మగువ, పడలి, చెలి, మచ్చె కంటి = చేపలవంటి కన్నులు గలది; ఉగ్గలి, ఇంటి, తొయ్యలి, నవల, కలవకంటి = కలువలవంటి కన్నులు గలది; నాలి, గోతి, పూఁబోడి¹ (పూవు + మేను) పూవువంటి దేహముగలది; చిగురాగుఁబోడి = చిగురాకు వంటి మేనుగలది; పైదలి, మించుఁబోడి = మెలుపువంటి దేహముగలది, ముదులగుమ్మ = మిగుల ముదు సేయఁబడునది; పొలఁతి, కొమ్మ = వృక్షమును గొమ్మవలె పురుషు నాశ్రయించునది; ప్రోయాలు, ఉవిద (యువతి శబ్ద భవము) తీరఁబోడి = తీరగవలె సన్నునైన దేహముగలది; అమ్మ, నెలఁది, బోటి, జోటి, చాన, నెలందుక (నెలఁది + ఉక), చాను, లేమ, చెలువ; ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి = చిలుకముక్కువంటి కనుకొలఁతులు గలది, కలికి, తలిరుఁబోడి, అలరుఁబోడి, నెలఁత, పొలఁతి, గరిత, అలివ, నాక = అనిన; స్త్రీ సమాఖ్యలు = స్త్రీకి చేళ్ళు.

తే. చెలిమి నే స్తంబు పొందు నా ర నే హమలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాలి ర నే స్త కాఁడు
సంగడిఁ డనఁ జెలికాఁడ ర సంగఁ దనరు
నే పొతునకు సమాఖ్యలు ర (శ్రీమహేశ) 52

చెలిమి, నే సము (నే హ శబ్దభవము) పొందు. నా = అనిన; నే హము = మైత్రి, ఆలయము. నెచ్చెలి (నెఱ + చెలి = ప్రాతాదుల కార్యము) అనుఁడు; సంగాలి (సంగత్వ శబ్దభవము సంగా

1. బహువ్రీహిని స్త్రీ వాచ్యుంబగుదో నుపమానంబు మీది నేను నకు పోడి, పోఁబులగు, ఆ పేదవ ను గాగమము.

ము) నే స్తకాఁడు, సంగడిఁడు, చెలికాఁడు, అసంగ స్నేహితువకు, సమాఖ్యలు = చేళ్ళు, తనరును.

నీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు ర దొరకోలు సన్నాసి
ముచ్చెత్తుబడికాఁడు ర ముడియనిడువు
తెరువారలుకాఁడు క ర తెర దొంగ చేవాడి
కాఁడు వల్లడికాఁడుర కన్నగ్రాఁడు
మునిముచ్చ గడిదొంగ ర యనఁ దన్నరాఖ్యలౌ
జెండిపోతు గరాసు ర మొండికలై
టక్కొంకు టూటోలు ర టక్కలొండు పిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు ర తవళికాఁడు

తే. కల్లరియు గొంటు కైలాట ర కాఁడు చెడుగు
వేరజము కుచ్చిలొండు దోస ర కాలి చెనఁటి
పాలనుండు నాలిబూతుంబు ర వలువ తులువ
కూళ గడుసన వ ర్తిలు ర (గుజను పేళ్ళు) 53

దొంగ, తెక్కలికాఁడు = మోసగించి భన మపహరించువాఁడు, దొరకోలు సన్నాసి = నమ్మించి మోసగించి భన మపహరించువాఁడు; ముచ్చెత్తు = మూటకేళ హరించువాఁడు; ఎత్తుబడికాఁడు = భనమెత్తుకొని పోవువాఁడు; ముడియనిడువు = భనపుమూట విడుచుకొని పోవువాఁడు; పేరవాటుకాఁడు = దారిగొటువాఁడు; క తెరదొంగ = మూటలు సంచులు ర్తిరించుకొని పోవువాఁడు; చేవాడికాఁడు = (చేయి + వాడి) = చేతి మిఱువక కలవాఁడు; వల్లడికాఁడు = కొలగొటువాఁడు; కన్నగ్రాఁడు = కన్నము వేయువాఁడు; మునిముచ్చ = మునివలె మూటాడనొండి యవహరించువాఁడు; గడిదొంగ = సామాన్యముగఁ జిక్కనివాఁడు; అసక = అనిన; తన్నరాఖ్యలు = దొంగకుఁ చేళ్ళు. చెండి పోతు = (చండిక నుండి వీర్చుడినది చెండి) చిరుదుముగ వరించువాఁడు; గరాసు = దుపస్వభావుఁడు; మొండికలై = మొండితనముగలవాఁడు; టక్కొంకు, టూటోలు, టక్కలొండు, ఈ మాటికిని మోసకారి; కల

నిజము చేయువాడని యర్థము చెప్పకొడగనను; పిసాళి = దొంగయొత్తుల చేయువాడు; టక్కిరి = టక్కుచేయువాడు; ముడికాడు = తోటాట పెట్టువాడు; తవళికాడు = మోసగాడు; కలరి = అలవాలవాడు; గొంటు = దుపత్తియుచే నొకరికి లొంగనివాడు; కైలాటకాడు = టాటోటుతనమున కలవడినవాడు; చెడుగు = చెడుపుచేయువాడు; బేరజము (డు) = కృత్రిమపు సడతలవాడు; కుచ్చిడుడు = (కుత్తిత శబ్దవము) లోననొకటి వెలుపలనొకటి గలవాడు; దోసకారి = పాపమును చేయువాడు; చెనటి = మూరుడు; పాలనుడు = దోసి; ఆలిబూతము = (ఆలికి నాలి యర్థము) నీచమైన కృత్తి; నలన = నోటివిరుగులవాడు; తులన = తుంటిరి; కూళ = నీచుడు; గడుసు = గడుసెనవాడు; అన, కుజను శేష్యు = దుర్భాసుని శేష్యు; వ ర్తిలు = విప్లవము.

ఆ. పావ బుధుత చిలుక ర వట్టి పినుపు కందు

కూన నినుపు విడ ర కుఱి బొటె

యనంగ శిశుచమూఖ్యుర లగు గొమరుండునా

గొడుగు నా గుమూర ర కుండు వెలయు.

54

పావ, బుధుక = చిన్నవాడు; చిలుక, వట్టి = కొడుకు, పినుపు (శిశు శబ్దవము) కందు (నెత్తురుకందని ప్రయోగము) కూన, నినుపు (విడఁడు), కుఱి, బొటె అనంగ, శిశుచమూఖ్యులు = శైశవము దాటనివారి శేష్యు. కొమరుండు, కొడుకు; నా = అనిన; కుమారుండు = కౌమూరము (16 ఏండు) దాటనివాడు; లేక పుత్రుఁడు వెలయును.

ఆ. పటనచూఖ్యు లగుచు ర వసుధలో గొండిక

వాఁ డనంగ బడుచు ర వాఁ డనంగను

విన్నవాఁ డనంగ ర జిన్నవాఁ డనంగను

(వినుతగుణనాథ ర విశదనాథ)

55

వినుతగుణనాథ = పొగడఁదగిన గుణముల కాశ్రయమైనవాఁడ! విశ్వనాథ! = కాశీ విశ్వనాథుఁడ! వసుధలో = భరణిని; కొండిక

గాఁడు = పడుచువాడు, పిన్నవాడు. చిన్నవాడు, అనంగ, పటనచూఖ్యులు = వివాహముగాని బాలనికి శేష్యు అగును.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱుచు ర గిట గుజనంగ నా

మనుఁ డొప్పు; జను నను ర స్మారివేళ్ళు

వెడఁగువేడుఱు నెఱ్ఱి ర వీటిఁడి వేటిఁడి

వెంగలి వెంబర ర వి త్తనంగ

జలెరునకును బేళ్ళు ర జాగా దంట వలంతి

వెరవరి ప్రోడ నే ర ర్పరి యనంగ

ప్రన్ననివాడు రూ ర పరి చూడఁగలవాడు

చక్కనివాడు నా ర జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుఁడు ర సొగసుకాడు

నన్నెకాఁ డన శృంగారి నసుధ వెలయు

సంధకునివేళ్ళు చేతు గు ర డైనంగ మూఁగ

మూవ యన మూకనామముల్ ర (దేవ దేవ) 56

గిటక, పొట్టి, కుఱుచు, గిట, గుజ (కుజ శబ్దవము) = ఎత్తుకు పరుగనివాడు; అనంగ, వాసుండు = పొట్టివాడు, వెలయును.

వెడఁగు, వేడుఱు, నెఱ్ఱి, వీటిఁడి, వేటిఁడి,

వెంగలి, వెంబరవర్తి, అనంగ, అపస్మారి = పచ్చివాని శేష్యు.

గాఁడు, దంట, వలంతి = అన్నిట శ క్తుడు; వెరవరి = ఉపాయము తెలిసిన వాఁడు; ప్రోడ (ప్రోడ శబ్దవము) నేర్పరి, అనంగ, చతురునకు = గాతుర్యము గలవానికి శేష్యు

ప్రన్ననివాడు, రూపరి, చూడఁగలవాడు = చూడఁదగినవాడు; చిక్కనివాడు, నా = అనిన, జగతి = లోకమున; సుందరాకార వంతుఁడు = సుందరుఁడు; బరఁగును

సొగసు కాఁడు = సొగసుచేసికొనువాడు; నన్నెకాఁడు = వరవరములైన వస్త్రములు ధరించువాడు; శృంగారి = శృంగారింపుకొనువాడు.

చేతు, గ్రుడ్డి, అనంగ అంధునిపేళ్ళు.

నామములు
మూగవారి శ్లేశుః.

మూగ, మూవ. అనిన, మూకనామముల్ =

క. కాయముపేల్చె వెలయును

మే యన నొడ లనఁగ మేను ర మెయి యన; భోగ్య ప్రాయము పేళ్ళగుఁ బరువము

పాయము జన్మన మనంగ ర (భావజదమనా) 57

భావజదమనా = నుస్కళుని హరించినవాఁడా! మే, ఒడలు, మేమ, మెయి, అనిన, కాయము పేల్చె = దేహనామములై, వెలయును. పరువము, పాయము, జన్మనము (యోవనశబ్దము) అనంగల్ = అనిన; భోగ్యప్రాయము = సుఖము లనుభవించగిన వయసు శ్లేశుః అగును.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా ర నెఱక లనఁగఁ

గొప్ప టెఱు మన వేనలి ర క్రొవ్వెద యనఁ

శేశధమ్మిలములు మిగును ర గీలుగంటు

క్రొమ్మడి యనంగ శేశ బం ర ధమ్మగు (భవ) 58

నెఱులు = రవ్వ మైనవి; కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱకలు, క్రొవ్వ టెఱులు, వేనలి, క్రొవ్వెద (క్రొత్త + వేద = క్రొవ్వ) అనఁ = అనిన; శేశధమ్మిలములు = (స్త్రీల) వెండ్రుకల మడి; మిగును = బిచ్చును; కీలుగంటు = జాఱుముడి; క్రొమ్మడి¹ =

(క్రొత్త + మడి) అనఁగ - శేశబంధము = వెండ్రుకల మడికి శేసే.

తే. నొసలు నెన్నొనల్ నుదురు నె ర న్నుదురనంగఁ

దనరు ఫాలంబు; చూడ్కి చూ ర పనఁగ నొప్ప

లలరుఁ గన్ గను కన్ను నా ర (నభ్రకేశ)

59

1. క్రొత్తాదుల యాద్యక్షర శేషములకు వ మ న - లు పరములైన ద్విత్యము మాత్రము కానంబడును.

నొసలు, నెన్నొసలు (నెఱ + నొసలు) నుదురు, నెన్నుదురు (నెఱ + నుదురు) అనఁగ, ఫాలంబు = ఫాలభాగము, తనరు.

చూడ్కి, చూపు, అనఁగ, ఈ టెఱుమునకు = చూపునకు, ఆహ్వాయము = శ్లేశు, కన్, కన్ను (నవరకము ద్రుతమాత్రముగ

గ్రహించుటవలన నీ రూపము లేర్పడినవి); నాన్ = అనిన; అక్షికిన్ = కంటికి; ఆఖ్యలు = శ్లేశు.

గ. వీను లనఁ జెన్త లనంగా

జానుఁగు లన నాహ్వాయములు ర శ్రవణంబులకున్

గా నన నడు మనఁగా నభి

ధానము లగు మధ్యమునకుఁ ర (దరులేందుధరా) 60

తరుల + ఇందు + ధరా = శేత - పంధుని భరించువాఁడా! వీనులు, గాను, జానుఁగులు, శ్రవణంబునకున్ = చెవికి; ఆహ్వాయములు = శ్లేశు

కాను, నడుము మధ్యమునకు నభిధానములు = శ్లేశు.

తే. అక్కఱి టొమ్మెద బోర నా ర నలరు వత్

మాస్యమున కొప్పుచుండునా ర ఖ్యలు మొగంబు

మోర మో మనఁ; బేళ్ళొప్పు ర మారుపునకుఁ

వెందొడ యనంగఁ గుఱువు నా ర (నందివాహ) 61

అక్కఱి, (వత్ శబ్దము) టొమ్మె, ఎడ (హృదయ శబ్దము), బోగనాన్ = బోర అనిన, వత్తుము, అలరును. మొగము (ప్రకృతి) మోర, మోము, అనఁగా, ఆస్యమునకున్ = ముఖము.

నట్ల, ఆఖ్యలు = శ్లేశు; ఒప్పుచుండును. వెందొడ (వెద + బొడ) కుఱువు; నా = అనిన; ఊరుపునకు శ్లేశు, ఒప్పును.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా ర వాయి యనఁగఁ

బల్లు పలు నాఁగ దంతంబు ర పేళ్లు వెలయుఁ

వెదచి వాతెఱ మోవి య ర న్నేళ్ళఁ దనరు

చుండు నోవంబు (శీతాంశు ర ఖండవకాళి)

62

నోరు, వాయి; నాఁ = అనఁగా; వదనగుహ = ముఖమనందలి
 శోయ, ఒప్పును పల్ల, పలు; నాఁగ = అనినచో, దంతంబు,
 కేర వెలయును. పెదవి, వాఁతెఱ (వాయి + తెఱ) = నోటికి
 తెఱవంటిది, మోవి; అన్నేళ్ళి = అను నామములతో; ఓపంబు తనరు
 మండును.

క. కయి యనఁగై నాఁగేలనఁ

జెయి యనఁజై నాఁగఁ జెయ్యిర చేనా మాస్తా
 హ్యయము లగు (నన్నపూర్ణ
 ప్రియవల్లభ కాళికా పుర రీవరనిలయా)

63

అన్నపూర్ణ ప్రియవల్లభ! = అన్నపూర్ణాదేవికిఁ బ్రియుఁడైన
 వాఁడా! కాళికాపురీకరనిలయా = శ్రేష్ఠమైన కాళి నివాసముఁగా గల
 వాఁడా! కయి, కై, కేలు, చెయి, చెయ్యి; నాఁ = అనిన;
 మా నమునకు, సుమాఖ్యలు = చేరు; వి, అయిగా మోరుట గ్రాహ్యము.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా

మదియనఁగా నెడఁదనంగ ర మఱి యల్లమునా
 హృదయమునకు నివి యెనఁగును
 విదితంబుగ నాహ్వాయములు ర (విశ్వాధిపతీ)

64

ఎద, డెందము, మఱి, ఎడఁద; ఉల్లము. నా = అనఁగా; ఇవి,
 విదితంబుగ = నెల్లరకుఁ దెలియునటు; హృదయమునకుఁ = (హృదయము)
 మనకునకు, చేరు. ఎనఁగును = ఒప్పును.

నకుఁ గూడ నివి పర్యాయములుగాఁ జెప్పినగును.

క. లోఁజెయ్యిన నఱచె య్యనఁ

గాఁ జెల్లును పేళ్లు రెండు ర కరతలమునకున్.
 బిూఁజెయ్యనఁ బెడచెయ్యియ
 నాఁ జనుఁ గరచరమభాగ ర నామములు (శివా) 65

లోఁజెయ్యి (లో + చెయ్యి) = చేతి లోపలిభాగము; అఱ
 చెయ్యి అన, కరతలమునకుఁ = చేతి లోపలి భాగమునకు, రెండు చేరు.
 బిూఁజెయ్యి = (బిూఁది + చెయ్యి) పెడచెయ్యి; నాఁ = అనిన;
 కరచరము భాగమునకు = చేతి పెభాగమునకు నామములు.

అ. పోట్ల పోక్క కడుపు ర బొజ్జ బొయ్యనంగ

నొప్పుచుండు నాఖ్య ర లుదరమునకు
 నాభిబిలమునకును ర నామధేయము లగు
 బొడ్డు నాఁగ మఱియఁ ర బొక్క లనఁగ.

66

పోట్ల, పోక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొయ్య, అనఁగ, ఉదరమునకుఁ =
 కడుపునకు అఖ్యలు = చేతు, ఒప్పుచుండును. బొడ్డు, పోక్కలి, అనఁగ,
 నాభి బిలమునకును = బొయ్యవంటి దైన బొడునకు; నామధేయములు =
 పేళ్లు. (ఈ పద్యమునందు నిత్యంధి గమనించి పదములు విడఁచియ
 వలయును.)

శ. వెన్ననంగను వీఁపు నా ర వెనుక మేను

నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు ర నామములుగఁ
 బుఱ్ఱ తలపాల నాఁ బునగ్గ ర పుఱ్ఱియ నాఁగ
 పాలమున కాఖ్యలై యెప్పు ర (పాలశేత్ర)

67

వెన్ను, వీపు, వెనుకమేను = చేహపు వెనుకభాగము; నాఁ =
 అనినఁ జరమాంగమునకుఁ = వీపునకు; నామములుగ, ఒప్పును.
 పురై, తలపాల, పునక, పుఱ్ఱియ; నాఁగఁ = అనిన; క పాలమునకు =
 తల పైభాగమునకు; అఖ్యలై ఒప్పుఁ = చేశీనును.

గ. అఱు గంజ హజ్జ యనఁగాఁ

బుడమిఁ బదంబునకు నామ ర ములు విలసిల్లుఁ
 బుడ కుత్తు కఱు గొం తన
 నడరు గళంబునకుఁ చే (శ్మి ర నంగధ్వంసీ)

68

అడుగు, అంజ, హజ్జ, పుడమి = లోకమున; పదంబునకు, నాణి
ములు. మేడ, తీర్థంక, అఱు, గొంతు, గళిమునకు = మేడక
= శేష్య. అడరును

ఆ. బువ్వ వంటకంబు ర బోనంబు మెల్తుకు కూ
డోగిరము పసాద ర మోరె మనంగ
నన్న మొప్పు; జేల ర మలరు బుటంబు దు
వ్వలువ చీర కోక ర వలువయనంగ.

6

బువ్వ, వంటకము, బోనము (ప్ర-భోజనము), మెల్తుకు, కూడు
ఓగిరము, పసాదము (ప్ర-పసాదము), ఓరెము, అనంగ, అన్నము; బువ్వన
పుట్టము, దువ్వలువ, చీర, కోక, వలువ, అనంగ, చేలము =
వస్త్రము; అలరును.

తే. మెన నె నాలోగిణ మొనర్చె ర మెక్కె దినియె
గుడిచె నారగించెను బసా ర పడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భో ర జనము నేసె
ననుట కివి యాఖ్యలై (యీశ ర యభ్రకేశ)

7

మెననెను. ఆలోగిణ మొనర్చెను, మెక్కెను, దినియెను. తడిచెను
ఆరగించెను, పసాదమియెను. (ప్రసాదము + సాపడు), నమలెను, సా
డెను, అనంగ, భోజనము చేసెననుటకు ఇవి, ఆఖ్యలు = శేష్య

క. నాన యన సిగు సిబ్బితి

నా నివి ప్రీతాపదంబు ర నామంబు లగుం

బానము నేయుట శేష్యగు

నానుట త్రావుటనఁ ద్రాగు రటనఁ గ్రోలుటనన్.

7

నాన, సిగు, సిబ్బితి; నాన్ ఇవి = అను ఇవి; ప్రీతాపదంబు
నామంబులు = సిగున పదమునకు బర్తాయములు, అనుట, త్రావుతి
(త్రాగుట (కర్వచిదకాలో వః యని నూత్రము) క్రోలుట, అనఁగా, (మదా
దులు) పానము నేయుటకు = త్రాగుటకు, శేష్య

ఆ. తలెయ పల్లెరంబు ర తెల్లె హారివారింబు
తట్ట కంచ మనంగ ర దనరు ఖాత్ర;

చెలుఁ జవకమునకు ర ప్పెళ్ళుడబ్బర కోర
గిన్నె యనంగ (రజత ర గిరినివాస)

72

భోజనపాత్రము = భుజించుపాత్ర, తలెయ, పల్లెరము, తెల్లె, హరి
ఖాత్రము, తట్ట, కంచము, అనఁగా తనరును, డబ్బర్లు,
గోగ, గిన్నె అనఁగా చవకమునకు = గిన్నియకు, శేష్య దనరును-

cup.

తే. నటికె ధ్యేస్సూ జోత దం ర డం జోహళు
మొక్క శేజే యనంగ; గోల్ ర మొగించె గొలిచె
నెఱంగె శేమోడై నన నమ ర స్కృణియెనర్చె
ననుట కివి యాఖ్యలగు (నీశ! ర యభ్రకేశ!)

73

నటికె = నమస్కారమునకు, జోత, దండము, జోహళు,
మొక్క, శేజే, అనంగను, శేష్య. శోల్

మొగిచె = చేతులజోడించెను, గొలిచెను, ఎఱగెను, శేమోడైను (వేయి +
మోడ్పైను) అనంగ, ఇవి నమస్కృతియొనర్చెన్ = నమస్కారముచేసెను,
అనుటకు, ఆఖ్యలు = శేష్య.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును బర న్నిండఁ బండఁ

బవ్వడించె బరుండెను ర బవ్వళించె

న త్తెమిలై నన న్నెఱి ర మెత్త నెజ

పలుపు పాన్వనఁ దగు శయ్య ర (పాలనేత్ర!)

74

శయనించుటకును = పరుండుటకు, పన్నుండె, పండెను, పవ్వ
డించెను, (శ, డల క భేదము) పరుండెను; పవ్వళించెను, నత్తెమిలైను,
అనఁగా శేష్య, అగును. మెత్త, నెజ (శయ్య - ప్ర) పలుపు,
పాన్వు, అన, శయ్య = పడక, తగును,

A 4

తే. ఒప్పు ధ్వనిశేఖరు రోద యన ర నులిచు నాఁగ
స ద్దినంగను గూఁత నాఁ ర జప్తా డనఁగ
నలుకు డన; రోదనము సేసె ర ననుట కాఖ్య
తెనఁగు నతిచెను వాపోయె రనేడైన నఁగ

75

ధ్వనిశేఖరు = శబ్దమునకుఁ జేఖరు; రోద, ఉలిచు, సదృ (శబ్దము-ప్ర)
భూఁత; చప్తాడు, అంతుడు అనఁగా, తనరు. అతిచెను. (ఇది
బిగఁజుకమునకుఁ జే రగును) వాపోయెను = (నోరువిడిచి యతిచెను)
ఏడైనను, అనఁగ రోదనముచేసెను = ఏడైనను. అనుటకు, ఆఖ్యలు = చేఖరు

క. అగుఁజేఖరు నీరువట్టన

దగ దప్పియు దూప యనఁగ ర దాహంబునకుఁ

నగవు నగు నవ్వు నవు నా

నగునాఖ్యలు హాసమునకు ర (నగజాఢీశా!) 76

నగజ అఢీశా! = పార్శ్వలికఁ బలియెనవాఁడా! నీరువట్ట, దగ,
దప్పి, దూప, అనఁగ, దాహంబునకుఁ = దప్పికి, చేఖరు, అగును

నగవు, నవ్వు, నగు, నవు, నాఁ = అనఁగ, హాసమునకుఁ =
నవ్వునకు, ఆఖ్యలు = చేఖరు.

క. చూగము నాఁ బుడు కనఁగా

నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ ర నీవి యనంగాఁ

చేగము నాఁ బెట్టుడు నా

ద్యుగమునకు నాఖ్య లగుచు ర ధరఁబరఁగు (శివా!)

చూగము, పుడుకు, ఈగి, ఇడుట, ఈవి, చేగము (త్యాగము-ప్ర)
పెట్టుడు (పెట్టుదాతువు) నా = అనఁగ, త్యాగమునఁ = ఉదారముగ
నిమ్ముటకు, ఆఖ్యలు అగును.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తె ర నెనసె నదికెఁ జెందె

బొందె దొరసె గూడె ర నొండెఁ జెనకె

ననఁగ స క్తమయ్యె రననుటకు నివి యాఖ్య
లగు (గీత! యీశ! ర యభ్రాకేత!)

78

ఎలసెను, బెరసెను, హత్తెను, ఎనసెను, అదికెను, చెందెను,
బొందెను, దొరసెను, గూడెను, ఒండెను, చెనకెను, అనఁగా, స క్త
మయ్యెను = కూడుకొనెను, అనుటకు, ఇవి, ఆఖ్యలు = చేఖరు.

ఆ. ఎడసె గానె వేఱు రవడెఁ బురిచె నా

నలరు భేద మయ్యె ర ననుట చేఖరు

స్వవశమయ్యె ననుట ర కవుఁ జేఖరు లోనయ్యె

నగమయ్యె ననఁగ ర (ననమనేత!)

79

అనమనేత = విషమమైన కన్నులుగలవాఁడా! ఎడసెను,
నొసెను, వేఱుపడియెను, పురిచెను = (కలిసియుండి విడిపోయెను)
గా = అనిన, భేదమయ్యె = విడిచిపోయెననుటకు, చేఖరు.

లోనయ్యెను (లోపడియెను) అగమయ్యెను = సార్థమయ్యెను, అనఁగ,
స్వవశమయ్యెను = స్వాధీనమయ్యెను అనుటకు, చేఖరు, అవును,

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె ర ననుటకుఁ బే ర గ

వడియెఁ జేవడియెను ర బట్టువడియెఁ

జిక్కువడియెఁ దగిలెఁ ర జిక్కుఁ దగుల్పడె

ననఁగ (నగనివేళ! ర యభ్రాకేత!)

80

నగనివేళ! = కొండనివాసముగాఁగలవాఁడా! అభ్రాకేత! = ఆకాసము
గొండకులగాఁ గలవాఁడా! అగవడియెను, చేవడియెను, వట్టువడి
యెను, చిక్కువడియెను, తగిలెను, చిక్కును, తగుల్పడియెను, అనఁగ,
గృహీతమయ్యెను = బొందఁబడియెను. అనుటకు చేఖరు, అగును.

తే. అనియె నొడివె వక్కాణించె ర నాడెఁ జెప్పె

వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలిక నాఁ ర జను వచించె

ననుట; తాలిం చె నాలకిం ర చెను వి నె నన
నలరు నవధరించె నటంట ర కాఖ్య (లీశ!) 81

అనియెను, నోడివెను, వత్కాణిం చెను, అడెను, చెప్పెను విని
చెను (వినుచు = వినిపించు) వాక్రచ్చెను, పలికెను, నాకొ = అనిన, వచిం
చెను = చెప్పెను, అనుటకు, ఆఖ్యలై = పేల్చే, చనుచు; అలిం చెను,
అలకించెను, వి నెను, అవధరించెను = వి నెను, అటంటకు = అనుటకు
ఆఖ్యలై అలరును.

క. కనియెను చూచెను తాంచెను
కనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ ర గలయవి పేల్చె
చను వీక్షిం చె నటంటకు

(ఘనతరగోరాజగనున! ర తాయజవమనా!) 82

ఘనతర = గొప్పచెన, గోరాజగమన! = వృషభముపై బోవువాఁడా!
తాయజవమనా! = మన్మథునివలించినవాఁడా! కనియెను, చూచెను,
తాంచెను, కనుఁగొనెను, కన్గొనెను, అనంగను, వీక్షించెను = అలకిం
చెను, అనుటకు, పేల్చే చనుచు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద
ననుటకు నామంబు లగుచు ర నవని నరిగెదకొ
జనియెదఁ బోయెద నేఁగెద

పనివినియెద న నెడునట్టి ర పలుకులు (రుద్రా!) 83

కృతగమనుఁడను = చేయఁబడిన నడకగలవాఁడను, అనుటకు,
అరిగెదను, చనియెదను, పోయెదను, ఏఁగెదను, పనివినియెదను, అనెను.
పలుకులు, నామంబు, అగును.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య ర లగు నిబ్బి డిమ్మడి
జంట దంట దుగయు ర జమిలి చెట్టి
యినుమడి యన మిథున ర మునకాఖ్యలగు జోడు
దోయి కవ యనంగ ర (ధూతకలువ!) 84

ధూతకలువ = ఎరుఁగొట్టఁబడిన పాపముగలవాఁడా! ఇబ్బడి,
అబ్బడి, జంట, దంట, దుగయు, జమిలి, చెట్టి, ఇనుమడి అనఁగా, ద్విగుణ
ముగత = చెట్టింపునకు, ఆఖ్యలు = నామములు జోడు,
గోడు, కవ, అనఁగా, మిథునమునకుకొ = జంటగా నుండుటకు, పేభు

నీ. ఒం డొక్క డొక్కటి యొ ర కొండన నగు నేక

మీరు రెం డీరు నాఁగ ర నెఁగు ద్వయము
తిగ మూఁడు మూర్ఖాఁగఁ ర దగు ద్రయి; తీవంచ
నలు నాలు చొ యన ర నగు జతుష్కం
మొసఁగుఁ జొవంచ యొ ర దేననఁ బంచకం

శా; తీరుమూఁ డిత్తి ర గనఁగ నొప్పు
మట్టంబు; బుుషిసంఖ్య ర సత చక్కువగడ యే
డన నొప్పు; నవ్వసం ర ఖ్యకును వేర్లు
నీ. తనరు నిరునాలు గెనిమిది ర దచ్చి యనఁగ

బరఁగు నీరాఱు పంఁడెండు ర బార యనఁగ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు ర ధరణియందు
(వినుతకరుణాసనాథ! శ్రీ ర విశ్వనాథ!) 85

ఒండు, ఒంటి, ఒక్కండు, అనఁగా ఏకము = ఒకటి అగును.

తనరు, రెండు, ఇరు, అనిన; ద్వయము = రెండు, ఎఁగును
నీ. మూఁడు, మూరు; నాఁగ = అనిన, ద్రయి = మూఁడు, తనరు.

నిగంపు, నలు, నాలు, చొఅనఁగ; చతుష్కము = నాలుగునెఁగును

నానంచ, మీను, బిను, అనఁగా పంచకము = అయిదు అఱు, ఇరు,

మూఁడు, ఇత్తిగ (ఇరు + తిగ) అనఁగ, పట్కంబు = అఱు, ఒప్పును

గతి (నవ - ప్ర) చక్కువడగ, ఏడు, అనఁగా; బుుషిసంఖ్య = ఏడు;
బిప్పును. ఇరునాలుగు, ఎనిమిది, దచ్చి అనఁగ, ఎనిమిదిపరగును.

ఈరాఱు = (రెండు అఱులు) పార (తురప్ప) వడము పారా) అనఁగ
వ్యాదశము = పండ్లెండుకు, అఖ్యలు = శేఖ్కు,

తే. జరిగె నూడెను జాతెను ర నుటికె వెళ్ళె
బాతె బఱచెను దోలఁగె న ర న్నలుకులెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితుం ర డయ్యె ననుట
కాఖ్యలై యుప్పఁ (జంద్ర కే ర ఖావతంస!) 86

1. జరిగెను, 2. ఊడెను, 3. జాతెను, ఉఱికెను. వెళ్ళెను,
పారెను, పఱచెను, 4. లోలఁగెను. అప్పలుకులెల్ల = ఈ మూట
లన్నియు పలాయితుఁడు అయ్యెను = పఱుగి డెననుటకు, అఖ్యలై =
శేఖ్, ఒప్పను, (కాని 1, 2, 3, 4, వడములకు కడలెనను
సందర్భములందు ప్రయోగముగలదు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను

చెంచెను విచ్చేసె నరుగు ర చెంచె ననఁగ నే
తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ
డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య ర (లంబర కేశా!) 87
వేంచేసెను, వచ్చెను, చనుచెంచెను, విచ్చేసెను, నరుగుచెం
చెను, ఏతెంచెను (ఏఁగ + తెంచు) అనఁగ, అగతుఁడు + అంచు =
వచ్చిన వాఁడు అని, పలుకుటకు అఖ్యలు = శేఖ్కు,

తే. నాఁటినుత నాఁటినుండియు ర నాఁటుఁగోలె
నాఁటుఁబుట్టి నాఁడుమొదలు ర నాఁగ నాహ్వ
యమ్ము లయ్యెద దదారభ్య ర యనుట కవని
(వినుత కరుణాననాథః శ్రీ ర విశ్వనాథ!) 88

1. అరుగ్నాదులకుఁ చెంచు ధాతువగు, అనుచో సుశారంబుమీఁది
చాని తేశారంబునకుఁ దేశారంబగు. 2. అరుగు + తెంచు = అరుగుచెంచు.

నాఁటినుత; నాఁటినుండి; నాఁటుఁగోలె; నాఁటుఁబుట్టి; నాఁడు
మొదలు; నాఁగ = అనఁగా; తదారభ్య = అది మొదలు! అనుటకు,
అఖ్యలు,

తే. వైరమునకును ధర సమా ర హ్వాయము లమరుఁ
గంటు పగ మచ్చరంబు మా ర డొంటమి యన
వలపు కూరిమి మేలు నా ర నలరుఁ బేళ్ళు
మోహమునకును (శారదాం ర బువనిభాంగ!) 89

శారదాంబుడ = శరత్కాల మేఘమువలె; నిభ = ప్రకాశించెడు;
అంగ = వేహముగలనాఁడా; వైరమునకు = విరోధమునకు; కంటు;
పగ, మచ్చరము - (మత్స్యరము-ప్ర) మాడు; ఒంటమి = సరిపడకపోవుట
అనునవి సమాహ్వాయములు = శేఖ్కు; తనరును. మోహమున
కు = అశేఖ్కును; (వైరము) వలపు; కూరిమి; మేలు; నా = అనిన
వేర్లు అలరును.

క. వెనఁకువ జగడము కయ్యెం

బని బవరము కలను చివ్వ ర యాలము పోట్లా
టన దురము పోరు నాఁగాఁ
జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్ళు ర (చంద్రార్ధరా!) 90
వెనఁజువ; జగడము; కయ్యెము (కలహము-ప్ర) అని; బవరము;
కలను, చివ్వ, అలము, పోట్లాట, దురము, పోరు; నాఁగ = అనఁగా
యుద్ధంబునకు; శేఖ్కు; తనరును. (వాచామూల
కము వెనఁజువ; జగడము, పోట్లాట యనఁబడుచున్నది.)

ఆ. సదమదంబు సేసెం ర జక్కాడె నుగ్గాడె
జదిసెఁ బీచమడఁచెం ర జంపెం గొడపె
నుఱుముసేసెం ద్రుంచెం ర బరిమాల్పెఁదెగటార్పె
మన్ని గొనియెం దునిమె ర మడిపె ననఁగ. 91

తే, హాతము గావించె ననుటకు ర నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె ర మంచెఁ బోచె
సాకె నన నొప్పు నాఖ్యలు ర సరవితోడ
సరయఁ బోషించె ననుటకు ర (సంవికేశ !)

92

నదమదముచేసెను, చుక్కాచేను; నుగ్గాచేను; చదిపెను; పీచ
మడఁచెను; చుంచెను; కడపెను; మఱుముచేసెను; తుంచెను; పదిమార్చెను;
తెగటార్చెను; మన్నిగొనియెను; తునిమెను (తునియుధాతువు) మడిపెను
(మడియు ధాతువు) ఆనఁగ హతముగావించెను = చుంచెను; అనుటకు
ఆఖ్యలు; అయ్యెను. మనిపెను; పీలెను; బ్రతికించెను; ముంచెను
(మనుచు - మంచు) బ్రోచెను; సాకెను; అన; సరవితోడ-అవేక్షతో;
పోషించెను = పెంచెను; అనుటకు; ఆఖ్యలు;

క, ధరలో గూరాహూయములు

పరఁగున్ మొనకాఁ డనంగ ర బుం టనఁగాఁ బో
టరి యన నడిగలవాఁ డన

విరు దన వాఁడిమగఁ డనంగ ర (భీమకవర్తి !)

93

భీమ - (పాపులహ) భయంకరమైనవాఁడా! కవర్తి = కవర్తిమను
జటాజూటము గలవాఁడా! మొనకాఁడు = ముంచుండువాఁడు; బుంటు
(భటుఁడు-ప్ర) పోటరి = శౌర్యముగలవాఁడు; వడిగలవాఁడు = నేగము
గలవాఁడు; విరుదు; వాడిమగఁడు = వాడిగల మగవాఁడు; అన గూరా
హూయములు = గూరుని వేళ్ళు.

తే, వానటు యనంగఁ దోట్పాటు ర నా నమాహూ
యంబు లగుచుండు రెండు సా ర హాయిమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును ల ర గనఁగ బాగ
నంగ మేలల లెస్సయ ర నంగ (నీశ !)

94

వాన, తోడ్పాటు అనఁగా, సాహాయ్యమునకు వేళ్ళు
అన్య, బాగు, మేలు, లెస్స అనఁగా శుభమునకు = మంచికి వేళ్ళు.

అ, కూలె నీల్లఁ జచ్చె ర గాలంబునేసెను
గడపె నమసె నాతె ర మడిసెఁ బెల్లఁ
పెదనిమరవోయె ర బిదె దోరెను గంతు
గొనియె ననుట పేళ్ళ ర గును మృత్యునకు

95

కూలెను, ఈలెను, చచ్చెను, కాలంబుచేసెను, కడపెను(కడయు-
ధాతువు) నమసెను; అతెను; మడిపెను, పెల్లెను, పెద నిమరపోయెను;
బిదెను; దోరెను; గంతుగొనియెను అనుట; మృత్యునకు = చనిపోయిన
నానికి; పేళ్ళ అనును.

నీ, తిమ్మనై నది యన ర దిన్ననై నది యన

జానైన దనంగ వా ర గైన దనంగ

నాణె మైన దన వి ర న్నాణ మైనది యన

మూనైన దనంగ లె ర ప్పైన దనంగ

బిన్ననై నది యన ర జెన్నైన దన నలు

వైనది యనంగ జె ర వ్రైన దనంగఁ

బొనరినయది యన ర నొనరిన దనంగఁ జొ

క్కటమైన దనంగఁ జ ర క్కని దనంగ

సొబక్తైన దనంగను ర సొంపైన దనంగొమ

రైనది యన గొన ర వైన దనంగ

దోరమైన దన నిం ర గార మైనదన మే

లైన దనంగ మె ర వైన దనంగ

తే. మురుపుగలయది యొప్పెన ర దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన ర దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగినఁ బేరులు ర తనరుచుండు
మంజులంబైన దనుటకు ర (మదనదమన !)

96

తిమ్మనైనది, తిన్ననైనది; జానైనది; బాగైనది; నాణేమైనది;
విన్నాణమైనది; మానైనది; (మాన్యమైనది) తప్పైనది; పిన్ననైనది;
పాపైనది = సాగనైనది; నలునైనది; చెల్లైనది; పొనరినది = ఒప్పిన
మైనది; ఒనరిది; చొక్కటమైనది; చక్కనిది; సాబగైనది; సాంపైనది;
కొమరైనది; గొనలైనది; తోరమైనది (నూలము-ప్ర)-తోరము (పి) -
సింగారమైనది - (శృంగారము-ప్ర) మేలైనది; మెచ్చైనది = మెచ్చుకొఁ
దగినది; మురుపుగలయది; ఒప్పైనది; ఒఱపుగలది; అందమైనది; తనరినది;
తలరినట్టిది; పరగినది; అనఁగా; మంజులమైనది = మనోహరమైనది; అను
టకు; వేళ్ళు.

తే. కపుర మనఁ గవ్వరం బనఁ ర గప్ర మనఁగ
బుడమిఁ గర్పార మొప్పుఁ దాం ర బూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు ర విడెము లేమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మ ర నం (బురారి !)

97

కపురము; కవ్వరము; కప్రము; అనఁగా కర్పారము ఒప్పును.
వీడియము; వక్కలాకులు (వేసికొనుట) విడెము. లేమ్మ
లము; వీడ్యము; అనఁగా; పాంబూలము; ఒప్పును.

తే. వెలయు చుండును సిరి లచ్చి ర కలిమి యనెడు
వేళ్ళ సంపద; యెద్దిడి ర పేదఱికము
లేమి నిప్పచ్చరము నెవ్వె ర లేమి డనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నా ర ఇల్లులు (గిరిశ !)

98

సిరి (క్రీ-ప్ర) లచ్చి; కలిమి; అనెడు వేళ్ళతో సంపద = బళ్ళ
గ్యము; వెలయుచుండును. ఎదడి; వేదఱికము; లేమి = లేక
పోవుట; నిప్పచ్చరము; నెవ్వె; లేమిడి; అనఁగ; దారిద్ర్యమునకు = బీద¹ ఱిక
మునకు; అల్లులు.

తే. మగతనం బన గిం డన ర మగఁటిమి యనఁ
పొరువంబున కాళ్ళులై ర వరఁగుచుండు
నక్క చేగ డిటము చేవ ర యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాఁగ ర ధృతికిఁ బేళ్ళు
మగతనము; గండు; మగటిమి, అనఁగా పొరువంబునకు = పురు
షుని తనమునకు; అల్లులు ఉక్కు, చేగ, డిటము, చేవ;
ఉదుటు; గట్టి; దిట్టము; ఉఱిది; బిగువు; నాఁగ = అనఁగా, ధృతికి =
ధైర్యమునకు, వేళ్ళు.

99

తే. బద్దనా బొంతు నాఁగ ద ర బ్బర యనంగఁ
గల్ల నాఁగ హుళక్కిఁ నా ర జెల్లుఁ పేళ్ళు
ధర నసత్యమునకుకు; న ర త్యంబు పరఁగు
నిజ మనఁగ నిక్క-వం బన ర నిక్క-మనఁగ
బద్ద; బొంతు; దబ్బర; కల్ల; హుళక్కి; నా = అనినచో,
అసత్యమునకు = అబద్ధమునకు; వేళ్ళు చెల్లును నిజము, నిక్క-
వము; నిక్కము అనఁగ; సత్యంబు; చెల్లును.

100

క. బెడఁద దెన చేటు చేహ్వా
కొడ వాంఠ్రం బంగలార్చు ర గోరంబు దొనం
గిడుమ వెతే క స్తి యంగద
కడగం డైన జను విపత్తు ర (నారీ రమణ !)

1. చిన్నాదులకు తీక వరకంబగు.

వెడవ, వేస, వేటు, వేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్తము, అంగలార్పు; వేత (వృథ - ప్ర) గోరము (ఘోరము-ప్ర) వొసంగ, ఇడుపు, కస్తీ, అంగడ, కడగండ్లు, ఆనగా, పివటు, ఆవడ, తనరును.

క. వెల జటిలి విలువ గో యనఁ

గల నుడువులు దనరుచుండుఁ ర గ్రయనామములై

వెలయంగ నంగసము నా

గొలమన వంగడమునాఁగఁగెగుల మొప్పు (శివా!) 102

వెల, జటి, విలువ, గో, ఆనఁగల = అనునట్టి, నుడువులు = పలుకులు; గ్రయనామములై = వెలకుఁజేతై; తనరును; వంగసము, కొలము; (వలము - ప్ర) వంగడము (వంశము - ప్ర) కలము వేళ్ళు.

క. క్రమ్మట నెప్పటి వెండియుఁ

గ్రమ్మటి తిలుగఁ మఱి మరల మగుడను నా

నిమ్మహిఁ బునఁపదంబున

కిమ్మల నివి యాళ్ళులగు (మరహిధర చాపా!) 103

మహిధరచాపా! = మేరువు విలుగాఁ గలవాఁడా! (క్రమ్మట; ఎప్పటి, వెండియు, క్రమ్మటి, తిరుగఁ, మఱి, మరలఁ, మగుడఁ; నా = అనిన; పునఁపదంబునకు = మరల అనుపదమునకు; ఇవి ఆళ్ళులు.

క. ఒకమరి యొక సరి యొకనూ

టొకపా రొక తేస యనఁగ ర నొకపా రనఁగా

నొకవిడుత యొక్కతూరన

నొక తడవయనంగ మఱియురనొకతూరియనఁ 104

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు నిన్ని పేర్లు

జగతిఁ బల్కాటు వేమాటు ర సారె పెక్కు

మాటు లెన్నేని మార్గనఁ ర బరఁగు నాళ్ళు

లగుచు నవి బహువారంబు ర లనుట (కీశ!) 105

ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమారు, ఒకసారి, ఒకతేస, ఒకపారి, ఒకవిడుత, ఒక్కతూరు, ఒక్కతడవ, ఒకతూరి; ఆనఁగా ఏకవారంబు = ఒకమారు; అనుటకు వేళ్ళు. పల్కాటు; (పలు + మాటు); వేమాటు (వేయి + మాటు). సారె; పెక్కుమాటులు; ఎన్నేనిమార్గు; ఆనఁగా బహువారంబులకు = పెక్కుసార్లకుఁజాళ్ళులు.

తే. త్వరితమున కొప్పుఁ బేర్లు చె ర చ్చెరను నరగ

వేగిరము వేగ వేళము ర వెసను వడిగ

గక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ ర గ్రన్న ననఁగ

గొబ్బనను దిగ్గున ననంగఁ ర (గుధరచాప!) 106

చెచ్చెర (చెర + చెర) నరగ; వేగిరము; వేగ; వేగము; వెస; వడిగ; గక్కున; గ్రద్దన; క్రన్నన, గొబ్బన, దిగ్గున, ఆనఁగ, త్వరితమునకు = తొందరపడుటకు; వేళ్ళు; ఒప్పును.

క. కలపు వివరింపఁగను నా

ళ్ళులు వరుసఁ నిర్మించె ర ననుటకు ధరలో

వెలువడియె వెళ్ళె వెడలెను

వెలలె ననం (జిత్తై) కాశ! ర విశ్వాధిపతీ!) 107

చిత్ ప్రకాశ! = జ్ఞానమే ప్రకాశముగాఁగలవాఁడా! విశ్వాధిపతీ! లోకమున కధిపతియైనవాఁడా! వెలువడియె; వెళ్ళెను; వెడలెను; వెలలెను (వెడలకు శేషములేదనుట ని రూపము) అనఁ; నిర్మించెను =

దాఁటిపోయెను; అనుటకు; ఆఖ్యలు = శ్లేశు; వరుసనా; కలపు = ఉన్నవి

క. వినుతియొనరించె ననుటకుఁ

దనరున్ నామంబులగుచు ర భరత్తై నగ్గి

చెన్నున్ గై వారము సేసెన్

గొనియాడెను బొగడెననఁగఁగొండాడెననన్ 108

అగ్గించెను; కై వారముచేసెను; కొనియాడెను; పొగడెను. కొండాడెను; అనఁగ; వినుతి యొనరించెను = పొగడెను; అనుటకు; నామంబులు కలపు.

సీ. చుట్టలు విందులు ర చుట్టాలు బందుగు

లనఁ జను బంధు న ర మాహ్వయుములు

వఱలు నన్మఁడు లాఁటి ర వాఁ డనఁగా వింత

వాఁ డనఁగాఁ బెఱ ర వాఁ డనంగ

వ్యాజుంబునకు నామ ర మా నెపం బనఁగ; న

స్వేషించె ననుట కొ ర వెదకె నెమకె

నర సె రోసె ననంగ ర నారసె దడచె నాఁ

గాంతుకుఁ జేరు లా ర గ్రమముతోడఁ

తే. గ్రచ్చు కోరిక తమి కోర్కి ర యిచ్చు యనఁగ

నెపుడు నెడపక యుడుగక ర యెల్లపు డన

నిచ్చునయంబు నాఁగను ర నిచ్చు లనఁగఁ

వనగు నాఖ్యలు సంతతం ర బనుట (కీకీ!) 109

చుట్టలు, విందులు, చుట్టాలు; బందుగుల శ్లేశు; చనున్

1. చుట్టము + లు = లు అ న, లు పరంబులగునపుడు మువర
మునకు లోపము తక్కువర్వ స్వరంబునకు దీర ము విభావనగును.

ఓవ్వను.

అన్యఁడు = ఇతరుఁడు, లాఁటివాఁడు, వింత

గాఁడు, పెఱవాఁడు, అనఁగా వరులును,

వ్యాజము

నకు = మిగుళు, నెపము, అనునది నామము.

అస్వేషించెను =

వెదకెను, అనుటకు, వెదకెను. నెమకెను. అర సెను, రోసెను, అర సెను,

తడవెను, నా = అనఁగా, నామములు, అగును.

క్రచ్చు,

కోరిక, తమి, కోర్కి, ఇచ్చు (ఇచ్చు - ప్ర) అనఁగ, కాంతుకున్ =

అశ్లేషకు శ్లేశులు. ఎపుడు, ఎల్లపుడు, ఎడవక, ఉడుగక,

నిచ్చు (లు) అనయము. నాఁగన్ = అనినచో, సంతతంబు = ఎల్లప్పుడును

అనుటకు నామములు.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె ర ననుటకు నాఖ్యలు

లూకొనె జొచ్చెను ర దూఱె ననఁగ

సంఘ్రితాడితుఁ జేసె ర ననుటకుఁ జేళ్ళగు

దాఁచెఁ గాళ్ళ గుమ్మె ర దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె ర ననుటకుఁ జెల్లు నా

మమ్ములు లేడనెను ర మసలె ననఁగ

ద్యక్తంబు గావించె ర ననుటకుఁ నాఖ్యలా

వీడెను వదలెను ర విడిచె ననఁగ

తే. దాఱుమాఱయ్యె వీడ్వడె ర దడఁబడె నన

నాఖ్య లొప్పు వివర్ధస్త ర మయ్యె ననుట

కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కా ర హ్వయములడిచె

గొల్పె మొత్తెను మోఁదెనా ర (గుర్ధరనిలయ!) 110

దూకొనెను, జొచ్చెను, దూఱెను, అనఁగా, ప్రవేశింపడ

య్యెను = లోపఁ జొచ్చెననుటకు, అఖ్యలు. దాఁచెను, కాళ్ళ

గుమ్మెను, తన్నెను, అనఁగను అప్రీతాడితుఁ జెనెననుటకు = కాలుఁ

గొల్పెననుటకుఁ బెళ్ళు. తడసెను, (తడియుధాతువు) మసలెను,

అనఁగా, అలస్యము చేసెననుటకు, అఖ్యలు. పీడెను, వడలెను, విడిచెను, అనఁగ, త్వక్తంబుగావించెను = వడలిపెటెను, అనుటకు అఖ్యలు. తారుమాటైనది, పీడ్వడినది, తడఁబడినది. అనఁగ, వివర్త్య సమయ్యెను = తారుమాటైనది, అనుటకు శేష్యుఁ; అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁచెను, అనఁగ ప్రహరించెను = కొట్టెను, అనుటకు, ఆహ్వాయములు = శేష్యుఁ;

సీ. ముందట నెదుటను ర మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్యలౌ సముఖమం ర దనుట (కభవ!)
యలయి క బడలిక ర యలపు సేద యనంగ
క్రమమున కాఖ్యలౌ ర (శమనదమన!)
తాలిమి యోరుపు ర తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వాయము లౌ ర (జర్జవసన!)
తవళి బవంతంబు ర టక్కు దుహారంబు

వెడ్డు నా ఛద్ద వకా ర (వివచనేత్ర!)
నకు కనఁగ భీతి కాఖ్యలౌ ర (నసితకంఠ!)
నిమ్మళం బన నెమ్మినా ర నెమ్మిది యనఁ
దనరుఁ బేళ్ళు నిరాతంక ర మునకు (పిశ!) 111

సముఖమందు = ఎట్ట ఎదుట, అనుటకు, ముంవట, ఎదుట, ముంగల,
మ్రోల, అనఁగా, శేష్యు అగును. క్రమమునకు = బడలికకు
అలయి క, బడలిక అలపు, సేద, అనఁగ అఖ్యలు, అగును.

క్షమకు = సహనమునకు, తాలిమి, ఓర్పు తాలిక,
అనఁగా, శేష్యు అవును. (చర్మవసన = గజ చర్మము న్నస్త్రిముగాఁగల
వాఁడా!) తవళి, పవంతము, టక్కు, దుహారము; వెడ్డు అనఁగా

ఛద్దము = మోసము, అగును వెఱపు, వెఱు, ఎద, అకుకు,
అనఁగా, భీతికికా భయమునకు, అఖ్యలు. నిమ్మళము, నెమ్మి,
నెమ్మిది. (వెఱు + మది) అన, నిరాతంకమునకుకా = భయములేనితనము
నకు శేష్యుఁ.

సీ. అనదు కొంచెము పైక ర మలఁతి యన్నున చిన్న
నలికంబు సన్నంబు ర నాఁ దనర్పు
స్వల్ప మెక్కుడు నాఁగఁ ర జాల నెంతేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁదద్ద ర మిక్కిలి యనఁ
పెద్దయు నను నివి ర శేష్యగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట ర మయ్యె ననుట
కగుఁబేళ్ళు వెగలం ర బయ్యె గ్రిక్కిఁటిసె వె
క్కిస మయ్యె నను నివి ర క్రమముతోడ
ఆ. సగఁ గుండె వొంకఁ ర దిగెను సడలెను
క్రంగె నుబ్బణంగె ర సుక్కెననఁగఁ
దనరుఁ బేళ్ళు ట్టిణ ర దళ నొందె ననుటకు
(సీశ్వరీననాథ! ర విశ్వనాథ!)

స్వల్పము = కొలఁది, అనును, కొంచెము, పైకము, అలఁతి, అన్నున,

112

చిన్న, నలికము, సన్నము, అనఁగా ఓప్పును. ఎక్కుడు, చాల,
ఎంతేని, మిగుల, తద్దయు, తద్ద, మిక్కిలి, పెద్ద, అనునవి, భృశంబు
నకుకా = ఎక్కువఁదనమునకు శేష్యుఁ. వెగలమయ్యెను, క్రిక్కి
ఁటిసెను, వెక్కిసమయ్యెను, అనునవి, క్రమముతో ఊత్కటమయ్యెను =
మితిమీరినను, అనుటకుఁ బేళ్ళు. సగెను, కుండెను,
డొంకెను, తిగెను, సడలెను, క్రంగెను. ఊబ్బణంగెను, సుక్కెను, అనఁగ,
ఊదాదళకు = తిగిపోవుటకు, శేష్యుఁ.

ఆ. మింపు వాసి మేలు ర మేటి చెచ్చెచ్చిన
సగ్గికమునకు నొళ్ళు ర లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జెయుపు ర లనఁ జేత లన నొప్పుఁ
గర్జమునకుఁ బేళ్ళు ర (చర్జనన!) 113

మింపు. వాసి, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు, అనఁగా అధికమునకుఁ
పనులు, చెయుపులు, చేతలు, అనఁగా, కర్మము
పేళ్ళు.
నకు = పనికి, నామములు ఒప్పును.

ఆ. అని పె నని చెఁ బని పెఁ ర బనిచె నంపెను బంపె.

బుచ్చె గెలుపుమనియె ర బొమ్మటనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య ర లగును ప్రసాపించె
న నెడు క్రియకు (సీత! ర యభ్రకేశ!) 114

అనిపెను, అనిచెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను,
పుచ్చెను, గెలుపుమనెను, బొమ్మనెను అనఁగా, ఇవి ప్రసాపించెనను
కర్మభక్త = పంపెను అనుపనికి, సమాఖ్యలు = పేళ్ళు, (ఇందుఁ బేరణము
గ్రాహ్యము.)

తే. కొదవ కొద కుందు తగ్గు త ర క్కువ కొఱుత
వెలితి కొఱ లొచ్చు కడమనా ర వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సాము ర సగము సవము
నాఁగ నర్థాహ్యయంబు లా ర (నాగభూష!) 115

కొదవ, కొద, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱుత వెలితి, కొఱ,
లొచ్చు, కడమ, అనఁగా, న్యూనసమభిధానములు = లోటునకుఁ పేళ్ళు.
నెలయును. ఆర, సాము, సగము, సవము, అనఁగా
అర్థాహ్యయములు = సగమునకుఁ పేళ్ళు అగును.

తే. పేళ్ళు పశ్చాత్తనుటకును ర జెల్లు వెనుకఁ
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి ర పిమ్మట నన
మునుపు మునుమున్ను తొలితొలి ర ముందుతొలుత
ననఁగ బూర్వపదార్థాఖ్య ర లా (గిరిశ!) 116

వెనుక, పిదప, తర్వాత, పదపడి. పిమ్మట అనఁగా, పశ్చాత్తు -
ఆ పిదప, అనుటకు, పేళ్ళు. మునుపు, మును, మున్ను. తొలి
తొలి, ముందు, తొలఁత, అనఁగా, పూర్వపదార్థాలు - జరిగిపోయినది
అను పదమునకుఁ పేళ్ళు.

ఆ. పాటుఁబోతు పిఱికి ర నంద కోఁచ యనంగఁ
పేళ్ళు దనరు సమర ర భీరువునకు
దిట్ట యుక్తునియ ర గట్టిదెందంబువాఁ
డనఁగ కైర్వనంతుఁ ర డలరు (సీత!) 117

పిఱికి, నంద (పిఱికినంద) కోఁచ, అనఁగా సమర భీరువునకు =
యుద్ధమున వెన్నిచ్చువానికిఁ పేళ్ళు.
దిట్ట, ఉక్కుతునియ = ఉక్కుతుంట పంటివాఁడు. గట్టి దెందంబు
వాఁడు = గుండె దిట్టపుగలవాఁడు. అనఁగా, కైర్వనంతుఁడు = కైర్వము
గలవాఁడు అగును.

తే. పోఁజు చేరువ మొత్తంబు ర బారు లుటము
దండు పరి గమి కూటువ ర పిండు దాఁటు
మూఁక దళమనఁ బేళ్ళు స ర మూహమునకు
(భుజగ వరహార! యవిముక్త ర పురవిహార!) 118

భుజగ వరహార = శ్రేష్ఠమైన సర్పములం హారముగాఁ గలవాఁడా!
అనిముక్తపుర = మోక్షము నిచ్చుపురమన, విహారా! = విహరించువాఁడా!
పోఁజు, చేరువ, మొత్తము, బారు, లుటము, దండు, పరి, గమి, కూటువ,

పిండు, బాంటు, మాంక, దళము, సమాహమునకన్ = గుంపునకన్ శేషు.

సీ. పూన నూనెను బాల్చె ర నానెను మోచె నా
వహియించె ననుట కొర (సహివిభూషణ)

నామము లుచ్చాట ర నము చేసెననుటకు
వరుసతో, దరిమెను ర బహు వెలిచె
దోలెను తోప్పెనార (ద్రుహిణాదెనురనుత)

త్రిప్పెను నార గ్రమ్మ ర తీంచె ననంగ

మగిడించె ననంగను ర మఱిించె నన సమా

హ్వయములై పఱంగు ని ర వర్తింబు

తే. చేన ననుటకు (సురముని ర సిద్ధశేష్యు)

యడ్డగించెను నా నిల్చె ర ననంగ నారె

నన నివారిం చె ననుటకు ర నాఖ్యలమరు

(నగసుతానాథ! గుహా గదా ర నన సనాథ!) 11

నగసుతానాథ! = పార్వతీవతీ! గుహా = భూమారస్వామిని, గదా

= విగాయకుని, సనాథ = బలవంతులుగాఁ జేయువాఁడా! పూనె

ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను. అనంగావహించెను = తలచాల్చె

అనుటకు శేషు. తతీమెను, పఱచెను, వెలిచె

తోలెను, తోప్పెను, అనంగా, ఉచ్చాటనముచేసెను = తఱిమివెచె

అనుటకు శేషు. త్రిప్పెను, క్రమ్మతీంచెను, మగి

చెను, మరలించెను, అనంగా నివర్తింబుచేసెను = పోవువాని నిలిచె

అనుటకు శేషు. అడ్డగించెను, నిల్చెను, అనెను, అనం

నివారిం చెను = అడుపెల్చెను, అనుటకు శేషు.

తే. సంక చెరువ సంకడి ర బాపు చెంత

సరిస చెంగట యెంద్ర డ ర గృహ కురంగ
టంగ వజ్రయు నా సమీప ర పాఖ్య లమరు
(సమ్యక్వచాంగ! కలకసి ర రణివివంగ!) 120

సమ్యక్వచాంగ = మనోహరమైన తేలని గురుగలవాఁడా! కల
కసిరణి = పాలసముద్రము, వివంగ = తూర్ణీరముగాఁగలవాఁడా, దండ,
వేరువ, సంకడి, బాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒడ్డు, దగ్గఱ, కురంగట,
అంగ, పజ్జ, అనంగా సమీప + ఆఖ్యలు = దగ్గఱకనమునకు శేరు,
అమరును.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట ర నందు నాడ

నచోట నచ్చోట నక్కడ ర నయ్యెడ నట
ననంగ దత్తదేశంబునం ర దనుట కాఖ్య
లయ్యె (భ క్తిభేయ! యా ర ర్వాసహాయ!) 121

భ క్తిభేయ! = భక్తులకు విభేయమైనవాఁడా! ఆర్వాసహాయ! =
పార్వతీదేవి సహాయముగలవాఁడా! అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు,
అడ, అచ్చోట, అచ్చోట, అక్కడ, అయ్యెడ, అట, అనంగా
తత్తదేశంబునందు = ఆ ప్రదేశమున అనుటకు శేషు.

క. ఇరుంగెలయల నిరువంకల

నిరుడైన నిరుచ్చియందు ర నిరునక్కియలం

దిరుక్తేనల నిరుగడ నన

బారింబేళ్ల గు నుభయపార్శ్వ ర ములననుట (కదా!)

అటా! = పుట్టుక లేనివాఁడా! ఇరుగెలయల, ఇరువంకల, ఇరు
దులు, ఇరుచ్చియల, ఇరువక్కియల. ఇరుక్తేనల, ఇరుగడల,

ఆనఁగా ఉభయస్వరూపముల = రెండు ప్రక్కలందు, అనుటకు శేష్యు.

క. నవముగ భరలో నీ మా

ననవర్ధువు వేడ్కఁ చదివి ర నను వ్రాసిన మా
నవులకు ననవరతంబును

శివుడవిము క్తేశ్వరుండు ర చెలువం బొసఁగున్ 123

తా॥ శ్రోతఁగ భావించి యీ మానవవర్ధును చదివిన, వ్రాసిన
మానవులకు వెూతఁ సామ్రాజ్యాధిపతియైన శంకరుఁడు నిరంతర సంపదల
నొసంగెను.

సావరధు

నీ, వలిదిబ్బ వడఁకుగు ర బ్బలి చలిమిరిమల

గట్టులఁజేడు ము ర క్కంటిమామ

మంచుఁగొండన హిమ ర య్మౌఢరాఖ్యలు చను

వేలుపుఁగొండ జే ర జేలగట్టు

పుత్తడి గుబ్బలి ర పునుకకంచమువారి

నిలు నా మేరువు ర శేషు వెలయు

వెలిదిబ్బ ముక్కంటి ర మల వెండికొండ నాఁ

కైలాస పర్వతా ర ఖ్యలు సెలంగు

తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపు ర మలయనంగ

మందరాఖ్యలు; కడపటి ర మల యనంగఁ

వలిదిబ్బ = చలిగల కొండ, వడఁకుగుబ్బలి = వణకు గలిగియు

వలిదిబ్బ = చలిగల కొండ, వడఁకుగుబ్బలి = వణకు గలిగియు

కొండ, గలిగిరిమల = చలఁదనముగల కొండ, గట్టులఁజేడు = కొండలకు

రాజు, ముక్కంటిమామ = (పార్వతి నిచ్చుటచే) శివునకు మామయైన

కొండ, మంచుకొండ = మంచుగల పర్వతము, ఆన, హిమయ్యగర +

అఖ్యలు = హిమవత్పర్వతమునకుఁ జేరు, వేలుపుఁ

గొండ = నేవతలందు గిరి, జేజేలగట్టు = దేవతలచైన పర్వతము, పుత్తడి

గుబ్బలి = బంగారుకొండ, పునుకకంచమువానికొలు = కపాలము భరించిన

శివునివిల్లు = (త్రిపురసంహారమున మేరువు విలుగా భరించెనని సాఠాణిక

కథ) నాన్ = అనిన, మేరువు, శేషు వెలయు. (ప్రథమ

ప్రసక్తి హిమవంతమునకిచ్చు టిందు (గ్రాహ్యము) వెలిదిబ్బ = తెలుని

కొండ ముక్కంటిమల = శివుని పర్వతము, వెండికొండ = వెండివంటి

కాంతి గల, గిరి, నాన్ = అనిన, కైలాసపర్వతాఖ్యలు = కైలాసము శేరు,

తరికొండ = చిలుకుట వుపయోగించిన కొండ, కవ్వపు

కొండ (నేనదానవులు దీనితో సొలసమద్రమును జిలికి వాంఛితములఁ

బొందిరి) ఆనంగ, మందరాఖ్యలు = మందర పర్వతము చేరు.

కడపటిమల = ఆఖరుకొండ, చుటుకొండ = భూమికిచుటు

నుండెడి పర్వతములు అని, చక్రవాళమునకు, శేరు, ఆమరసింహుఁడు

చక్రవాళం తుమండలం' అని కనుచూపుమేరగా దీనిని చెప్పెను, కాని

పర్వతమనలేదు, లోకము అలోకమునకు నడుమనుండునది కాన లోకా లోక

పర్వతమని మనవారి తలంపు.

అ. సూర్యుఁగొండ నాఁగఁ ర దొలుగట్టు నాఁగను

బొడువు గుబ్బ లనఁగఁ ర బూర్వశిఖరి

పరఁగుఁ గుంతుమెట్లు ర్ పడమటి కొండ నా
వెలయు న స్తశిఖరి ర్ (విశ్వనాథ!)

125

తూర్పుఁకొండ = తూర్పు పర్వతము, తొలగట్టు = వెదట చెప్ప
బడుకొండ, పొడుపునబ్బలి - మార్యోదయమగు కొండ. అనఁగా, పూర్వ
శిఖరి = తూర్పునందలి పర్వతము.

కుంతుమెట్లు - నూర్పుఁడ సమించు కొండ, పడమటి కొండ, నాన్ =
అనఁగా, అ స్తశిఖరి = పడమటనును కొండ, వెలయును.

తే. ఒప్పుగిరివేల్పు మల గట్టు ర్ శివ మెట్లు
కొండ గుబ్బలి నా మేరు ర్ (కుదరచావ!)
తాయి నాఁ గల్లనంగను ర్ తా యనంగ
శిల క భిఖ్యలు దగు నిల ర్ (శేషభూష!)
126
మల, గట్టు, లిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి, నాన్ = అనిన, గిరి
మేర్లు = కొండకు మేరు. తాయి, కల్లు, తా, యనంగను,
శిలకభిఖ్యలు = తానికి మేరు.

తే. పల్లె కొటిక కొటిక కు ర్ వుమ్మ నాఁగ
నూరనఁగ గ్రామనామంబు ర్ బొమ్మచుండు
వట్టణంబున కాఖ్యలు ర్ పరఁగుచుండఁ
భోలనఁగ వీడనంగను ర్ (తెరాలపాణి!)
127
పల్లె, కొటిక, కొటిక, కున్నము, ఊరు, అనఁగా గ్రామమునకుఁ
వట్ట, ప్రోలు, వీడు, అనఁగను, పట్టణమునకు, ఆఖ్యలు =
వేళ్లు, పరఁగుచుండును.

ఆ. ఉనికిపట్టు తాన్త ర్ మనికిపట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్క వట్టు ర్ తెంకి యిమ్మగ్గ

వెలపు గీము నాఁగ ర్ నలరు నివాస దే
శంబుపకును వేళ్ళు ర్ (చంద్రవహాని!)

ఉనికిపట్టు, తాన్త, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్కవట్టు,
తెంకి, ఇమ్మగ్గ, వెలపు, గీము (గృహము-ప్ర) నాఁగన్ = అనిన, నివాస
దేశమునకును = ఉండుచోటునకుఁ వేళ్ళు.

నీ. తెంకాయచెట్టనఁ ర్ తెంకాయ మ్రానన
నారికేళం బొప్ప ర్ (నగనివేళ!)
మానిమ్రా ననఁగను ర్ మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్ప ర్ (నభ్రకేళ!)
అత్తిమానన మేడి ర్ యనఁగ నొదుంబర
భారుణీజం బొప్ప ర్ (మేరుచావ!)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ ర్ సంశుమల్లెలభారు
ణీరుహం బగు (ధర ర్ ణీకతాంగ!)

తే. యలరుఁ దుంబీశలాటు న ర్ మాఖ్య లాను
గంబు సారకాయ వదరు దా ర్ (గరళకంఠ)
తా డనంగను దాడి నా ర్ తాళభూరు
మాంబునకు నాఖ్యలై యెప్పు ర్ (నంబికేళ!)
129

నారికేళము, తెంకాయద్రూను, టెంకాయచెట్టు అనఁగా
జొప్పను, ఆమ్రభూజము = మానిమ్రాను, మామిడి
చెట్టు అనఁగా జొప్పను. మైదుంబర భారుణీజము =
మేడిచెట్టు, అత్తిమాన, మేడి యనఁగా జొప్పను.
అంశుమల్లెలభారుణీజము = కదళీ వృక్షము, అరటి, అనంటి, అనఁగా
జొప్పను. తుంబీశలాటు = ఆనబచెట్టు, అను

గము, సోఱకాయ, వదరు అనఁగా నొప్పివస్తుండును. తాళభూరుహము == తాళవృక్షము, తాడు, తాడి యను నామములుగలవి.

సీ. మొక్క మోక నినువు శ మొలక మోసనఁగ సం

కురమునకును బేళ్ళు శ (వధురచాప!)

ఇగు రనఁ దలిరు నా శ జిగురు నాఁ జివురనఁ

బలవనామములో శ వరఁగు (సీశ!)

మోసనఁ జెట్టిన శ మోఁ కన భూరుహ

నామధేయము లగు శ (వామదేవ!)

పువు పువ్వు పూనాఁగఁ శ బువ్వుము విరి యల

రనఁ గుసుమాఖ్యులై శ యలరు (సీశ!)

తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు శ గుంపు తఱచు

నాఁగఁ నిబిడంబు పేళ్ళొప్పు శ (సందివాహ!)

వల్ల రిసమాఖ్య లగుచు వ శ ర్థిలుఁ దీఁగ

తీవ తీవియ తీవెనాఁ శ (దివురవైరి!)

130

మొక్క. మోక, నినువు, మొలక. మోసు, అనఁగ, అంజురము
నకు పేరు - ఇరుగు, తలిరు, చుగురు, అనఁగా. వల్లవ
మునకుఁ = తేయాకునకు, నామములు. మోను, చెట్టు,

(మోఁకు. అనఁగా, భూరుహమునకు = వృక్షమునకు, నామములు

పువు, పువ్వు, పూ, పువ్వుము (పువ్వుము - ప్ర) విరి, అలరు, అనఁగా,

కుసుమాఖ్యలు = పువ్వునామములు గుబురు, దట్టము, జొంపము,

గుంపు, తఱచు, అనఁగా, నిబిడంబు = దట్టముగాఁ బెఱుగుటకు పేళ్ళు,

అగును. తీఁగ, తీవ, తీవియ, తీవె, తీఁగ, తీవ, తీవియ, తీవె,

అనఁగా వల్లరిసమాఖ్యలు = లతకు నామములు.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్యు శ లగుచుండుఁ దుద సుద

కొనయనంగ వృక్ష శ కోటిరమున

కలరుఁ బేళ్ళు తొఱు శ తొలి తొఱు తొఱు నాఁగ

(నాగహరి! రజత శ నగవిహరి!)

131

తుద, సుద, కొన, అననది అగ్రమునకు = చివర భాగమునకు,
నామములు తొఱు. తొఱు, తొలి, తొఱు, అనఁగ, వృక్షకోటర
మునకు = చెట్టులోని బొఱియకు, నామములు.

ఆ. ఇత్యువున కభిఖ్యు శ లీక్షితిఁ గన్నుల

మోను చెఱకు తియ్య శ మోసనంగఁ

దనరు దవ యనంగఁ శ దలవాడ నాఁగఁ ద

దగ్రమున కభిఖ్యు శ లగు (గిశి!)

132

కన్నులమోను = కలుపులుగలది, చెఱకు, తియ్యమోను = తీయఁ
దనము గలది, అనఁగా. ఇత్యువునకు = చెఱకుగడకు, అభిఖ్యులు = పేరు.
(మోసనంట ప్రయోగవిశేషము) తదగ్రమునకు = ఆ
చెఱకుగడ కొనకు, దవ, తలవాడ, అనిపేరు.

క. అగుఁ బేళ్ళుల్పమునకుం

దొగ తొవ కల్లు కలు వనఁగఁగదోయజ మొప్పుం

దగఁ దమ్మి తామ రనఁగా

మొగడన మొగయనఁ దనరురముకులంబు (శివా!)

తొగ, తొవ. కల్లు, కలువ, అననది, ఉత్పలమునకుఁ = తెల్ల

కలువకు పేరు.

తమ్మి, తామర, అనఁగా, తోయజము =

కనులము, ఓప్పును. మొగడ, మొగ, అనఁగా, ముకుళంబు =

మొగకు పేరు.

తే, ఎనఁగు జెందొన చెందొగ ర యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్షోత్పలంబు ర ర క్తాబ్జ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ ర రెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామరరన (మహేశ!) 134

చెందొవ (చెన్ను + తో¹వ) అందమైన కలువ, చెందొగ (చెన్ను
+ తోగ) ఎఱ్ఱకలువ అనఁగ, రక్ష + ఉత్పలము = ఎఱ్ఱని కలువ, బిష్కయ-
కెందమ్మి (కెంపు + తమ్మి¹) కెందామర (కెంపు +
తామర) ఎఱ్ఱతామర, చెందమ్మి (చెన్ను + తమ్మి) = చెందామర అనఁగా,
ఎఱ్ఱని కమలమగును.

క. గొడుగు గొడు వెల్లి యనఁజె
న్నడరును శుత్రంబు కేత ర నాహ్వాయము లగున్
సిజె మనఁగఁ జెక్కె మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ ర (బర్హుధన్వీ!) 135

గొడుగు. గొడువు, ఎల్లి, అనఁగా, శుత్రంబు, చెన్నడరును =
సొంపారును; సిజెము, జెక్కెము, పడగ, డాలు,
అనఁగా, కేతనాహ్వాయములు = జండాఖండ భేళ్లు.

క. మఱుం గనఁగ నోల మనఁగాఁ
మఱు వనఁగాఁ జాటనంగ ర మాటన వరుసం
బరఁగు నివెల్ల న.గోచర
ధరణీ నామంబు లగుచు ర (దర్పకదమనా!) 136

దర్పకదమనా! = మన్మథుని హరించినవాడ! మఱుగు, ఓలము,
మఱువు, చాటు, మాటు, అనఁగా, ఇవన్నియు, అగోచర ధరణీనామం
బులు = కనుపడని చోటకుఁ జేళ్ళు.

1. ప్రాతామలు లుప్తకేవలమునిక బ్రతికార్యము.

క. పొనఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గన వనఁగా బూరి యనఁగ ర గడ్డియనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
ససి సస్సెము మైరనంగ ర సస్యం (బభవా!) 137

పులు, కనవు, పూరి, గడ్డి, అనఁగా, వసుమతిలో = ధరణీయందు
తృణాఖ్యలు = గడ్డికి చేరు. సస్యంబు = మైరు, ససి, సస్సెము.
(సస్యము - ప్ర) మైరు, అని, ఎన్నఁబడును.

ఆ. తెలుపు తెల్ల వెల్ల ర తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వాయము లమరు ధవళ ర వర్ణమునకుఁ
గప్పు నలుపు నల్ల కఱ ర యన నాఖ్యలౌ
నీలవర్ణ మునకు ర (నీలకంఠ!) 138

తెలుపు, తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి, నాఁగన్ = అనఁగా, ధవళము
నకున్ = తెలుపునకు, ఆహ్వాయములు = నామములు, కప్పు,
నలుపు, నల్ల, కఱ, అనఁగా, నీలవర్ణమునకు = నలుపునకు, అఖ్యలు = చేరు,
అగును.

ఆ. కెంపు దొగరు దొవరు ర గెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి ర కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ యనఁగ ర హరిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ (లి ర నాకహస్త!) 139

పిసాకహస్త = పిసాకము (విల్లు) చేత ధరించినవాడ! కెంపు,
తొగరు, దొవరు, కెంజాయ, (కెంపు + చాయ) ఎఱువు, ఎఱ, అనఁగా,
అరుణకాంతి ఎఱనిరంగు చేళ్ళు. అళిది, (అరిదళవర్ణము) పసుపు
చాయ (ఛాయకు వికృతి చాయ) అనఁగ హరిద్రవర్ణమునకు = పసుపు.
పన్నరంగునకు చేళ్ళు.

ఆ. శ్వామవర్ణమునకు శ నామంబు లగుచుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగఁ శ బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు శ వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగఁ బరఁగ శ జగతిఁ గాంతి

140

వసరుచాయ, వచ్చ అనఁగా, శ్వామవర్ణమునకు = ఆకువచ్చరంగు
నకు నామములు. (ఇవి ప్రధానములు, మిగిలినవి వీనిలో
నొకటితో నొకటి కలుపుటవలన వచ్చును) వన్నె (వర్ణము - ప్ర.)
డాలు, రంగు, వన్నియ, జిగి, జోతి, చాయ అనఁగా, శాంతి పరగును.
సాధారణముగా, వర్ణమునకుఁ బర్యాయములు,

తే. మానికము లన రతనముల్ శ నా నెసంగు
ననని మాణిక్యములకు న శ మాహ్వాయములు
మెఱుంగనం గను నిగ్గు నా శ మెఱయుచుండు
నాఖ్య లుత్క్రష్ట శాంతికి శ (నభ్రకేశ!) 141
మానికములు (మాణిక్యము - ప్ర.) రతనములు (రత్నము - ప్ర)
అనునీవి మాణిక్యములకుఁ జేర్పు. ఉత్క్రష్టశాంతికి =
శ్రేష్ఠమైన శాంతికి, మెఱుంగు, నిగ్గు అనునవి చేర్పు.

తే. జడధివేళ్ళగు మున్నీరు శ కడలి సంధ్ర
మనఁగ మడుం గన మడుపు నాశ్రహదము దనరుఁ
బరఁగు నాటవసంద్రంబు శ పాలవెల్లి
జిడుకడలి పాల్కడలి నా శ క్షీరజలధి 142

మున్నీరు (మందు + నీరు) భూభాగము స్పృష్టిగాక మందు నీరుం
చినదని ప్రసిద్ధి - కడలి, సంద్రము (నమద్రము - ప్ర) అనఁగా, జడధి =
నమద్రమునకుఁ జేర్పు. మడుపు, అనునది, హదము

నకు = తనంత శేర్పడిన నీటిగుంతకు శేరు
(సమద్రములు. వీడు; అవణి; ఇక్షు, సురా, సర్పి, దధి, క్షీర, జల
సమద్రములు) పాలవెల్లి = పాల సమద్రము, జిడుకడలి = జిడుగల
యదధి, నా = అనిన, క్షీర సమద్రమగును.

క. సంజె యన మడి యనంగను
మంజుల కేదారభూన శ మాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను పొల మనఁ
గంజన మరుభూమి పేళ్ళు శ (కాయజదమనా!) 143

మంజుల = మనోహరమైన, కేదార భూసమాఖ్యలు = వరి పొల
ముల శేర్ప, సంజ, మడి, అనునవి పుంజె,
చేను, పొలము, కంజ, అనఁగా, మరుభూమి = నీటి క్షంతితేని భూమి
చేరు.

క. ధరణిక్ వివరాఖ్య లగున్
బొఱియ కలుంగు లాంగ బొక్క-రబొంద యనంగా
దరి యొడ్డు గట్టనంగా
బరఁగుం దీరంబు పేళ్ళు శ (ప్రమథగణేశా!) 144

ప్రథమ గణేశా! = ప్రమథుల గుంపునకు నాయకుఁడా! బొఱియ,
కలుంగు, లాంగ, బొక్క, బొంద అనఁగా, వివర + అఖ్యలు = బొక్కకుఁ
చేర్పు తీరంబు పేళ్ళు = నదీతీరనామము, దరి, బిడు, గట్టు,
అనునవి,

తే. అన లనంగను తొంపి నా శ నడుసనంగ
బుటద నా నొప్పఁ గర్దమం శ బునకుఁ జేర్పు

భూమికి సమాఖ్యులగు బువి ర పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నా ర (మదనదమన!) 145

అనలు, అగోపి, అడుసు, బుఅద, అనంగను, కర్తమంబునకుఁ =
అడుసునకుఁ చేరు, ఒప్పును. బువి (భువి - ప్రకృ) పుడమి

(ప్రకృతి - ప్ర) నేల, మన్ను, పంటవలంతి = పంటల నొసంగునది.
అనఁగా భూమికి చేస్తు,

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగఁ ర జగతివాఁగఁ

దిన్నె యన వేదికాఖ్యలై ర యెన్నఁ దనరు
మిఅనఁగను మెరక నా ర మిట్టయనఁగ
నున్నతీతి కాఖ్యలై ర యెప్పు (నభవ!) 146

జగిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె, అనఁగా, వేదికాఖ్యలై = అరుఁగు
నకుఁ జేతే, ఒప్పును. మిఱు, మెరక, మిట్ట, అనఁగా, ఉన్నత
క్షితికిఁ = ఎత్తైన నేలకు, అఖ్యలు = చేరు.

తే. తనరు నిశ్రేణి తాప ని ర చెప్పిన యనంగఁ

దెప్ప తే పనునాఖ్యల ర నొప్పుఁ బువము
పరఁగు నోడనఁ గల మన ర దరణి ధరణి
దరణి శీతాంశుశిఖినేల! ర (ధవళగ్రాత!) 147

తరణి, శీతాంశు, శిఖి నేత్ర = సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, అగ్ని
కన్నులుగాఁగలవాఁడా! ధవళ గ్రాత్ర = తెల్లని దేహముగలవాఁడా!
తాప, నిచ్చెన, అనఁగ, నిశ్రేణి = నిచ్చెనకు = చేస్తు. పవ
మునకుఁ = తెప్పకు, తెప్ప, తేప, అని చేస్తు. ఓడ, కలము,
అనునది నావకుఁ జేస్తు.

తే. కార్త్యకం బొప్పా విల్లు సిం ర గాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పా బత్తలిక నా ర దొన యనంగ
దరకసం బనఁ బొది యనఁ ర దనరు శరము
శోల ములి కమ్మ తూఁపు నా ర (శూలపాణి!) 148

విల్లు, సింగాణి (శింజిని-ప్ర) అనఁగా, కార్త్యకము = భనువు,
ఒప్పును బత్తలిక, దొన, పొది, అన తూణము = అంబుల పొది,
ఒప్పును శోల, ములికి, అమ్మ, తూపు, అనఁగా శరము =
బాణము, తనరును.

తే. తనరుఁ జేర్చు తనుత్రాణ ర మునకుఁ గత్త
శంబు జోడు జిరా దుప్ప ర టంబు బొంద
శం బనఁగ నాఖ్యలగు శతాం ర గంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ ర (మేరుచాప!) 149

కత్తము, జోడు, జిరా, దుప్పటము, బొందశము అనఁగా, తను
త్రాణము = కవచము, ఒప్పును. తేరు, అరదము (రథము-
ప్రకృ) అనఁగా, శతాంగమునకుఁ = పెక్కుభాగములుగల రథమునకు
చేస్తు.

క. కన్నా కన్నను దలక
టన్నను మఱి మేలుబంతి ర యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేర్లై
యెన్నంబడు రాజునభుల ర (నిభతైత్యహారా!) 150

ఇభతైత్యహారా! = గజాసురునిఁ జంపినవాఁడా! రాజునభులఁ =
రాజుల సభలయందు, కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి, అను, ఈ
పదములు, శ్రేష్ఠము చేతే = ఉత్తమత్యమునకు నామములై ఒప్పును.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ
ణమ్మన నగుఁ జేళ్ళు భూష ర ణమ్మలకును హా
రమ్మలకు నగును నభిధా
నమ్మలు పేరుల నరులు ర నా (శితికంతా!) 151

సొమ్మ, తొడవు, రవణము (త్రాణునది) అనువివి, భూషణముల
కుఁ = ఆభరణములకు నామములు. పేరులు, నరులు

అనునవి, హారమునకు నభిధానంబులు = కంతహారముల చేళ్ళు

తే. సరము లెత్తులు దండలు ర నరులనంగ

నామధేయంబు లగుఁ బుష్ప ర దామమునకు
వాసనకు నొళ్ళులై యొప్పు ర వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ (గా ర త్యాయనీశ!) 152

కాత్యాయనీ + ఈశ = పార్వతికిఁ బ్రతియోనవాఁడా! నరులు,
ఎత్తులు, దండలు, అనఁగా, పుష్పదామములకుఁ = పూలదండలకు, నామ
ములు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన అనఁగా వాసనకు =

గంధమునకు, నామములు.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా

విడిముడి యన రొక్కమనఁగ ర వి త్తంబునకుం
బుడమిని నామములగు నివి
(యుడురాజకళావతంస! ర యురగాభరణా!) 153

ఉడురాజ కళావతంస! = చంద్రునియొక్క కళ, శిరసుపూవుగాఁ
గలవాఁడా! ఉరగాభరణా! = పాములు సొమ్మలుగాఁగలవాఁడా!
ఒడమె, సొమ్మ, విడిముడి, రొక్కము (రక్కము-ప్ర) అనునవి, వి త్తమున
కుఁ = భనమునకు, చేళ్ళు.

తే. మచ్చు లన మిదై లనఁగనుర మాడుగు లన
దారునిర్మిత కేహముల్ ర దనరుచుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ ర యు వ్వరిగ యనఁగ
(నాగకేయూర! వకాని మా ర నన విహారి!) 154

నాగకేయూర! = పాములు భుజభూషణములుగాఁ గలవాఁడా!
మాని మాననవిహారి! = మునుత మనసులందు విహరించువాఁడా! మచ్చులు,
మిదై, మాడుగులు, అనఁగా దారు నిర్మితకేహముల్-కట్టె నుపయోగించి
కట్టినయిండ్లు (పూర్వము శిలాగృహములు, దారు నిర్మితగృహములని రెండు
విధములనుండినవి శాలిహోలను, ఒప్పును. సౌధ
ముల్ = తెల్లవైన రావననగరము, మేడలు, ఉప్పురిగెలు, అనఁగా ఒప్పును.

తే. పెట్టి యన మందసం ర బనఁ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బెట్టికా ర భిఖ్య లమరు
మ్రోడనంగను మోటు నా ర మొదనంగ
వెలయు స్థాణుసమాఖ్యలు ర (విశ్వనాథ!) 155

పెట్టి, (పెట్టిక-ప్ర) మందసము, పెట్టె, పెట్టియ, అనంగను,
పెట్టికాభిఖ్యలు = పెట్టెకు నామములు. మ్రోడు, మొద, మోటు,
స్థాణుసమాఖ్యలు-కదలనిదాని చేళ్ళు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు ర విస్తూ తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు ర వెడలుపనఁగ
దీర మునకు నామ ర ధేయంబులై యొప్పు
నిడుద చ్చాఁపు నిడివి ర నిడు పనంగ 156

విస్తూ, తనర్పు (తనరుచు-ధాతువు) వెడద, విరివి, పఱపు, వెడ
లుపు, నా = అనఁగా, విస్తృతాఖ్యలు = విరళతకుఁ చేళ్ళు.

నిడుద, చాపు, నిడివి, నిడుపు, అనంగ, శీర మునకు నామధేయంబులు = పొడవునకుఁ జేర్చు.

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి ర యెన దొర సరి జోడు

సవతు మాద్రి యుద్ది ర జత తరంబు

పురుడు నాంగ సదృశ ర మున కివి యాఖ్యుతా

(వివిధ గుణసనాథ! ర విశ్వనాథ!)

157

వివిధగుణసనాథ! = నానావిధ వర్తనములకు స్థానమైనవాఁడ! విశ్వనాథా! ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి (మాదిరి) ఉద్ది, జత, తరము, పురుడు, నాంగ = అనంగా, సదృశమునకు = సాటితనమునకు ఇది, అఖ్యులు = చేర్చు.

తే. పసిండి బంగారు బంగారు ర పైండి పొన్ను

జాళువా పు త్తడి యనంగ ర స్వర్ణ మమరుఁ

ద ప్రకాంచన మమరుఁ గుం ర దన మనంగ

డాని యపరంజి నా (గజ ర దానవారి!)

158

పసిండి, బంగారు, బంగారు, పైండి, పొన్ను, జాళువా, పు త్తడి, అనంగ, స్వర్ణము = శేషము, అమరును. కుండనము, కడాని, అపరంజి, నాన్ = అనిన, త ప్రకాంచనము = కటిగించిన బంగారు

ఆ. చిదురు తునుక తునియ ర చిదురువ వ్రక్క పా

లనంగ ఖండమునకు ర నాఖ్యులమరుఁ

బ్రోగు గుప్ప వామి ర ప్రోపు తిట్టయనంగ

రాశి కాఖ్యు లగు (ధ ర రాశితాంగ!)

159

ధరాశితాంగ! = భూమియే రథముగాఁ గలవాఁడ! చిదురు, తునుక, తునియ, చిదురువ, వ్రక్క, పాలు, అనంగా, ఖండమునకున్ =

ఒక భాగమునకు, అఖ్యులు = చేర్చు.

ప్రోపు, తిట్టరాశిన్ = గుమికి, అఖ్యులు = చేర్చు.

క. ఈ స్థావరవర్ణం గడు

నాస్థన్ విసఁ జదువ వ్రాయ ర నవసేసలిలో

నాస్థానికృప నఖలశు

భస్మితులును జనుల కొదవు ర భాసురలీలన్

160

ఈ స్థావరవర్ణమును, మిక్కిలి యాసక్తితో చదివినను, వినినను నాస్థానికృప, అశంకయని దయవలన నకలమైన శుభములు గలుగును.

తిర్యగ్వర్ణ - జంతుకోటి నామములు

సీ. వెడఁదమోముమెకంబు ర జడలమెకం బేనుఁ

గులగొంగ. మెకముల ర కొలము సామి

తెల్లడాలు మెకంబు ర తెఱినోటిమెకము సిం

గంబు నా బొబ్బ మె ర కం బనంగఁ

బరఁగును మృగరాజు ర పసిడింది పులి మెకం

బులతిండిపోతు చా ర అలమెకంబు

మువ్వన్నె మెక మన ర నివ్వసుంధరయందు

వ్యాఘ్రంబునకు సమా ర ఖ్యులుచెలంగుఁ

ఆ. బుట్టకూడు దిండి ర పో తన వెనుక చూ

పుల మెకంబు నాంగ ర నెలు వనంగ

నెలుఁగు నాఁగ మోర ర తైలుపుమొకంబు

భలుకంబు దనరు ర (ఫాలనేత్ర!) 161

వెడవమో¹ము మొ²కంబు = వెడతెన్న ముఖముగల మృగము
జడ³ మొకము = జడలుగల మృగము, ఏనుఁగులొంగ = ఏనుఁగులతో
విశోధియైన జంతువు, మొకములకొ⁴లముసో⁵మి = మృగసమాహారమునకు
రాజు (మృగరాజు), తైలజాలుమొకము = తైలని శాంతిగల మృగము,
తైలనోటి మొకము = తేరచియించు వదనముగల జంతువు, సింగంబు =
సింహము, బొబ్బ మొకము = గరించుజంతువు, అనంగ, మృగరాజు =
హర్యక్షము, పరగున = ఒప్పున. పసిడిండి = మాంసమును దిన
నది, పులి, మొకంబుల లిండిపోతు = జింకలను దినమరగినది, చాఱు
మొకము = దేహముపైఁ జారలుగలది, మువ్వన్నె మొకము (యాదు +
వ¹న్నె) = తైలుపు, నలుపు, పసుపు వర్ణముగలది; అనునిది, వ్యాఘ్రం
బునకు సయాఖ్యలు = పెద్దపులికి చేళ్ళు. పుట్టకూడు లిండిపోతు =
పుట్టకూడు తినునది. వెనుక చూపుల మొకము = వెనుక దృష్టిగలది, ఎలుపు
ఎలుగు, మోర తైలుపు మొకము = తైలగానుండు మృగము, అనునిది భల్లూ
కమునకుఁ చేళ్ళు.

క. పలుగొమ్ములమొక మనఁగా

నిల నెక్కుడుమొక మనంగ ర నేనుఁ గనంగాఁ

బలువంజమొకము నాఁ జే

గలమొక మన గౌరనంగ ర గరి యొప్ప(శివా!) 162

పలుగొమ్ములమొకముఁ = పండ్ల (శోరలే) కొమ్ములుగాగల
జంతువు; ఎక్కుడుమొకము = ఎక్కుట కువయోగించు మృగము, ఏనుఁగు
బలువంజమొకము (బలువు + అంజ + మొకము) బలమైన పాదములుగల

ప్రకృతి రూపములు:—1. ముఖము, 2. మృగము, 3. జట

4. కలము, 5. స్వామి, 6. సింహము, 7. వర్ణము.

జంతువు, చేగల మొకము (చేయి + కల = చేగల) హస్తము (తొండముగాగల
మృగము) గౌరు, అనునిది గజమునకు నామములు.

తే. వాజికి సమాఖ్యలగుఁ దేజి ర వారువంబు

మూపు గుఱ్ఱంబు తట్టువ ర వాపురంబు

క త్తలూని బాబా జక్కిర త త్తడియన

(విగత భవపాశ! కాశీ ని ర వేళ! యీశ!) 163

తేజి, వారువము, మూపు, గుఱ్ఱము, తట్టువ, వాపురము,
(వారువము) క త్తలూని, బాబా, జక్కిర, త త్తడి, అనునిది, వాజికి =
గుఱ్ఱమునకు, నామములు.

క. తగ రేడిక పొట్టె లన

నగుమేషసమాఖ్య లెనిమి ర దడుగుల మొక మే

నుఁగు గొంగసూఁ డనంగా

జగతికొ శరభాఖ్య లొప్పర (జంధ్రార్ధరా!) 164

తగరు, వీడిక, పొట్టెలు, అనునవి మేషసమాఖ్యలు = గొఱ్ఱకుఁ
చేళ్ళు. ఎనిమిదడుగుల మొకము = ఎనిమిది పాదములుగల

మృగము, ఏనుఁగుగొంగసూడు = సింహమునకు శత్రువు. అనఁగా, శరభా
ఖ్యలు = శరభము చేళ్ళు, ఒప్పున. ఇది శివుఁడు శరభావతారమొలైనను
సందర్భమున సృష్టింపఁబడినది గాని నిజముగా నిట్టి మృగముండినదనట
విశ్వసింపరానిమాట.

క. సంగతి నుష్టాఖ్యలు నొ

పైంగడు నొంపె లన లొట్టి ర పిట్టలనకా సా

రంగాఖ్య లలరు నిట్టుల

నంగా జింక లన తేళ్ళ ర నా (సర్వజ్ఞ!) 165

ఓంఘే, లోటిపిట్ట, అనునవి, ఉష్ణమునకుఁ జేర్చు.
ఇట్టి, జింక, తేడి అనునవి సారంగాళ్ళులు = జింకకుఁ జేర్చు.

క. నులిగొమ్మల మొక మిఱున

నిల మృగమున కొప్పుఁ జేర్చు మృగి ర తేడి యనఁ
వెలయును రెంటికిఁ దగు నా

ళ్ళులు జింక యనంగ (నీశ! ర యంబరకేశా!) 166

పైనామములు (స్త్రీ) పుం స్వముల కన్వయించుట నిందుఁ బ్రత్యే
కింపఁ బడినవి. నులిగొమ్మల మొకము = మెలికలు విరిగిన కొమ్మలుగల
మృగము, ఇట్టి, అనఁగా, దుప్పికఁ జేర్చు. తేడి, అనునది యాడు
జింకకుఁ జేరు. జింక యన రెంటికి నన్వయించును.

తే. పసులు లోడుకులు పసరముల్ ర పసి యనంగఁ

బుశువులకును సమాళ్ళులై ర పరంగు నాల

పోతెరు బసవఁడు గిబ్బి యూ ర బోఁ తనంగ

వృషభమున కాళ్ళులై యొప్ప ర వృషభవాహా!) 167

పసులు, లోడుకులు, పసరములు, పసి అనునవి పశువులకుఁ జేర్చు.

అలపోతెరు, బసవఁడు, గిబ్బి, అఁబోతెరు, అనునవి వృషభము
నకుఁ = ఎరునకు, నామములు. (ఇది సాధారణముగ అఁబోతున
కన్వయించును.

నీ. లోటుపట్టు లనంగ ర దొడ్లనఁగా నివి

గోష్ఠ దేశమునకుఁ ర గొఱలు (నీశ!)

కడుపులు మొదపులు ర పదుపులు మందలు

నా ఛేనుగణ మొప్పు ర (నగనివేశ!)

యలరు నాళ్ళులు లేఁగఁ ర లనఁ దూడ లనఁ (కేపు
లన వత్సములకును ర (ధనదమిత్ర!)

యా వనఁగా గిడ్డి ర యనఁ దొడు కన మొద
వన ఛేనునామముల్ ర దనరు (నభవ!)

తే. యుక్షమునకు సమాళ్ళులై ర యొప్పచుండు

గిత్త యెద్దనఁ గోడె నాఁ ర (గృత్తివాస!)

యా లనఁగ ఛేనువుల కాళ్ళు ర యలరుచుండు
(చైలజానాథ! ప్రవథ సం ర చయ సనాథ!) 168

లోటుపట్టులు, దొడు, ఇవి కొటమునఁకుఁ జేర్చు.

కడుపులు, మొదపులు; పదుపులు, మందలు, అనునవి అలమందలకుఁ
చేర్చు. లేగ, దూడ, క్రేపు అనునవి దూడకుఁ జేర్చు.

ఆవు, గిడ్డి, లోడుకు, మొదపు ఇవి యావునకుఁ జేర్చు. గిత్త, ఎరు,
కోడె, అనునవి ఎరునకుఁ జేర్చు. అలు* అనునది గో నమాహమునకు

నామము.

తే. అలరుఁ గుండేలు చెవులపోఁ ర తనంగ శశశ

మొప్పుఁ బూడల మొకఁబు నా ర దుప్పియనఁగఁ

గాలుకొమ్మలమొక మనం ర గను ధరిత్ర

రామనామమృగంబు (ధ ర రాశతాంగ!) 169

కుండేలు, చెవులపోతు, అనునవి, శశశమునకుఁ జేర్చు.

పూడల మొకము = చుక్కలుగలది, దుప్పి, కాలుకొమ్మలమృగము = దట్టి

*ఆవులు, ఆవు ప్రభృతులకు బహువచనము పరంబగునపుడు తుది
వరుమునకు లోపంబు తైకల్పికముగానగును. జాము, జాలు.

మగా వైదిగిన కొమ్మలుగలది, అనునివి, రామనామస్యంగంబు = రాముని యెలయించిన జింకవంటిదానికి (ఇట్టికి) నామములు.

తే. దుంత యెనుబోతు జమునెక్కి ర రింత దున్న

యనంగ మహిషంబునకు సమా ర హ్యాయములమరు

బరంగు నెను పెట్టు శేదెలు ర బత్తె లెనుము

లనంగ మహిషీసమాఖ్యలు ర (ధనదమిత్ర!) 170

దుంత, యెనుబోతు, జమునెక్కిరింత = యమఁడెక్కినది, దున్న ఎనుపెంటి = (అడు ఎనుము) శేదె, బత్తె, ఎనుము అనునివి, మహిషీసమాఖ్యలు = బత్తెకు వేళ్ళు.

తే. పక్కి పులుంగు పిట్ట యనంగఁ ర పక్షియెన్వ

గఱులు తొక్కలు చట్టుప ర లెఱక నలంగ

పక్షముల కివి వేళ్ళగుఁ ర బరములకు

నాఖ్య లగు లావు లన నీఁక ర లనంగ (సీత!) 171

పక్కి (పక్షి-ప్ర) పులుంగు, పుట్ట, అనునివి పక్షికిఁజేళ్ళు.

గఱులు, తొక్కలు, చట్టుపలు, ఎఱకలు అనునివి పక్షముల నామములు. లావులు, ఈఁకలు అనునివి ఈఁకలకు నామములు.

సీ. తొలకరి కలుగుపు ర ల్లులు నల్వతేజీలు

పాలునీరును నేరు ర పఱచుపులుంగు

లంచలు తెలిసిట్ట ర లన నొప్పు హంసలు

క్రొంచముల్ దనరారుఁ ర గొంచ లనంగ

గొక్కరా లనంగను ర గొక్క లనంగను

గొక్కరలనంగను ర గొంగ లనంగఁ

బరంగు నభిఖ్యలు ర బకవిహంగములకు

నట్టున పులుంగు నా ర జుట్టుపులుంగు

తే. నాంగ నెమ్మన నెమిలి నా ర నమ్మియనంగఁ

శేకిసమాఖ్య లగుఁ జంచ ర రికమునకు

నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి ర యనంగ వేటిఁ

యనంగఁ దుమ్మెద నా (సీత!) ర యభ్రకేశ! 172

తొలకరికలుగుపులులు = వరాశాలమునందు పఱుగిడు పిట్టలు

(వరాశాలమున నివి మానససరోవరమునకుఁ పోవును) నల్వతేజీలు = బ్రహ్మకు వాహనములు, పాలు నీరు నేరుపఱచు పులుంగుల-క్షీర నీరముల వేరుచేయగల పక్షులు, అంచలు (హంసలు-ప్ర) తెలిసిట్టలు = తెలిసి పక్షులు, అనునివి హంసకుఁ జేళ్ళు. కొంచలు అను వేరు క్రొంచ (వెన్నరు) పక్షిఁ జెల్లును. కొక్కరాలు, కొక్కలు, కొక్కెరలు, కొంగలు అనునవి, బకమునకుఁ జేళ్ళు. నట్టునపులుంగు = నాట్టు

మాడు పక్షి, జుట్టుపులుంగు = జుట్టుండు పక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి, అను నివి, శేకికొ = నెమిలికి, వేరు. జమిలి ముక్కాలి = మూడు

జంటల కాళ్ళుగలది, తేటి, తుమ్మెద, అనునివి భ్రమరమునకుఁ వేరు.

తే. వరంగు నొడ్డిలు కూకీలు ర వల్లటీలు

పావురాలును బకదారు ర పావురములు

నాంగఁ గలరవపక్షి బృం ర దముల వేళ్ళు

(పంకజాతాక్షసన్నిత్ర! ర ఫాలనేత్ర!) 173

వంకజాతాత్మ సన్నిత్ర! = పుండరీకాక్షుండగు విష్ణువునకు మిత్రమైన
వాడవా! ఘాలనేత్ర = నోసటఁ గన్నులుగలవాడవా! ఒడ్డిలు, కూకీలు,
పల్లెటీలు, పావురాలు, బకదార్లు, పావురములు, అనునిని కలరవపక్షి బృంద
ములకు = మనోహరమైన శ్రీమమచేయఁ పావురముల గంపునకు నామ
ములు Doves.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువుల ర పులుఁగనంగఁ

జిగురువిల్కాని తేజి నాఁ ర దొగరు ముక్కు-

పులుఁ గనఁగ బచ్చిత్రైక్కల ర పులుఁగనంగఁ

జిలుక యన నోవ్పఁ గిరంబు ర (శ్రీమహేశ!) 174

చదువుల పులుఁగు = మాటలాడు పక్షి, చిగురువిల్కానితేజి =
వన్యభునకు వాహనము, తొగరుముక్కు = పులుఁగు = ఎఱిని ముక్కుగల
పక్షి, పచ్చిత్రైక్కల పులుఁగు = ఆపవచ్చుని త్రైక్కలుగలది. చిలుక,
అనునిని, కీరమునకు, నామములు.

తే. బట్టికాఁ డన గొరవంక ర పిట్టయనఁగఁ

బరఁగు శారిక యేట్రిత ర వసులపోలి

గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁ గను జెలంగు

నిల భరద్వాజవిహంగంబు ర (కృత్తివాస!) 175

బట్టికాఁడు, గొరవంకపిట్ట, అనునిని, శారికబి = గోరువంక
పక్షికి, నామములు. ఏట్రిత, వసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ, అను
నిని, భరద్వాజపక్షికి నామములు.

తే. జాలె డే గనఁ గురుజు నా ర సాశ్వ మనఁగఁ

గణుజు నాఁగను జలకమై ర యనఁగ వేన

డం బనఁగ గిడు నా నోర ర ణం బనంగ

శ్వేనశ్చేదంబు లగు (మహా ర సేనజనక) 176

మహాసేన జనక = భూమారస్వామికఁ దండ్రయైనవాడవా! జాలె,
దేగ, గురుజు, సాశ్వము, కణుజు, జలకమై, వేనడము, గిడు, ఓరణము,
అనునిని శ్వేనశ్చేదములు = ద్రక్షలలోఁగల తైగలకుఁ జేర్చు.

తే. కోట డనఁగను గూబనా ర ఘూకమమరుఁ

జిలుతగూబ యనంగఁ బ ర సిండికంటి

యనంగ సకినాలపులుఁ గన ర నలరుచుండుఁ

బృధిని గనకాక్షి యనుపక్షి ర (శ్రీమహేశ!) 177

కోటడు, గూబ అనఁగా, ఘూకమమరుఁ = గుడ్డగూబ, ఒప్పును.
Owl. చిలుతగూబ, పసిండికంటి = బంగారుపంటి కన్నుగలది, సకినాల
పులుఁగు; (శకునము ప్ర - సకినము - చి.) = శకునముల పక్షి, అనిన,
కనకాక్షి యనుపక్షి చేర్చు.

తే. పాము సప్తంబు నిడుపఁడు ర వడగదారి

గాలిమేఁతరి విసదారి ర కానరాని

కాశ్మయది చిల్వ పీనుల ర కంటి పుట్ట

పెఱైపట్టనఁ జను నహి ర వేళు (భర్గ!) 178

పాము, సప్తము (సర్పము - ప్ర) నిడుపడు = చిలుకాలము జీవించునది, వడగదారి = వడగలది, (ధారి-ప్ర) గాలిమేఁతరి = గాలినిదినునది, విసదారి = (కోరల) విషము ధరించునది, కానరాని కాశ్మయది = కాశ్మీగు పడనిది; చిల్వ, పీనులకంటి = పెనులు కన్నులుగాఁగలది. పుట్టపెట్టె పట్టు = పుట్టలు, పెఱైలు నివాసముకాఁగలది. అనఁగా అహి = పాము ఒప్పును.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా

ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు రరనఁగ ధరిత్రిం
బొల యూరు నెఱచి నంజుడు

పొలసన నివి వరఁగు మాంస ర మునకు (మహేశా!)

నల్ల, నెత్తురు, అనగా రుధిరమునకుఁ = రక్తమునకు అఖ్యలు.
రక్తము నాశములయందుఁ జిరుగునదిగాన తిర్వగ్వయనందుఁ
జేర్చఁబడిన దేవేశాశాని మాంసమునకిందు ప్రవేశశారణము వృగ్వయ).
పొల, ఈరు, నెఱచి, నంజుడు పొలను; అనునివి మాంసమునకుఁ జేర్చి,

క. భర్గుఁడు శాశీనిలయుఁడు

దుర్గాపతి యొనఁగు ముదము ర తో నీ తిర్వ

గర్భు లిఖించినఁ జదివిన

దౌర్జత్యము లఱఁచి సంప ర దలు నిత్యంబున్ 180

తా. ఈ తిర్వగర్భును జదివినవారికిని, వ్రాసినవారికిని శాశీ
నివాసుడైన, పార్వతీదేవికిఁ బలియైన భర్గుఁడు చాలిద్ర్యములనఱచి
(పాపములందు పడుట నుడిసి) నిరంతర సంపదల సంతసముతోనిచ్చును.

నా నార్థవరు

వివిదారములుగల పదనముదాయము

పై వర్ణములందుఁ బర్యాయపదముల వ్రాయును, నపుడర్థాంతరము
బోధింపదమములనన్నిఁటిఁ గూర్చి యీ వర్ణమును కవి వ్రాయుచున్నాఁడు.
అమరసింహుఁడు నిటులే యొనరించెను.

క. కలుపనఁ బేరగు దధికిం

గలు పన సస్యంబులోని ర గానము పే చా

శెలు గండు కంపగోటను

శెలుగందురు ప్రభను జనులు ర (విశ్వాధిపతీ!) 181

కలుపు = పెరుగు, పెరులనుండు గడ్డి. శెలుగు = కంచె, శెలుతురు.
(శెలుతురును నర్థముచుట్టకు శెలుఁగు అని వ్రాయవలెను. ఉచ్చారణ
మున నర్రాసుస్వారపుటునికి గమనింపఁబడదు గనుక కవి యటు వ్రాసి
యున్నాఁడు.)

క. మాపు లనం దగు హయములు

మాపు లనం బరఁగు నామ ర మహిజంబు లిలం

దాపు లన స్థలములొప్పును

దాపు లనన్ వాసనలకుఁ ర దగుఁ బేరు (శివా!) 182

మాపులు = గుఱుములు, మామిడిపెట్టు. (ఇక్కడ మాపులను బహు
వచన ప్రయోగమునకే నానార్థములు. దీనిఁబట్టి ఏకవచనము మామిడునగా
గుఱుమని చెప్పరాదు, మాపు అనవలెను.), తాపులు = వాసనలు, చోట్లు,
పైదానికలె నిందును బహువచనమే గ్రాహ్యము, (ఏకవచనము,
తావి = వాసన; తాపు = స్థలము).

క. ఇమ్మహిలోపలఁ బేరగు

గొమ్మ యనన్ వృక్షశాఖ ర కును భామినికిం

దమ్మ లనఁ బేరు లగుఁ బ

దృమ్ముల కనుజన్ములకును ర (దరుణేంద్రరా!) 183

కొమ్మ = శాఖ, వృక్ష, తమ్ములు = పద్మములు, కనిష్ఠ సోదరులు,
(ఏకవచనము తమ్మి = పద్మము, తమ్మఁడు = సోదరుఁడు).

క. ఇమ్మలఁ బేరగు దాటం

కమ్మలకున్ తేఖలకును ర గమ్మలనన్ నా

మమ్ము దగుం గంతాభర
ణమ్మనకును లతకుఁ దీఁగె నా (నారీశా!) 184
కమ్మలు = కరభూషణములు, జాబులు; తీఁగ = మెడలోని
సొమ్ము, లత.

క. చెల్లును బేతై ధరలోఁ
దాళ్ళన సూత్రంబులకును ర దాశంబులకుం
గోళ్ళనఁ గుక్కుటములకును
బేళ్ళగు ఖట్వాంగములకుఁ ర బేళ్ళగు (నభవా!) 185
తాళ్ళు = పగములు, తాటిచెట్లు. (ఏకవచనము, తాడు, తాడియని
యెఱుంగవలెను) కోళ్ళు = మంచపుఁగోళ్ళు, వీడ్కుటములు. (ఏకవచన
దాసములు కోడు, కోడి).

క. చామ యన సస్యమునకును
భామినికిని నాళ్ళి యగుచుఁ ర బరఁగు ధరిత్రిఁ
నామము లగుచును నెలయును
బామ లనఁ జన్మములకు ర భంగమ్ములకున్ 186
చామ = ఒకవిధమైన పైరు, స్త్రీ, బామలు = పుట్టుకలు, తిర
స్కారము, లేక కష్టములు.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్యయై ర తనరుచుండు
జగతిలోపలఁ బ్రాభకు ర యుగళమునకుఁ
బట పనంగ నభిఖ్య యకా ర బానుపునకు
విస్త్రుతమునకు (తైల ని ర వేళ! యాశ!) 187
దంట = ప్రోడయైన యాడుచి, జంట; పటపు = పడక, వ్యాప్తి.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిర ర మునకును ధరలో
వెలియనఁగ బహి రవళం
బులకును నామంబు (వేష ర భుజగవిభాషా!) 188

తొలి = ఇంతవ ముందు, బ్రజము; వెలి = వెలుపల, తెల్లదనము.

క. నెమ్మి యనఁ నంజుల వ్ర
క్షమ్మనకుఁ బర్తికిని సు ర ఖసితికిని నా
మమ్మగఁదగు (నతిధిర య
హమ్మితి జనదూర! పన్న ర గాధిపహారా!) 189
నెమ్మి = వంజులవృక్షము, నెమిలివక్షి; సుఖము మొనఁడుట.

క. పోలం బే రగుచుండును
బా లనఁగా తీరమునకు ర భాగంబునకుం
గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును ర (పాలేందుధరా!) 190
పాలు = తీరము, భాగము; కాలు = పాదము, నాలవభాగము.

క. మేలన శుభంబు పేరగు
మే లన నుపరికిని గూరి ర మికిని బేరా
మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాళ్ళి ర యగు (జగదీశా!) 191

మేలు = శుభము, పైభాగము; పల్కిన, హితవైనమాట.

క. ధూరుణిఁ జేరు వహించును

బూరుగు నా నూఁదువాద్య ర మును శాల్యలియుం

జే ర న నభిధానం బగు

హరిమునకు నామమునకు ర (నంబర కేశా!) 192

బూరుగు = వాద్యవిశేషము, బూరుగ ప్రాసు; శేరు = నామము, మెడలోని దండ.

క. క ప్పన నీలిమపే రగు

గ ప్పనఁగా నింటిమీఁది ర కనవుకుఁ జేరౌ

గొప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము

నొప్పగు ధమ్మిల్లమును ర గృహోపరియు(శివా!) 193

కప్ప = నలుపు, ఇంటిమీది కప్ప; కొప్ప = స్త్రీలకొప్ప, వింటి కొన, ఇంటి నడుకొన.

క. ఒక భూరుహమునకును ధమ

నికిఁ జేరగుఁ గ్రోవి యనఁగ ర నెఱి నట్టుల వే

ఱొక భూజమునకు నధరము

నకుఁ జే రగు మోవి యనినర(నగ రాట్యాపా!) 194

గ్రోవి = గోకింట, గొట్టు; మోవి = మెదవి, ఒకానొక చెట్టు.

క. చవు లనఁగా నభిధానము

లవు షడ్రుచులకును ముత్తి ర యపు శైల్మలకు

భువిలోపల నామము లగు

గవు లన గుహాలకునుఁ బూతి ర గంధంబులకున్ 195

చవులు = నోటి రుచులు, ముత్తెపు దండలు; గవులు = గుహాలు

చెడవాసన (గుహాయర్థమగుచో గవియగును, వాసనయును సరమున నిది యేకవచనమే యగును.)

తే. ఆఖ్యయై యొప్పు ధరణిలో ర నపరదివన

మునకు ఛత్రంబునకు నెల్లి ర య నెడినుడువు

జక్కియను పేరు వరఁగును ర నైంధవంబు

నకు ఘరట్టంబునకును (గం ర దర్పదవన!) 196

ఎల్లి = రేవు, గొడుగు; జక్కి = శుర్రము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ర ననుటకును వ

చించె ననుటకు మరియు చిం ర చించె ననుట

కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు ర నాలు నాఁగ

గోవులకు భార్యకును జే ర ర గు (స్త్రీహేశ!) 197

ఆడెను = నాట్యము చేసెను, పలికెను, నిందించెను; ఆలు = గోవులు (దీని కేకవచనము ఆవు.) భార్య (దీనికి బహువచనరూపము ఆండ్రు; ఈ రెండును సూత్రములచే సాధింపఁబడిన రూపములు).

నీ. రజతపునఃపదా ర రములకు నభిధాన

మగు వెండి యన బంతి ర యనఁగ గందు

కమునకు శ్రేణికి ర నమరు నాహ్మయముగా

దండ యనం బుష్ప ర చామమునకు

నంతికంబునకుఁ బేర రగు దొర యన నాఖ్య
యగు నద్వితమునకు ర నవనివతికి

నస్త్రసంఖ్యకు నహార మ్మనుటకు నాహ్వయం
బగు నే ననఁగ సరి ర యనఁగ నద్విత

తే. మునకు నమసంఖ్యకును నామ ర ముగ నెసంగుఁ

గొంతనఁగ నాహ్వయం బగుఁ ర గుక్కుటాస
సంబునకుఁ గంతమునకును ర నల్లయనిన

ర క్తసిలాఖ్యయై యొప్పు ర (రాజమకుట!) 198

నెండి = రజితము, మరల, బంతి = చెండు, వరుస (దీనికి పంక్తి
యని ప్రకృతి) దండ = పుష్పహారము, సమీపము; దొర = సమానము,
రాజు; ఏను = అయిదు, నేను, (నీ మీ నే డే ల తొలికాల్పనకు లోపమను
సూత్రమున ఏను ఏర్పడినది) సరి = సమానము, సరి సంఖ్య (ఓప్పుదల
చూపుటకు పదము) గొంతు = కుక్కుటాసనము, మెడ; నల్ల = నైతురు,
నలుపు.

నీ. తీరంబునకు ధరి ర త్రీధరంబునకు న

మాఖ్యయై యొప్పు గ ర ట్టనఁగ (నీశ!)

కేతువునకుఁ గాంతి ర కిని సమాహ్వయ మగు

డా లనంగను (మేరు ర తైలచాప!)

శారధుర్మునకు లాం ర ఛనమునకును నామ

మగు బిరుదనఁగ (బ ర న్నగవిభావ!)

గూబ నా నాఖ్య యకార ఛమూకంబునకుఁ గర

మూలంబునకు (నవి ర ము క్తనిలయ!)

తే. యంతికంబునకును సమా ర హంబునకును

నామమై యొప్పు జేరువ ర నాఁగ (నభవ!)

సమభిధానమై యొప్పుఁ బి ర శాచమునకు

బవనమునకును గాలి య ర న్నలుకు (ద్రుద!) 199

గట్టు = తీరము, కొండ; డాలు = పెక్కిము, శాంతి; బిరుదు =
శారము, గుఱుతు; గూబ = గుడ్డగూబ, చెవిలోపలి భాగము; చేరువ =
దగ్గఱ, గుంపు; గాలి = దయ్యము, (పిశాచబాధ) వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగు

పలుకులు నాశకలములకు ర భాషణములకున్

నెల యన నభిధానం బగు

జలజారికి మాసమునకు ర (తైలనిశాంత!) 200

పలుకు = మాట, తుంట; నెల = చంద్రుడు, మాసము.

నీ. అంత ర్మితం డయ్యె ర ననుటకు నాగతుం

డయ్యె ననుటకును స ర మాఖ్య యగుచు

నలరును విచ్చేసెననుట ర (యంబర కేశ!)

నెఱి సమాహ్వయ మగుఁ ర గఱచె ననఁగ

నభాస మొనరించె ర ననుటకు దంతపి

డ యొనర్చె ననుటకు ర (నయ్యగనయన!)

నెలయుఁ ద ప్తచీర ర ములకు నభిజ్ఞకు

నాఖ్యయై యానవా ర లనుట (యీశ!)

తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్యయకార బాధచేసె

బ్రచలితుం డయ్యెననుటకుఁ ర (పాండురాంగ!)

పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ ర బరిమళించె
ననుట కొప్పును నలచె నా ర (నళికనేత్ర?) 201

విచ్చేసెను = వచ్చెను, కనుబడకపోయెను; కఱచెను = శేరు
కొనెను, కొఱికినెను; అనవాలు = తాగినపాలు, గుఱుతు; పఱచెను =
కడపెట్టెను, పయనమయ్యెను; వలచెను = కోరెను, వాసన కలిగించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య ర యహాను వహించెఁ బా
నము చేసె ననుటకు ర (నగనివేళ!)
చవకంటునకును దం ర వ్రీకు నాఖ్య యహఁగోర
యనఁగ (శశాంక క ర భావతంస!)
మొక్కలీడనఁగ గో ర మ్మలు లేని కరికి ము
వ్వురునకుఁ బేరగు ర (గరళకంఠ!)
మరకతచ్చవికి నం ర బరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన (నం ర బా కళత్ర!)

తే. టీతిని దురగీపటికి వృత్త ర శిలకు నామ
ధేయ మైయొప్పు గుండునాఁ ర (ద్రిపురహారణ!)
నామ వహా నొక్కసన్యంబు ర నకును లోప
మునకుఁ గొఱయనంగ (నం ర బుద నిభాంగ!) 202

ఆనెను = మోచెను, త్రాఁగెను; కోర = గిన్నె, పెద్దపల్ల; మొక్క
టీడు = కొమ్మలులేని ఏనుగు, మూరుడు; పచ్చడము = వచ్చలకాంతి,
పెజేసికొను వస్త్రము; గుండు = మగగుఱము, గుండ్రనిబండ; కొఱ = ఒక
ధాన్యము, కొఱత.

సీ. తొల్పు నాఖ్యను వధూ ర ధమ్మిల్ల భారంబుఁ
గోణంబు మూల నాఁ ర (గుధరచాప!)
గొఱ యనునాఖ్యచేఁ ర గొఱలు లోపంబు మ

నోజ్జవస్తువు (దక్ష ర యజ్ఞమథన!)
నెఱి వేయవడియె న ర స్వేషించె నను రెంటి
తాఖ్యయహోసె నా ర (ననితకంఠ!)
నరసె నాఁ పేరగు ర నార్తి వారింపె ని
మర్మించె ననుటకు ర (మదన దమన!)

తే. చరణమునకు నధఃప్రదే ర శంబునకు స
మాఖ్యయె యొప్పు నడుగునా ర (నళికనేత్ర!)
మహిని పేరగుచుండుఁ బ్ర ర మాణికంబు
నకును భావకు బాసనా ర (నగనివేళ!) 203

మూల = స్త్రీలకొప్పు, చిక్కుల మధ్యదేశము; కొఱ = ఒక ధాన్యము
(కొఱ), ఇంపెన వస్తువు; కోసెను = వెగటును పొందెను, నెదకెను.
(రెంటికిని ధాతువు కోయు) అరసెను = బాధను తొలగించెను, విచా
రించెను; అడుగు = పాదము, చాని క్రింది భాగము. (పంజ్రెండంగుళ
ముల నిడివి) బాస = ఒట్టు, భావ.

సీ. నాగవాస మన భుం ర టాప్రతికమునకు
వేళ్ళల కగుఁ పేరు ర (విశ్వనాథ!)
నామ వహా నండంబు ర నకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగనుఁ (రాష్ట్ర ర కుధరనిలయ!)

చర్మవాద్యమునకు ర వ్ణమునకుఁ బేరగు
నుడు కనియెడునాఖ్య ర (యుడుపమకుట!)
యభిధాన మగు మేడి ర యన మాలాంగమునకు
దుంబరమునకును ర (ధూతకలుష!)

తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నోఁ ర (గరళకంఠ!)

పరఁగు నాఖ్యయు లాంగల ర పద్ధతికిని
శ్రేణికినిజాలనంగ (భా ర సితసితాంగ

వారధి నిషంగ! కాశీ ని ర వాస లింగ!)

204

నాగనాసము = గంటలోని చీల, శేక్వల గుంపు; (నడు = కన్నులు
కానరానివాఁడు, అండము; ఉడుబ = ఓకానాక వాయిద్యము, వేడిమి;
మేండి = (మేండితోక) నాఁగటికొయ్య, అత్తిచేటు ఇది యగునపుడ్రాన
స్వారముండదు, మేడి) కల్ల = తాయి (ఇది కరాటక పదము) మద్యము;
చాలు = పరుస, నాఁగటిచాలు.

తే. జననికిని మాతృజననికీ ర జనకజనని

కాఖ్య యగు సవ్య యనఁగ (నా ర ర్వాసహాయ!)

భగినికిని జనకునకు నా ర హ్యాయము దనరు

సప్త యనఁగను (జంద్ర చే ర భావతంస!)

205

అవ్య = తల్లి, (అంభా శబ్దము) తల్లి తల్లి, తండ్రి తల్లి (జేజి
యని ప్రయోగము) అప్య = అక్క, తండ్రి (కర్నాటక ప్రయోగము).

క. పో తనఁగఁ బరఁగు మహిషము

భూతలమునఁ బురుషమ్మగము ర బురుషభగంబుం

వాతన ధాతృ పితామహా
మాతామహులకునునగు సగమాఖ్య (మహేశా!) 206

పోతు = దున్నపోతు, పురుష మృగము, మగపక్షి (దీనికి మాహత్య
రకము-పెంటి) తాత = బహ్య, తల్లి తండ్రి, తండ్రి తండ్రి.

క. పుడమిని బేరు వహించును

పడిగలవాఁడనఁగ శౌర్య ర వంతుఁడు జవియున్
నడు మన సవలగ్నముఁ జె

న్నడరఁగ మధ్యసలంబు ర నగు (నగధన్వి!) 207

పడిగలవాఁడు = శూరుఁడు, శేగముగలవాఁడు; నడుము = దేహపు
నడుము, దేనిచైన మధ్యభాగము (జవముగలవాఁడు = జివి).

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భీతికి

హృదయమునకు పక్షమునకు ర నిల జోడనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును

సదృశమునకు వర్మమునకుఁ ర (జంద్రార్ధరా!) 208

ఎద = భయము, హృదయము; జోడు = కవచము, సహానము.

క. నానార్థవర్ణ విది న

నార్థసముతో దీనిఁ జదివి ర నను ప్రాసిన నా

మానవుల కబ్బునెస్సాడు

నానార్థంబులును విశ్వ ర నాథుని కరుణన్

209

తా॥ అభిమానముతో నీ నానార్యరును చదివినవారికిని, వ్రాసినవారికిని, విశ్వనాథుని దయావిశ్లేషమున నానా (పురుషా) ర్థములు అభింఘనము.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామమంత్రపుత్త్ర కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర సదారాధిత మహేశ్వర మైండిపాటి లక్ష్మణకవి ప్రణీతంబైన యాంధ్రనామ సంగ్రహం బను నిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.
